

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a
Könyvtártudományi és
Módszertani Központ
folyóirata

1970

2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Vol. 16. 1970.

Contents - Inhalt

No. 2.

WE ARE MAKING ARRANGEMENTS FOR THE CONFERENCE OF LIBRARIANS.-
Mrs. Magda Kondor, leader of the Library Department of the Ministry for Culture reports on the preparations for the 3rd National Conference of Hungarian Librarians to be hold by the end of 1970.

WIR BEREITEN UNS VOR AUF DIE KONFERENZ DER BIBLIOTHEKARE. -
Frau Magda Kondor, Leiterin der Bibliotheksabteilung des Ministeriums für Kultur berichtet über die Vorbereitungen der 3. Landeskongferenz Ungarischer Bibliothekare, welche Ende 1970 stattfinden wird. 115-116. p.

CSÜRY István

GUIDING PRINCIPLES FOR SCIENCE POLICY OF THE CENTRAL COMMITTEE OF HUNGARIAN SOCIALIST WORKERS' PARTY AND THE LIBRARIES. - Situation and functions of library, and information activity in today's development stage of science. New central elements of library development. Creative process of science and the information. Collecting activity of the library as factor of science policy. Freedom of research and the library. Our university libraries.

WISSENSCHAFTSPOLITISCHE RICHTLINIEN DES ZENTRALKOMITEES DER UNGARISCHEN SOZIALISTISCHEN ARBEITERPARTEI UND DIE BIBLIOTHEKEN. - Lage und Aufgaben der Bibliotheks- und Informationstätigkeit in der gegenwärtigen Entwicklungsstufe der Wissenschaft. Neue zentrale Momente in der Bibliotheksentwicklung. Schöpferischer Prozess der Wissenschaft und die Information. Sammeltätigkeit der Bibliothek als wissenschaftspolitischer Faktor. Freiheit der Wissenschaft und die Bibliothek. Unsere Universitätsbibliotheken. 117-124. p.

REJTO István

PROPOSALS FOR THE DEVELOPMENT OF LITERATURE SUPPLY. - Possibilities of reprography in the accessioning after the example of the Library of Hungarian Academy of Sciences. Reproduction of old or rare books, as well as of volumes, or issues of periodicals missing from the series. Instead of parallel orders reproduction of some publications from current foreign periodicals for other libraries in the network.

VORSCHLÄGE ZUR ENTWICKLUNG DER FACHLITERARISCHEN VERSORGUNG. - Möglichkeiten der reprographischen Tätigkeit im Bestandsaufbau, an dem Beispiel der Bibliothek der Akademie der Wissenschaften. Reproduzierung alter oder seltener Bücher wie auch Jahrgänge, Nummern, welche aus der Zeitschriftenserie fehlen. Statt paralleler Bestellungen Reproduzierung einzelner Veröffentlichungen aus kurrenten, ausländischen Zeitschriften, für die anderen Bibliotheken des Netzes.

124-129. p.

FARKAS Istvánó

APPLICATION OF GUIDING PRINCIPLES FOR SCIENCE POLICY, ISSUED BY THE HUNGARIAN SOCIALIST WORKERS' PARTY, IN THE LIBRARY OF THE RESEARCH INSTITUTION FOR PHYSICS. - Summing-up demands of researchers, revision of information base in the library, according to demands; refreshment of information methods in the library.

ANWENDUNG WISSENSCHAFTSPOLITISCHER RICHTLINIEN DER UNGARISCHEN SOZIALISTISCHEN ARBEITERPARTEI IN DER BIBLIOTHEK DES ZENTRALEN FORSCHUNGSINSTITUTS FÜR PHYSIK. - Untersuchung der Ansprüche im Kreise der Forscher; Revision der Informationsbasis in der Bibliothek aufgrund der erforschten Ansprüche; Erneuerung der Informationsmethoden in den Bibliotheken.

129-133. p.

POSTREMOVA, T.

LENIN AND THE LENIN LIBRARY. - The old Rumjancev Library. Lenin, the reader of the Library and assisting its development. To-day's library, its stock, readers' service, scientific and bibliographic activity, foreign connections.

LENIN UND DIE LENIN BIBLIOTHEK. - Die alte Rumjancev Bibliothek. Lenin als Leser der Bibliothek und Helfer in ihrer Entwicklung. Die jetzige Bibliothek: ihr Bestand, Leserdienst, ihre wissenschaftliche und bibliographische Tätigkeit, ausländische Beziehungen.

134-140. p.

INFORMATION WORK IN GREAT PUBLIC LIBRARIES. RESULTS OF AN ALL-HUNGARIAN INVESTIGATION. - Organizational, personal and placing conditions in the information work of Hungarian county libraries. Positive conditions: catalogues, hand- and reference libraries, technical equipment. Information services and their utilization, survey of work. Trends of development.

INFORMATION SARBEIT IN DEN GROSSEN ALLGEMEINBILDENDEN BIBLIOTHEKEN. RESULTATE EINER LANDESAUFNAHME. - Organisatorische, personale, Unterbringungsbedingungen in der Informationsarbeit ungarischer Bezirksbibliotheken. Weitere Bedingungen: Kataloge, Hand- und Referenzbibliothek, technische Ausstattung. Informationsdienste und ihre Inanspruchnahme, Abmessung der Arbeit. Richtung der Entwicklung. 152-162. p.

DÁCZER Éva

PROCESSING OF QUICKLY BECOMING OBSOLETE PUBLICATIONS IN THE NATIONAL TECHNICAL LIBRARY AND DOCUMENTATION CENTRE WITH PUNCHED TAPE CARDS. - Price lists, reports of firms, standards etc. are arranged according to types of publications. During the processing with punched tape cards their titles within different categories are put in alphabetical order. The mechanical processing is cumulated in book catalogues. The 1. part offers the material in the order of different publication categories, the 2. part is an alphabetical subject index. Regularly needing out is performed.

BEARBEITUNG DES SCHNELL VERALTENDEN MATERIALS MIT LOCHBANDKARTEN IN DER TECHNISCHEN LANDESBIBLIOTHEK UND ZENTRALSTELLE FÜR DOKUMENTATION. - Preislisten, Betriebsberichte, Normen usw. werden den Publikationstypen gemäss geordnet. Im Laufe der Bearbeitung mit Lochbandkarten werden die Publikationen innerhalb einer Type in alphabetischer Reihenfolge ihrer Titel geordnet. Die maschinelle Bearbeitung wird in einem Bandkatalog kumuliert; 1. Teil gibt das Material in der Ordnung der Publikationstypen, der 2. Teil ist ein alphabetisches Schlagwortkatalog. Ausscheidungen werden regelmässig durchgeführt. 163-169. p.

SEYDELMANN, Gertrud

BUILDING OF PUBLIC LIBRARIES IN THE GERMAN FEDERAL REPUBLIC. - Reconstruction after the war. Realization of the significance of standards. "Richtlinien für die Bestimmung des Raumbedarfs von öffentlichen Bücherhallen", Hamburg 1960. (Guiding principles for the determination of demands for site of public libraries".) (Flächenbedarf öffentlicher Büchereien", 1968. (Needed acreage for public libraries). Other aspects in library building design.

BAU DER ÖFFENTLICHEN BÜCHEREIEN IN DER DEUTSCHEN BUNDESREPUBLIK. - Neubau nach dem Krieg. Erkenntnis der Bedeutung der Normen. "Richtlinien für die Bestimmung des Raumbedarfs von öffentlichen Bücherhallen", Hamburg 1960. "Flächenbedarf öffentlicher Büchereien", 1968. Sonstige Standpunkte bei der Ausbildung von Bibliotheksgebäuden. 141-151. p.

Könyvtártudományi tanulmányok 1968.

Library science studies 1968. - Reviewed by Endre PÁLVÖLGYI.

Bibliothekswissenschaftliche Studien 1968. - Rezensiert von
Endre PÁLVÖLGYI. 170-175. p.

KAMARÁS István: A munkások és az olvasás.

The workers and the reading. - Reviewed by Judit SAS.

Die Arbeiter und das Lesen. - Rezensiert von Judit SAS.
176-177. p.

Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak fenntar-
tásában és fejlesztésében. Összeállította SZENTE Ferenc.

Basic principles and requirements in the maintenance and de-
velopment of public libraries. -Reviewed by Miklós TAKÁCS.

Grundprinzipien und Anforderungen in der Erhaltung und Entwick-
lung allgemeinbildender Bibliotheken. - Rezensiert von Miklós
TAKÁCS. 178-179. p.

SCHIFF Ervin: A lyukszalag-technika alkalmazása a tájékoztató-
si és könyvtári munkában.

Use of punched tape technology in the information and library
work. - Reviewed by Tibor HORVÁTH.

Anwendung der Lochbandtechnik in der Informations- und Biblio-
theksarbeit. - Rezensiert von Tibor HORVÁTH. 180. p.

NEWS FROM ABROAD - NACHRICHTEN AUS DEM AUSLANDE.

140. 151. 175. p.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata**

16. ÉVFOLYAM

1970. 2. SZÁM

Szerkesztő bizottság: Arató Attila, Arató
Ferenc, Barabási Rezső főszerkesztő,
Dobos Piroska, Domanovszky Ákes,
Gallai Ervin, Héberger Károly, Kertész
Gyula, Kovács Máté, Láng Imre,
Lévai Tamásné, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Sebestyén Géza,
Somkúti Gabriella szerkesztő.

Szerkesztőség:

Budapest VIII., Múzeum utca 3.

Telefon: 134 000, 260. m.

Megjelenik negyedévenként.

Előfizetési díj: 60,- Ft.

Egyes szám ára: 15,- Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.

Készült az NPI sokszorosító üzemében,
70-2354

Felelős vezető: Fehérvári Tibor.

Példányszám: 500.

Terjedelem: 8,5 A-5 ív.

"Könyvtáros konferenciára készülünk" 115

A t u d o m á n y p o l i t i k a é s a k ö n y v t á r a k

A Központi Bizottság tudomáspolitikai irányelvei és a könyvtárak (CSÜRY István) 117
 Javaslatok a szakirodalmi ellátottság fejlesztésére (REJTŐ István) 124
 Az MSzMP tudomáspolitikai irányelveinek alkalmazása a KFKI könyvtárában (FARKAS Istvánné) 129

A L e n i n - c e n t e n á r i u m

Lenin és a Lenin Könyvtár (T. POSZTREMOVA) 134

T á j é k o z ó d á s

Közművelődési könyvtárak építése az NSzK-ban (Gertrud SEYDELMANN) 141
 Nagy közművelődési könyvtárak tájékoztató munkája. Egy országos felmérés eredményei (SZILÁGYI Tibor) 152
 Gyorsan avuló kiadványfajták lyukszalagkártyás feldolgozása az OMKDK-ban (DÁCZER Éva) 163

S z e m l e

Könyvtártudományi tanulmányok 1968. (ism. PÁLVÖLGYI Endre) 170
 KAMARÁS István: A munkások és az olvasás (ism. H. SAS Judit) 176
 SZENTE Ferenc: Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak fenntartásában és fejlesztésében (ism. TAKÁCS Miklós) 178
 SCHIFF Ervin: A lyukszalag-technika alkalmazása a tájékoztatási és könyvtári munkában (ism. HORVÁTH Tibor) 180
 Külföldi hírek 140, 151, 175

E számunk munkatársai: dr. CSÜRY István, a KLTE Központi Könyvtárának igazgatója; DÁCZER Éva, az OMKDK osztályvezetője; dr. FARKAS Istvánné, a KFKI könyvtárának vezetője; HORVÁTH Tibor, a KMK munkatársa; PÁLVÖLGYI Endre, a Bp. Egyetemi Könyvtár munkatársa; T. POSZTREMOVA, a moszkvai Lenin Könyvtár tudományos titkára; Dr. REJTŐ István kandidátus, a MTA Könyvtárának mb. igazgatója; H. SAS Judit, a MTA Szociológiai Kutatócsoportjának munkatársa; Gertrud SEYDELMANN, a hamburgi Öffentliche Bücherhallen munkatársa; SZILÁGYI Tibor, a KMK mb. osztályvezetője; TAKÁCS Miklós, a szombathelyi Megyei Könyvtár igazgatója.

„Könyvtáros konferenciára készülünk”

Előreláthatólag még 1970-ben sor kerül a magyar könyvtárosok III. országos konferenciájára. Folyóiratunk 3-4 hónapos átfutási ideje nem teszi lehetővé, hogy lépést tartsunk az előkészítő munkálatokkal, operatív segítséget nyujtsunk hozzájuk. Olvasóink tájékoztatásában egyelőre annak a részletes helyzetjelentésnek az összefoglalására kell szoritkoznunk, amelyet Kondor Istvánné, a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztályának vezetője adott, a Könyvtáros májusi számában fenti címmel közölt interjuban.
(A szerk.)

Az utolsó országos könyvtáros tanácskozás éve, 1955 óta lényeges változások történtek társadalmunk életében: tovább nőtt az ipari termelés aránya gazdaságunk szerkezetében, végbement a mezőgazdaság szocialista átszervezése; meggyorsult az urbanizálódás, nő a dolgozók szabadideje, rohamosan terjed a tömegközlelési eszközök használata; gyorsul a műszaki és tudományos haladás, átalakul a gazdasági irányítás rendszere, megvalósult az oktatási reform. Mindez lényegesen növelte a társadalom művelődési és tájékozódási igényeit. Milyenek ezek az igények és hogyan elégítheti ki őket könyvtár- és tájékoztatásügyünk - ezt kell felmérnie a III. konferenciának.

A konferencia tehát a t á r s a d a l o m igényei felől közelíti meg a könyvtár- és tájékoztatásügy feladatait. Az előkészítő munkát szekció keretében folyik, ezek az ipar, a mezőgazdaság, az orvostudomány, a közoktatás, a társadalomtudományok, valamint a közművelődés szempontjait, a könyvtárak által kielégítendő szükségleteit igyekeznek tisztázni. Ebből következik az a lényeges újítás a két előző konferencia munkamódszeréhez képest, hogy nemcsak a könyvtárosoknak, hanem a könyvtárak használóinak a képviselői is részt vesznek az eszmecsereben.

A szekcióülésekre készülő beszámolók általában két fő részből állnak. Az egyik azoknak az igényfelméréseknek az összegezése, amelyet többnyire a szakmai tudományos egyesületekben végeznek, kérdő-

ivek - kisebb részben interjúk - útján. A másik az illető szakterület ellátására szolgáló jelenlegi eszközöknek, az irodalomellátás csatornáinak, a közvetítő intézmények fejlesztési lehetőségeinek, a külföldön - elsősorban a szocialista országokban - mutatkozó fejlődési tendenciáknak az áttekintése. A népművelési konferencia és az V. nevelésügyi kongresszus munkálatai is igen nagy segítséget jelentenek a megfelelő szekciók számára.

A konferencia tézisei nemcsak a szekcióülések dokumentumaira épülnek majd. Külön tanulmányok is készültek ebből az alkalomból: A központi szolgáltatások helyzete és fejlődése; A könyvtárak társadalmi szerepe és az ezt befolyásoló tényezők; Könyvtáros-pályakép; Szakemberellátás és képzés; A könyvtárosok társadalmi helyzete és bérezése. Szervesen illeszkednek a konferencia anyagába az elmúlt évek olyan munkálatai is, mint a közművelődési könyvtárak fejlesztési alapelveinek és követelményeinek kidolgozása, a szakszervezeti és az állami könyvtárak együttműködésének, munkamegosztásának kialakítása, a könyvtárgépesítés útjának kijelölése, a szakirodalmi ellátottság vizsgálata, az egyre intenzívebb olvasásszociológiai vizsgálatok.

Magának a konferenciának a plenáris ülései, amelyek a téziseket megvitatják, három nap alatt zajlanak le. Munkaértekezlet lesz ez az összejövetel, nem reprezentatív megnyilvánulás. Reméljük azonban, hogy nemcsak a könyvtárostársadalom számára jelöli ki a fejlődés útját, a következő 15 év feladatait, hanem egész társadalmunkban is elősegíti a könyvtárügy jelentőségének tudatosítását.

A TUDOMÁNYPOLITIKA ÉS A KÖNYVTÁRAK

A Központi Bizottság tudománypolitikai irányelvei és a könyvtárak

CSÜRY István

1. A KÖNYVTÁRI-INFORMÁCIÓS TEVÉKENYSÉG HELYZETE ÉS FELADATAI A TUDOMÁNY MAI FEJLŐDÉSI SAJÁTOSSÁGAINAK ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN

1.1 A tudomány közvetlen termelőerőként lép fel. A világgazdaságban végbemenő rohamos technikai fejlődés a mi gazdasági életünkben is parancsolóan írja elő az új és új technikai eredményekre való támaszkodást, a nemzetközi fejlődéssel való lépéstartást. Azok a technológiák, amelyek a tudomány közreműködése nélkül, ill. csupán külsődleges, alkalmi vagy közvetett közreműködésével valósulnak meg, visszavonulóban vannak, s robbanásszerűen terjed az új technológia, amely egyes munkamozzanataiban vagy összefüggő folyamatkomplexumaiban tudományos problémamegoldó mozzanatokkal ötvöződik, közvetlenül is feltölti a tudományos feladatmegoldás jellegét. E vonatkozásban mindaddig nem jutott elég hangsúlyhoz az az alapvető tény, hogy az időszerű vagy éppen a konkrét termelési feladatokhoz kapcsolódó kutatások csak egy bizonyos hányadát teszik ki a termelésbe bevitt és beviendő tudományos ismereteknek, s ezek maguk is sok más ismeret, egyáltalán az emberi tudáskincs termékei, függvényei. Tehát nem csupán a termelendő új ismeret az, ami "termelőerővé válik", hanem a meglévő, a régen meglévő is: a könyvekben, könyvtárakban felhalmozott ismeretkincs, a rögzített információ.

1.2 A tudományos ismeretek áradatszerű termelődése és felhalmozódása válságtünetekhez vezet az információ kommunikálása és felhazsnálása terén. A végtelenül akkumulálódó emberi ismeretek s az egyéni tudat véges befogadóképessége között szükségszerűen fennálló ellentmondás napjainkban végletessé válik. E felismerés uttörő jelentőségű tudománypolitikai konzekvenciájaként értékelhető az Irányelveknek az az általános tendenciája, hogy az új tudományos eredmények termelésével egyenértékű feladatként tüzik ki a meglévő tudáskincs fölötti ellenőrzés megszerzését, a világszerte elért eredményekről való tájékozódást, a kész ismeretek felhasználását, tehát olyan tevékenységeket, amelyek csak megfelelő könyvtári és információs feltételek közt valósulhatnak meg.

1.3 A tudományos kutatás közvetlenül társadalmi jelleget kap. Egyre inkább üzemszerű méreteket ölt s a társadalmi tevékenység egyik szervezett - egyes területeken iparszerűen szervezett - ágazatává válik. A tudományos intézmények működésének ma még meglehetősen általános egyoldalúsága, hogy a munkatársakat az effektív kutatási feladatokra vetik be, s a közvetett feladatokat, amelyek közt elsőrendű az információszerzés és közlés, járulékosan kezelik, elhanyagolják. Emiatt nincs a tudományos területen elegendő receptív erő, élő emberi tudat a szükséges és meglévő információk befogadására, közlésére, közvetítésére.

1.4 A tudomány ma már nem tekinthető többé-kevésbé autonóm és önértelmű társadalmi szektornak. Közvetlen irányító és cselekvő tényezőként nyomul be a társadalmi tevékenység valamennyi területére. Az egyes tevékenységi ágakban tehát elegendő, a megfelelő diszciplinák alkalmazására képes érdemi munkásra van szükség. Ez részben képzési és munkaerőgazdálkodási probléma. Megoldásának feltételei között az információval való élés, ill. az információ eljuttatása elsőrendű szerepet játszik.

1.5 A társadalmi elméletnek a szocialista társadalmi gyakorlatban betöltött elsőrendű szerepe, valamint azok a konkrét ellentmondások, amelyek a páratlan fellendülési szakaszát élő és sikeres offenzíváját vivó marxista társadalomtudomány frontján napjainkban kialakultak, szükségessé tették, hogy a Központi Bizottság állást foglaljon a társadalomtudományok időszerű alapkérdéseiben, irányt mutasson az ellentmondások feloldására. Bár ezek az ellentmondások főleg tartalmi vonatkozásban, a társadalomtudományok alkotó művelése sikjén jelentkeznek, s így az Irányelvek ismert elméleti tézisei és tudománypolitikai állásfoglalásai is szükségképpen ebben a szférában mozognak, minden további előrelépésnek nyilvánvalóan megvannak a könyvtári és információs feltételei. Az alkotó kutatás előkészítő, irodalommal, információval megalapozó szakaszán tulmenően a könyvtáraknak különös gondot kell fordítaniuk az információs folyamatnak arra a fázisára, amely az eredmények megszületése, új ismeretek és elméletek kirajzolódása után következik, s ahol már a kommunikáció munkásai elsőrendű szerephez jutnak: az új társadalomtudományi ismereteknek, a marxista műveltségnek és metodikai tudásnak a gyakorlatba, a politikai, a tudományos és a nevelési praxisba való bevitelére.

2. A KÖNYVTÁRI FEJLŐDÉS ÚJ CSOMÓPONTJAI

2.1 A könyvtári problematikát nem járulékosan, mintegy függelékül kell az Irányelvek gondolatmenetéhez, célkitűzéseéhez kapcsolni, hanem mint olyan intézményes tevékenység problematikáját, amely a termelési és tudományos tevékenységek rendszerének szükségszerű strukturális elemeként vagy inkább az egész tevékenységi struktúra egy aspektussaként lép fel. Ily módon a voltaképpeni problémán belül maradva, a könyvtári feladat

a/ mint lényegében információs feladat,

b/ mint az egyéb típusú információs tevékenységek integráns része és

c/ mint a tudományos tevékenységek munkamegosztásos rendszerének egy érdemi ágazata,

tehát mint a könyvtári működés hagyományos típusához képest merőben újszerű funkcionális modell jelenik meg előttünk.

2.2 Ez a könyvtári modell megtartja és magasabbra emeli az előző fejlődési szinten létrejött könyvtári, információs technikát, szervezetet és módszereket, sőt az elektronikus számítógép alkalmazásával megsokszorozza működésének hatékonyságát, de mindezeket o l y a n k ö n y v t á r o - s o k kezébe adja, akik mint szaktudományuk specialistái, az irodalom tartalmainak és a kutatók problémáinak értői képesek a potenciálisan és aktuálisan szükséges információk kiválasztására, rendszerezésére s az informatív tartalmak kommunikálására.

2.3 Nem a mozdulatlan könyv, hanem az ezerféle formát öltő, folyton uton levő i n f o r m á c i ó a könyvtári munka tárgya. A gyűjtést és informálást autentikus tudományos tevékenységként kell a könyvtárnak végeznie, feloldva az érdemi kutatástól való korábbi szervezeti és funkcionális különállását.

2.4 Az Irányelvek ama tézise mögött, hogy nem tervezünk látványos változtatásokat a tudománypolitikában, kimondatlanul is ott van az alaptény, hogy a munkásosztály már meghódította a tudományt, a marxizmus világnézeti alapján virágzásra segítette és megteremtette sajátos intézményi rendszerét. A könyvtári és a szakirodalmi információt szolgáltató intézmények - gyarapodva és a gyarapodást szolgálva - maguk is részesei voltak a forradalmi fejlődésnek, ill. zömmel éppen annak alkotásaiként jöttek létre. Ha azonban nem a megtett utat, hanem az aktuális szükségleteket, az előbb vázolt könyvtári-információs tevékenységi modell feltételeit mérlegeljük, más területekhez képest a mienken jelentős és radikális változásokra van szükség. Az irodalom-ellátás szintjének végre el kell érnie a szükségletek szintjét, s az informatív munka tudományos nivóra emelése a k ö n y v t á r i k á d e r p o - l i t i k a gyökeres reformját, a tudományos könyvtárosok sokkal nagyobb erkölcsi és anyagi megbecsülését sürgeti.

2.5 A könyvtári-információs munka tudományos színvonalra emelése megkívánja, hogy a munkatársaknak a tudománnyal való kontaktusa a k t i v k u t a t á s o k b a n is megnyilvánuljon. Kiemelkedő mértékben érvényes a tudományos könyvtárakra az Irányelveknek az a követelése, hogy a nem kutatási intézményekben az eddiginél több lehetőséget kell biztosítani a tudományos kutatásra.

3. A TUDOMÁNY ALKOTÓ FOLYAMATA ÉS AZ INFORMÁCIÓ

3.1 Az Irányelvek egyik inspiratív s a könyvtárosság érdemi tudományos feladatként való felfogását megerősítő mozzanata, hogy az információt nem csupán a tevékenységek feltételének, hanem azok a l k o t ó e l e m é - n e k minősítik, mégpedig mind az effektív munka, mint a kutatásirányítás szintjén. Ugyanakkor azonban arra is rámutatnak, hogy "a felső /kormány/ szintű irányításhoz szükséges, a legfontosabb kutatási feladatokra és eredményekre vonatkozó információk jelenleg nem biztosítottak", továbbá hogy "a kutatóhelyek tudományos informáltsága és annak feltételei alatta maradnak a korszerű követelményeknek." A már említett alapvető okon kívül -, hogy ti. a kutatási intézményekben csak a primér kutatásnak s a primér közlésnek van becsülete, ill. hogy a könyvtárak éppen csak hogy megkezdtek informatív tevékenységük kiépítését - a ténylegesen szolgáltatott információ elégtelen hatékonysága, gyöngye minősége is szerepet játszik az elégtelen informáltság összetevői közt.

3.2 Az Irányelvek általában nem szakirodalomról, bibliográfiákról, indexekről, referáló lapokról vagy a szakirodalmi információ egyéb hagyományos formáiról beszélnek, hanem az információnak olyan m a g a s s z i n t ű formáiról, amelyek - messze túllépve a könyvtárak, információs intézmények eddigi szolgálatainak szintjén - nem címek zuhatagával, az érdemi információnak csak a csontvázát adó referátumok nyomasztó bőségével árasztják el a kutatót, hanem, értelmes szelekcióval, az új gondolatmenetnek, a napirenden levő kísérletsornak az előzményekhez való kapcsolódási pontjait mutatják fel: magukat a tudományos eredményeket, ismereteket közlik, koncentráltan és szintetizáltan, széles alapként a közvetlen ráépítésre. Nyilvánvalóan ezután is szükség lesz a különböző indexekre, figyelőszolgálatokra, témabibliográfiákra, referáló lapokra s a jelzésszerű információ egyéb hagyományos típusaira - de mindezek hovatovább nem a szűkebb értelemben vett kutatóknak, hanem az információ munkásainak eszközeivé válnak, akik "kiszerezelt" állapotban, eredményszemlék, trend-jelentések, összefoglalók, tömörítvények formájában, továbbfejlesztésre kész formában szolgáltatják az információt.

3.3 A tudomány - az egyének általi áttekinthetőségen messze túlnöve - egész folyamatával és eredményeivel, módszereivel és intézményeivel s a szakirodalommal egyetemben primér tudományos kutatás tárgyává válik. Éppen ez a tudományra irányuló kutatás s a kutatási eredmények közreadása az információs szervezet legmaibb, legmagasabb rendű feladata. Midőn a kutatásnak ezt a sajátos típusát végzi, de akkor is, amikor a szekundér információ hagyományos formáit hozza létre s ennek során a tartalomba hatol, sőt már amikor információs feladatait megtervezi, az információs szervezet t u d o m á n y o s s z e r v e z e t k é n t dolgozik.

3.4 A kutatás munkatempója, információs igényeinek összetettsége, a témakombinációs lehetőségek szertelen megnövekedése szükségessé teszi az elektronikus s z á m i t ó g é p széleskörű alkalmazását, a gyűjtött és feltárt információ elektronikus tárolásra és visszakeresésre alkalmassá tételét.

4. A KÖNYVTÁRI GYŰJTŐMUNKA MINT TUDOMÁNYPOLITIKAI TÉNYEZŐ

4.1 Az irányelvek egyik alaptétele a kutatások szükségképpen témakonzentráltságának, tehát időszerű és sajátosan hazai súlyponti területekre való korlátozásának összekapcsolása az egyetemes tudomány talajába való beágyazódással, a készen rendelkezésre álló multibeli és nemzetközi eredmények tervszerű hasznosításával. E tétel realizálása elképzelhetetlen a könyvtárak ismeretfelhalmozó s a tárolt ismereteket aktualizálásra készre tevő munkája nélkül. A könyvtári gyűjtésnek a hazai termelési és kutatási tendenciákat, fejleményeket kell tükröznie, részint az aktuális kutatást szolgáló irodalom szállításával, a kiemelt témák különösen gondos alátámasztásával, részint a nem kutatott tárgyak, a kevésbé művelt diszciplínák ismeretkincsét felölelő, potenciális szükségletek kielégítésére kész irodalmi bázis megteremtésével.

4.2 Az Irányelvek értelmében a könyvtárügynek meg kell oldania azt a problémát, hogyan tarthat lépést a szakirodalom nemzetközi termelődésével, mind az irodalmi produkciót kontrolláló munka átfogó rendszeressége és a kiválasztás, gyűjteményépítés szakszerűsége szempontjából, mind pedig gazdasági vonatkozásban. A szakirodalom beszerzésére szolgáló pénzügyi kereteket nem - mint eddig - becslésszerűen, lineárisan fejlesztve, hanem egzakt tervezés alapján, az irodalmi produkcióhoz, az árakhoz és a szükségletekhez való viszonyítással kell megállapítani. Biztosítani kell, hogy a könyvtárak ténylegesen meg tudjanak felelni azoknak a kötelezettségeknek, amelyek a gyűjtőkörü utasításból, szakkönyvtári, regionális könyvtári funkciójukból stb. adódóan rájuk hárulnak.

4.3 Az Irányelvek rámutatnak a szellemi termékek cserejének különösen a szocialista országok viszonylatában megmutatkozó lehetőségeire, valamint a hazai tudományos eredmények, publikációk nemzetközi szét-sugárzásának fontosságára. E vonatkozásban a könyvtárak nemzetközi csereakciója eddig is felbecsülhetetlen szolgálatot töltött be. Mivel azonban a cserealapul szolgáló kiadványok példányszáma legtöbb könyvtárban csekély, a cserevásárlást szolgáló pénzkeretek szegényesek s a személyzet is elégtelen, nyilvánvaló, hogy a nemzetközi kiadványcsere csak mindezek tényezőik fejlesztése esetén láthatja el kielégítően az Irányelvek végrehajtásából adódó hivatását.

4.4 Az Irányelvek ismételten felhívják figyelmünket az un. tudományos monopóliumok negatív szerepére. Aczél György előadói beszédében konkrét kritikai példával támasztotta alá a korszerű könyvtárszervezési elvek érvényesítésének szükségét a könyvtári monopóliumokkal szemben. A monopóliumok elleni harc egyrészt úgy jelentkezik könyvtári síkon, mint az atomizált könyvtáregységeknek gazdaságosan, hatékonyan működő könyvtári rendszerek funkcionális részeivé való integrálása, ill. mint a nagy könyvtárak állományának, szolgáltatásainak eljuttatása a szükséglet színhelyére. Fontos tudomáspolitikai hivatás vár azonban a könyvtárakra abból

a szempontból is, hogy segítsenek ellensúlyozni gyűjtési és információs eszközeikkel azokat a monopolisztikus egyoldalúságokat, amelyek magában a tudományművelésben jelentkeznek vagy az intézeti, kutatási dotációk aránytalanságaiból adódnak. Ehhez azonban egyrészt a kutatások belső problematikájában való otthonosság szükséges, másrészt megfelelő gazdasági potenciál és önrendelkezési jog a könyvtárak számára.

5. A KUTATÁS SZABADSÁGA ÉS A KÖNYVTÁR.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI PROBLEMATIKA KÖNYVTÁRI-INFORMÁCIÓS VETÜLETE

5.1 A magyar szocialista könyvtárügy eredményes munkát végzett a Horthy-rendszer tudati maradványainak felszámolása, a polgári ideológia és izlés visszahuzó hatásának leküzdése terén, s elsőrendű szerepet töltött be a művelődési forradalomnak a marxista világnézet, a szocialista kultúra terjesztéséért vívott harcaiban. Az első nagy világnézeti ütközet sikeres megvívása azonban nem egyszerűsítette, hanem sokszorosán bonyolultabbá tette a szocialista könyvtáros társadalomtudományi feladatait, részvételét a világnézetformálásban, az eszmei osztályharcban. Gazdasági, kulturális és állami fejlődésünk létfontosságú problémákat, eredeti kutatást igénylő bonyolult feladatokat állít a társadalomtudományi kutatás elé. Az ideológiai offenzíva megkivánja bajnokaitól a polgári társadalomtudomány, sőt a burzsoá apologetikus irodalom mély és átfogó ismeretét, az új eredményekről és a legfrissebb propagandaakciókról való naprakész tájékozottságot. A marxista elméleti kutatás fellendülése az örvendetes eredmények mellett felszínre hozza a pluralizálás, a különböző szektás és revizionista irányokba való elkanyarodás veszélyeit is. Ilyen körülmények közt lehetetlenség a könyvtárosnak mint könyvtárosnak szempontokat adni akár a beszerzési szelekcióhoz, a filozófiai és társadalomtudományos studiumok szakirodalmi alátámasztásához, akár a világnézeti irodalom propagálásához. A könyvtáros mint filozófus és társadalomtudós azonban képes lesz megbirkózni az ujszerű és bonyolult feladatokkal, s ehhez a Tudománypolitikai irányelvek vonatkozó téziseit támpontul használni. Az osztályellenség publikációi többé nem úgy jelennek meg a könyvtáros előtt, mint amelyek a gondjaira bizott kutatókat a felhasználástól kezdve a tájékozódásig és a leleplezésig a legkülönbözőbb szempontok szerint érdekelhetik. Nem ad számára támpontot a szocialista kiadók fémjelzése sem, hisz azok többé nem a fellebbezhetetlen döntőbíró szerepében lépnek fel, hanem az ellentétes nézetek összeecsapásának helyt adva segítik a tudományos igazság érvényrejutását.

5.2 "A tudományok művelésének - hangzik az Irányelveknek gyűjtéspolitikai és információs szempontból egyaránt alapvető tézise - elengedhetetlen feltétele a tudomány helyesen értelmezett szabadsága. Nincsenek olyan, társadalmi gyakorlatunkkal, társadalmunk fejlődésével összefüggő, valóban tudomá-

nyos problémák, amelyek kutatása és elemzése ideológiai szempontból ne állna érdekében a szocializmust építő népnek." "Nincsenek tiltott témák és előirt következtetések. Ennek nem mond ellent, hogy erőinek jelentős részét mindenkor a társadalmilag fontos, időszerű kérdések kutatására kell fordítani."

Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni annak v e s z é l y é t sem, hogy a kutatási folyamaton belül elkerülhetetlen téves hipotézisek, uttévesztések tudományos igazságok színezetében rögződnek meg és társadalmi hatótényezőkké válnak. Ezért figyelmeztet Aczél György előadói beszédében, hogy a kutatási eredmények terjesztésének "határt szabhat azok közlésre érettsége, a publicitás szabályozását indokolhatják politikai megfontolások is."

5.3 Az Irányelvek módszertani fogódzót adnak arra vonatkozólag, milyen d i f f e r e n c i á l t a n kell bevinni a széles világnézeti spektrumon elhelyezkedő társadalomtudományi irodalmat az információs folyamatba: milyen műveket gyűjtsünk a mindenre kiterjedő megismerés, a "lefelé nyitott" marxista kutatás nyersanyagáiként, milyen információs anyagot állítsunk a "műhelyviták" szolgálatába, milyen problémaérzékeny, gyorsan reagáló műszerekkel segíthetjük kitapintani az ellenfél neuralgikus pontjait, és végül: milyen materiát felölelő, milyen információs eszközökkel szolgáljuk a kiérlelt eredmények, a gyakorlat és a társadalmi kontroll tűzpróbáját kiállított teóriák legszélesebb publicitását. A kiállítások rendezésétől kezdve a kézikönyvtárak vagy irodalomjegyzékek összeállításáig az ellentétek harcában fejlődő valóság bemutatásának művészetét kell latba vetni, szakítva az egyoldalú, sematikus prezentálás kényelmes, de hatástalan módjával.

6. EGYETEMI KÖNYVTÁRAINK

6.1 "A kutatási bázison belül az egyetemi tanszékeknek a jelenleginél nagyobb súly biztosítandó" - szögezik le az Irányelvek. "A következő tíz évben ezért - részben a tanszékeknek adott szerződéses megbízásokkal, részben az egyetemi kutatásokat biztosító állami költségvetés növelésével és a felszereltség javítását célzó beruházások fokozásával - az összes kutatási ráfordításokon belül az egyetemek jelenlegi részesedését fokozatosan növelni kell." Az első kézenfekvő, de szemérmesen el nem hallgatható következtetésen túlmenően (hogy ui. az egyetemi könyvtárak költségvetésének erőteljes növelésére kell számítanunk) e tétel könyvtári-információs vetületére vonatkozólag az egyetemnek azok a sajátosságai adnak támpontot, amelyek ezt az intézményt az Irányelvek megvalósításának egyik fő letételményesévé avatják. Ezek között kétségtelenül legelső az a hatalmas t u d o m á n y o s p o t e n c i á l, amelyet az egyetemek személyi, felszerelésbeli s nem utolsósorban könyvtári vonatkozásban az akadémiai kutatóintézetek hálózatának fejlesztésével párhuzamosan is megőriztek és továbbfejlesztettek. Ehhez társul az egyetemnek az a tudományszervezési szempontból páratlan sajátossága, hogy a s z a k i n t é z e t e k egész sorát tartja fenn egy nagyobb szervezet egységeiként,

eszményi lehetőségét teremtve mind a szakosodásnak, mint a különböző diszciplinák együttműködésének. Vessük össze e sajátosságot az Irányelveknek a komplex kutatásokra vonatkozó utmutatásaival, továbbá azzal a követeléssel, hogy a tudomány egész spektrumára kiterjedő lépéstartás érdekében az egyéni témák létjogosultságát, a messze kalandozó speciális érdeklődés lehetőségeit is biztosítani kell, s új oldalról világosodik meg az egyetem jelentősége tudományos háztartásunkban. Ide tartozik végül az egyetemen folyó kutatómunkának az a sajátossága, hogy részben az oktató és nevelő tevékenység közvetítésével, részben a vidék termelési és társadalmi tevékenységeibe közvetlenül beilleszkedve, erős szálakkal kapcsolódik a p r a x i s h o z.

6.2 Tudomány, információ és könyvtári bázis az egyetem funkciórendszerében is egzisztenciálisan összefügg. Az egyetem szervezeti-funkcionális modelljének most folyó korszerű s messze előrettekintő tervezése és gyakorlati alakítása során ezt az összefüggést következetesen érvényesíteni kell. Az oktatási és kutatási szervezet integrálódását nyomon kell követni a könyvtári-információs szervezet i n t e g r á l ó d á s á n a k - nem csupán a könyvtárra fordított s eddig szétforgácsolt gazdasági és szellemi erők koncentrációja, a munka szervezettebbé s a központi könyvtár felügyelete alatt szakszerűbbé, színvonalasabbá tétele érdekében, hanem azért is, mert ezt követeli a modern kutatómunka sajátossága. Mind a határterületi és komplex kutatások, mind az egy jelenségkörön belül maradó, de módszerek, adatok dolgában más diszciplinákra mindig ráutalt specializáció igényei a jelenleg még általános tanszéki könyvtáraknál szélesebb területet felölelő szakkönyvtárak létrehozását sürgetik.

Javaslatok a szakirodalmi ellátottság fejlesztésére

REJTŐ István

I.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei (Társadalmi Szemle, 1969. 7-8. sz. 47-70. l.) a könyvtáros-társadalom érdeklődésének is előterébe kerültek.

Olvasásuk, fontolgatásuk első szakaszában elhangzottak olyan vélemények, hogy a tudományos könyvtár vagy ismét "mostohagyerek maradt", vagy annyira természetesnek tartották szerepét a pártokumentum összeállítói, hogy külön nem is tartották szükségesnek megemlíteni.

Ezek az első, gyors reakciók idővel természetesen módosultak, hiszen a dokumentum világosan beszél: "A tudományos megismerés más területein első sorban a nemzetközi tudományos élet eredményeire kell építeni, a külföldi szellemi termékek nagyobb arányú beszerzésére kell törekedni" (i.h. 49.l.). Vagy az alapkutatásokról szólva kiemeli, hogy "a kapcsolatok célja az érint-

kező és gyakran párhuzamos kutatási tevékenység során elért eredmények kölcsönös kicserélése, elbírálása, ellenőrzése és ezáltal a kutatás színvonalának emelése..." (i.h. 58.1.). Tovább is szaporíthatnánk az ilyen idézeteket, amelyek félreérthetetlenül hangsúlyozzák, hogy a tudományos fejlődés egyik emeltyüje a megfelelő szakirodalmi ellátottság.

E kérdéssel foglalkozott Héberger Károly is, e folyóirat előző számában megjelent cikkében. Az általa kifejtett vagy csak érintett gondolatok mindegyikével egyetértek. Amikor irását olvastam, úgy éreztem, hogy az ott felsorakoztatott problémák mindegyike további meditációt, vitát és megoldási javaslatot követel.

Héberger Károly a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának életéből és fejlődési problémáiból merítette példáit. Jómagam is élni szeretnék azzal a lehetőséggel, hogy felhívjam a figyelmet a hozzám legközelebb eső terület, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tevékenységét érintő kérdések legfontosabbjára, a legújabb és legfrissebb szakirodalommal való ellátottság problémájára, illetőleg összegezzem elképzeléseinket a szakirodalmi ellátottság fokozottabb kielégítésének lehetőségeiről.

Elöljáróban néhány számadattal szeretném jelezni az Akadémiai Könyvtár és a hálózati könyvtárakként hozzátartozó intézeti könyvtárak fejlődési nagyságrendjét (az adatok csak a könyvekre és a folyóiratokra vonatkoznak). 1959-ben az Akadémiai Könyvtár könyvállománya 559 680 kötet, folyóiratállománya 111 654 évfolyamkötet volt. Az akadémiai hálózathoz ekkor 38 kutatóintézet, illetve kutatócsoport könyvtára tartozott, együttesen 338 200 kötet könyvvel és 58 500 kötet folyóirattal. A központi és a hálózati állomány tehát összesen 897 880 kötet könyvet, illetve 170 154 kötet folyóiratot ölelt fel.

Tíz év múlva, 1969. december 31-i összesítés szerint az Akadémiai Könyvtár 718 666 kötet könyvvel, 173 811 kötet folyóirattal rendelkezett. Hálózathoz 45 kutatóintézeti, illetve kutatócsoporti könyvtár tartozott, ezekben 507 449 kötet könyv, 180 710 kötet folyóirat volt található. (A hálózat 1969. évi gyarapodása 18 998 kötet könyv, 10 551 kötet folyóirat.) A központi és a hálózati állomány 1969. december 31-én összesen 1 226 115 kötet könyv, illetve 354 521 kötet folyóirat.

A fentiekben összegezett számok több irányu elemzésre nyújthatnak alapot. A további fejtegetés szempontjából ki szeretném emelni a folyóiratállomány ugrásszerű emelkedését, amely hiven tükrözi a nemzetközi szakirodalmi gyarapodás leggyorsabban fejlődő szektorát. Tíz év alatt a folyóiratállomány az Akadémiai Könyvtárban több mint másfélszeresére nőtt, a hálózatban pedig megháromszorozódott. A számok csak a mennyiségi növekedést mutatják; a minőségi fejlődést, illetve a folyóirat-féleségek emelkedési arányát az egyes szakterületek differenciált és összehasonlító vizsgálatával lehet majd megközelítő pontossággal körvonalazni.

Az eddigiek bizonyára érzékeltették, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sokat áldozott központi könyvtárának és intézeti könyvtárainak szakirodalmi fejlesztésére. A ráfordítások azonban - és ezt minden más hazai könyvtár tapasztalata is bizonyítja - nem tudnak lépést tartani a szakirodalom robbanásszerű gyarapodásával. Nemcsak hazánk anyagi erőforrásaiból nem lehet tartani ezt az iramot; nálunk jóval nagyobb és gazdagabb szocialista és kapitalista országok sem képesek erre. Csak a két leggazdagabb ország, a Szovjetunió és az USA tudományfejlesztési szervei vállalkozhatnak ennek a hatalmas mennyiségnek a befogadására és feldolgozására.

A hazai lehetőségek minden körülmények között arra intettek, hogy a könyvtárügyben szervezett intézkedésre és ebből fakadó, szervezett közös tevékenységre van szükség. Ezt célozták a korábban megjelent intézkedések a tudományos könyvtárak gyűjtőkörének meghatározására, majd ezen alapult az 1968-ban megjelent, a kooperáció lehetőségét megteremtő rendelkezés is. E tevékenységnek kezdeti eredményei ha nem is problémamentesek, de biztatóak. Az eddig elért sikereknek azonban további lépésekre kell serkenteniük.

A kooperációs tevékenység további fejlesztésének végiggondolásakor azokkal az eszközökkel is számolni kell, amelyeket a rohamosan fejlődő technikai lehetőségek biztosítanak számunkra. Sok szó esett az utóbbi időben a könyvtári vagy a dokumentációs tevékenység gépesítéséről. Ugy tűnik azonban, hogy ezek felvázolásakor nem kaptak elég súlyt a már meglévő, de könyvtári életünkben nem eléggé kifejlesztett reprográfiai eljárások. E gyűjtőnév alatt fotós eljárásoktól a fénymásoló berendezéseken át egészen a legmodernebb elektrosztatikai módszeren alapuló másolóberendezésekre gondolok. E cikk keretében természetesen nem a technikai lehetőségekkel kívánok foglalkozni, hanem a reprográfiai berendezések igénybevételével mint a külföldi szakirodalmi ellátottság javításának módszerével - tehát a reprografiának ún. állománygyarapítási szférájával, amely a könyvtári gyakorlatban állománybiztonsági vagy állományvédelmi alkalmazásához viszonyítva is meglehetősen háttérbe szorul.

Ebben a kategóriában a reprográfiai berendezéssel rendelkező könyvtárak a kutatók igényeinek kielégítésére a hazai - elsősorban csak más városban található - kéziratokat, régi és ritka könyveket vagy egyetlen példányban /pl. disszertáció/ meglévő műveket szokták az országon belül könyvtárközi kölcsönzés keretében átkérni, saját apparátusukkal lemásolni és a kutató rendelkezésére bocsátani. Ugyanigy alkalmoszerű megrendeléssel keresik meg a külföldi könyvtárakat ill. gyűjteményeket is, és az ott őrzött kéziratokról vagy régi könyvekről kérnek mikrofilmmásolatot. A technikai eljárás módját egyelőre figyelmen kívül hagyva megállapítható, hogy a dokumentum másolatát beszerző könyvtár mindkét esetben állományát gyarapítja.

Fentebb már jeleztem, hogy ez a tevékenység tudományos könyvtáraink gyakorlatában meglehetősen sporadikus és főleg alkalmoszerű. Pedig a hazai és

nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést fel lehetne és fel is kellene használni tervszerűbb állománygyarapításra. A folyóiratok területéről véve a példát, mindenképpen célszerű lenne a meglévő folyóirat-sorozatok hiányos példányait vagy köteteit ily módon egy-egy könyvtáron belül kompletté tenni. Arra is lehetne gondolni, hogy így pótoljuk a beszerzés esetleges korábbi akadályai miatt hiányzó évfolyamokat. Különösen vonatkozik ez olyan külföldi szakfolyóiratokra, amelyből csak egy vagy két példány található meg hazai könyvtárainkban.

Mutatis mutandis, ez vonatkozik a könyv alakban hozzáférhető szakirodalomra is. Példaként a szakirodalom reprográfiai eljárás céljára való átkölcsönzésének olyan esetét emliteném meg, amikor a kutatók szűk körét érintő, egészen speciális témáról van szó, olyan műről, amelyet a gyűjtőkörileg különben kijelölt könyvtár vagy devizális megfontolások miatt nem vásárolt meg, vagy amely elkerülte a beszerzést lebonyolító munkatárs figyelmét, és kereskedelmi forgalomban már nem kapható.

E néhány példával a végtelenségig bővithető tevékenységi területnek csak csekély hányadát világíthattam meg.

III.

A reprográfiai berendezésekkel folytatott állománygyarapítási tevékenységnek azonban van egy olyan területe, amelyet eddig jóformán figyelmen kívül hagytunk. Ez a nagy összegeket felemésztő, több példányban beszerzett k u r r e n s k ü l f ö l d i f o l y ó i r a t o k hozzáférhetővé tétele. Első megközelítésben nem országos méretekre gondolok, hanem az egyetemi hálózatot alkotó tanszéki könyvtárakra, szakminisztériumok által finanszírozott minisztériumi kutatóhelyekre, illetőleg az Akadémiai Könyvtár és az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak viszonylatában kialakult több példányos előfizetésekre.

Tudom, hogy a kérdés igen bonyolult, felvetésétől az intézeti presztizst, a kutatók kényelmét vagy a szakirodalom biztonságos áttekintését is félthetik. De tudomásul kell vennünk azt a rideg tényt, hogy a pénzügyi keretek végesek. Sok intézet választ el: ha továbbra is ragaszkodik bizonyos drága külföldi periodikumokhoz, amelyek saját kutatási területe szempontjából nem elsőrendűen fontos orgánumok, akkor képtelen előfizetni a kutatási iránya szempontjából elengedhetetlenül szükséges új folyóiratokra.

Ez az alternatíva, sajnos, nem "elméleti". A gyakorlati élet napról napra ilyen és hasonló dilemmák elé állítja a beszerzéssel foglalkozó könyvtárosokat vagy a könyvtárak gyarapítását irányító tudományos szakembereket. Ezt tudva talán nem is olyan "katasztrofális" az a lehetőség, hogy A intézet lemond a saját kutatási területe szempontjából másod- vagy harmadrendű fontosságú Y külföldi folyóirat előfizetéséről, s megállapodik egy hálózaton belüli rokon B intézettel, hogy az, mivel saját kutatási területén az Y folyóiratból gazdag szakirodalmi anyaghoz jut, továbbra is előfizet rá, de új szá-

mainak tartalomjegyzékét eljuttatja az A intézethez. Ott a tartalomjegyzékét a szakkutatók áttanulmányozzák, és ha olyan publikációt találnak benne, amelyről tudják vagy feltételezik, hogy az intézetükben folyó kutatáshoz fontos tájékoztatást nyújt, akkor a B intézet példányából reprográfiai másolatot rendelnek, és a cikk vagy cikkek szövegét rövid uton az érdekeltek rendelkezésére bocsájtják.

E tömören jelzett - a valóságban sok tárgyalást és kölcsönös megértést igénylő - megoldás alapja lehet annak, hogy egy-egy hálózaton belül előbb lassabban, majd a kellő tapasztalatok birtokában egyre gyorsuló ütemben, a beszerzési költség növelése nélkül jelentősen növeljék a külföldi szakfolyóiratokból meritett szakirodalmi információ mennyiségét.

IV.

A korábbiakban a reprográfiai tevékenységről szólva szándékosan mellőztem a technikai vonatkozásokat. De a fentiekben kifejtett gondolatsor elkerülhetetlenné teszi, hogy ezeket is érintsem.

Megítélésem szerint a fentiekben körvonalazott gyors szakirodalmi ellátás minden körülmények között a leggyorsabb reprográfiai technikát, az elektrosztatikus berendezés igénybevételét kívánja. A Magyar Tudományos Akadémia e lehetőségre is gondolva tette lehetővé a Rank Xerox 914-es készülék megrendelését 1968-ban, és a szerzett tapasztalatok alapján, ennek alig fél éves működtetése után, Rank Xerox 720-as géppel egészítette ki az Akadémiai Könyvtárhoz telepített elektrosztatikus gépparkot. A két gép könyvtárunkban két műszakban, azaz napi 16 órát működik, havi teljesítményük 110-120 000 másolat. Ez arra is elegendő, hogy tevékeny részt vállalhassunk az akadémiai hálózaton belül szervezés alatt lévő, fentiekben körvonalazott akció technikai lebonyolításából.

Az elektrosztatikus berendezések drágák, használatukhoz csak importból lehet nyersanyagot szerezni. Felhasználásuk ezért csak akkor célszerű, ha a ráfordításnak megfelelő szellemi, illetve anyagi értékeket produkál.

Ez utóbbit azért is hangsúlyoznom kell, mert műszaki és nem műszaki körök egyaránt hajlamosak arra, hogy az "uj" technikai jelentőség miatt elavultnak vagy túlhaladottnak tekintsék a reprográfiai tevékenység "hagyományos" módszerét, a mikrofilmes reprodukálást. Erre ösztönzi őket az is, hogy fárasztó és a szemidegeket is igénybevevő a mikrofilm leolvasó készülék mellett töltött "szakirodalmazás" vagy a humán területeken a források tanulmányozása. Ezt az ellenérzést magam mint kutató megértem és osztom. De a mikrofilm-leolvasó készülékek műszaki fejlesztése sem állt meg, sőt az utóbbi néhány évben igen sokat haladt. Ma már működnek olyan berendezések, amelyek a leolvasókészüléket összekapcsolják a nem hagyományos fotolaboratóriumi módon működő másolóberendezéssel. Ez azt jelenti, hogy a leolvasókészülékbe fűzött mikrofilmről maga a k u t a t ó készíthet másolatot; ez utóbbit azután tetszés szerinti helyen és időben olvashatja. Minthogy technikai kérdésekkel

itt nem kívánok foglalkozni, csupán jelezni szeretném, hogy ez a típus a kisebb igényű, félnedves diffúziós gyorsmásoló eljárástól, a cinkoxidos bevonatu másolópapír felhasználásán alapuló módszerektől a nagy ráfordítást igénylő, de igen biztonságos és eredményes működést biztosító Rank Xerox 1824 U típusu mikrofilmleolvasó-másoló gépig terjed.

A mikrofilmtechnika továbbfejlesztését az is indokolja, hogy minden tudományos könyvtár komoly raktári gondokkal küzd. A mikrofilmen tárolt információ a legkörülbtekintőbb raktározás esetén is csak 5-10 százalékát kívánja annak a helynek, ami a dokumentum hagyományos tárolásához szükséges. Ez olyan jelentős szempont, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a megtakarítás megéri azokat a beruházásokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a fotózástól átöröklött vizes laboratóriumi módszereket korszerű és nagyobb határfoku eljárásokkal váltsuk fel.

Ugy érzem, a reprográfiai szakemberek nem fognak hatásköri túllépéssel vádolni az eddigiekben kifejtett gondolatokért. Meggyőződésem, hogy ha a könyvtárügy és a dokumentáció korszerűsítésével foglalkozunk, akkor a reprográfia fejlesztése is van olyan lényeges, mint más technikai probléma.

Az MSZMP tudománypolitikai irányelveinek helyi alkalmazása a Központi Fizikai Kutató Intézet könyvtárában

FARKAS Istvánné

A Könyvtári Figyelő előző számában Héberger Károly, a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának igazgatója, széles skáláját vázolta fel azoknak a tendenciáknak, amelyeket az MSZMP tudománypolitikai irányelveinek megfelelően könyvtári vonalon végre kell hajtani. Mint cikke elején írja, a kutatók jobb informálása érdekében részben országos, részben helyi jellegű intézkedések szükségesek.

Cikkemben ilyen "helyi jellegű intézkedésekkel" szeretnék foglalkozni, pontosabban: néhány gyakorlati módszert ismertetni, amelyek alkalmazásával megpróbáltuk könyvtárunkban a kutatók jobb információellátását biztosítani.

Előljáróban néhány tájékoztató adat a Központi Fizikai Kutató Intézet tudományos és szakkönyvtáráról. 1969. dec. 31-én az állomány 35 896 kötet könyv, 12 626 kötet bekötött folyóirat, 32 305 report, 1121 mikrofilmcsik. A kurrens folyóiratok száma közel 600. Évi gyarapodásunk átlagosan 7000 könyvtári egység. A könyvtár dolgozóinak száma 9.

Tulajdonképpen már a tudománypolitikai irányelvek tárgyalása során, 1969 elején kezdtük meg a könyvtár addigi szolgáltatásainak revízióját. Az elgondolás, amiből kiindultunk, röviden így foglalható össze:

1. a könyvtárat használó kutatók igényeinek felmérése,
2. a könyvtár információs bázisának ennek megfelelő felülvizsgálata,
3. a könyvtári tájékoztatási módszerek felrövidítése.

Bár a könyvtár mindennapi életéből, a könyvtárosok és olvasók közötti közvetlen kapcsolatból körülbelül ismertük olvasóink igényeit, mintegy ellenőrzésként a múlt év elején kérdőívet juttattunk el az Intézet valamennyi kutatójához; a kérdéseket úgy állítottuk össze, hogy a kapott válaszok alapján megismerjük az olvasóknak a könyvtárra vonatkozó véleményét és tájékoztatási igényeit. A szétküldött kérdőíveknek csak mintegy 25 %-át kaptuk vissza, mégis a kapott válaszok alapján meglehetősen reális kép alakult ki, amely a kutatók általános véleményeként is elfogadható.

Az első négy kérdés a könyvtár anyagának használhatóságára és a beszerzéssel kapcsolatos kérdésekre vonatkozott. A beérkezett válaszok alapján megállapítható, hogy könyv- és folyóiratállományunkat a kutatók legnagyobb része megfelelőnek találta, külső könyvtárat rendszeresen csak egyes speciális területen dolgozó kutatók használnak. Többen kifogásolták azonban a külföldről megrendelt könyvek lassu beérkezését. A válaszadók közül 64 % használja rendszeresen a referáló folyóiratokat és 65 % a reportkönyvtár anyagát.

Míg a szakirodalmi bázis értékelésénél körülbelül ilyen eredményre számítottunk, a tájékoztatási igények felmérésénél meglepetésként hatott, mennyire igénylik a kutatók - akik különben sűrűn megfordulnak a könyvtárban - a könyvtár tájékoztató szolgáltatásait. A válaszokból kiderült, hogy nagy többségük használja a könyvtár olyan tájékoztató kiadványait, mint az éves folyóiratjegyzék, a negyedévenkénti "Report-jegyzék" és a könyvujdonságokról számotadó "Könyvtári Tájékoztató". 73 % felelt igennel arra a kérdésre, igényelne-e tartalomjegyzék-másolatot az öt érdeklő folyóiratokról, és 72 % venné igénybe az elektronikus számítógép után történő irodalomkutatási szolgáltatást, ha erre lehetőség lenne, sőt ehhez segítséget is nyújtana 53 %. Egy másik kérdéscsoport tisztázta, hogy a kutatók 75 %-a rendelkezik saját szakirodalmi gyűjteménnyel, de ennek feldolgozása, rendszerezése elég kezdetleges. - A szakirodalmi szolgáltatások területén kért javaslatok nagy része a reprográfia meggyorsítására vonatkozott.

A válaszok értékelése után a feladatok tisztán álltak előttünk, és több területen egyszerre fogtunk hozzá megoldásukhoz a rendelkezésünkre álló munkaerő, pénzügyi keret és technikai felkészültség adta lehetőségek szerint.

A SZAKIRODALMI BÁZIS

A könyvtár könyv-, folyóirat- és reportgyűjteményével ugyan megelégedettek voltak a kutatók, mégis úgy éreztük, hogy itt is szükség van egy kis "portörlésre". Felfrissítettük a referencekönyvtár anyagát, ellenőriztük, hogy a legfontosabb kézikönyvek, szótárak, lexikonok, enciklopédiák, adattárak, táblázatok rendelkezésre álljanak - ennél a munkánál igénybe vettük az egyes

szakterületek kutatóinak segítségét és a szakbibliográfiákat. (1) Ugyanakkor kiválogattuk a kézikönyvtár anyagából az elavult, felesleges könyveket, hogy a referencekönyvtár használójának ne kelljen feleslegesen sok könyvet átnéznie.

Folyóiratállományunk és a kurrens előfizetések átvizsgálásánál felhasználtuk a nagy referáló lapok összeállításait azokról a folyóiratokról, amelyeket teljes egészében vagy a legnagyobb gyakorisággal referálnak, valamint a szakirodalmi kooperációs bizottságok szakfolyóirat-jegyzékeit. (2) Ez az összehasonlítás megnyugtatóan igazolta a kutatók véleményét a folyóiratanyagról. Meg kell említenem, hogy a szakirodalmi kooperációs körök működésének előnye ezen a területen már lemérhető, s nemcsak a szakáganként összeállított folyóiratjegyzék nyújt segítséget, hanem még inkább az, hogy egy-egy új tudományág publikációival foglalkozó, ujonnan induló folyóirat előfizetése nem okoz megoldhatatlan problémát a szakirodalmi kooperációs körön belül ott, ahol a lapra a legnagyobb szükség van. A folyóiratállomány kialakításánál nagy gondunk van arra, hogy szakterületünk legfontosabb átfogó referáló lapjai csakugy, mint az egyes speciális területeket referáló összeállítások és indexek kutatóink rendelkezésére álljanak.

Hogy áttekintésünk a könyvtár gyűjtőköréhez tartozó szakterületek könyv- és folyóiratanyagáról teljes legyen, 1969 elején körlevelet küldtünk szét a kiadóknak, és kértük prospektusaik rendszeres megküldését. A cimlista összeállításában jó hasznát vettük a fizikai szakirodalmi kooperáció keretében összeállított szakosított kiadói címjegyzéknek. A katalógusok rendszeres beérkezése biztosítja a rendelések idejében történő feladását. Itt említem meg, hogyan próbáltunk segíteni a külföldi könyvrendelések lassu beérkezésén, az egyetlen konkrét hibán, amely a kérdőívre adott válaszokból kitűnt: a kutatók könyvrendelési igényeit két-három hetenként összesítjük, elbíráljuk és továbbítjuk, megszüntetve a rendeléseknek a régi devizagazdálkodás következtében kialakult negyedévenkénti összesített feladását. A nyilvánvalóan sürgős és fontos könyvek megrendelését természetesen azonnal továbbítjuk. Sok könyvsorozatnál, évkönyvnél rátértünk az ugynevezett "kontinuális" megrendelésre, ami szintén gyorsítja a művek beérkezését. De ezen a területen a külkereskedelmi szerv munkamódszerét kellene alapvetően gyorsítani.

A szakirodalmi bázis kereskedelmi forgalomban kapható anyagán kívül azonban egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a kereskedelmi forgalomban többnyire nem kapható, ugynevezett nem hagyományos irodalom beszerzése. Ilyen könyvtárunk reportgyűjteménye, amelynek legnagyobb része cserekapcsolatok útján érkezik be, jelenleg kb. 4000 db évente. Ebben az anyagban a kutatói jelentéseken kívül ma már a publikációs műfajok széles skálája szerepel: konferenciái anyagok, bibliográfiai összeállítások, számítástechnikai programok, éves jelentések stb. (3) Nemzetközi cserénk kiszélesítése és rendszeresebbé tétele céljából összeállítottuk azoknak a külföldi kutatóhelyeknek jegyzékét, a kutatási területek felsorolásával, melyek a KFKI nemzetközi kapcsolatainak fejlesztése szempontjából tekintetbe jöhetnek, és az Intézet kutatási főirányai-

ból kiindulva jelentősen kibővítettük cserekapcsolataink számát. Jelenleg 41 ország 312 kutatóhelyével folytatunk kiadványcserét. Ebben a munkánkban igen nagy előnyt jelent, hogy a KFKI-ben a könyvtár és a kiadói részleg egy szervezeti egységet képez.

A szakirodalmi bázis kérdéséhez szorosan hozzátartozik még az is, hogy saját anyagán kívül a könyvtár ismerje más könyvtárak, dokumentációs intézmények anyagát, bel- és külföldön egyaránt, hogy tudja, hová forduljon olyan esetekben, amikor a kért anyag saját állományában nem található. Könyvtárunk pl. évek óta használja a külföldi reprográfiai intézmények (National Lending Library, Boston Spa, Nagybritannia; IAEA Photocopy Service, Vienna; Clearing-house for Federal Sci- and Techn. Inf. N.B.S. Springfield) coupon ellenében nyújtott szolgáltatásait (microfiche, mikrofilm).

TÁJÉKOZTATÁS

Mint a cikk elején írtam, a szakirodalmi bázis megjavításával egyidejűleg fogtunk hozzá a könyvtári tájékoztatási munka kiszélesítéséhez. Technikai lehetőséget nyújtott ehhez a munkához az 1969 elején beérkezett elektrosztatikus gyorsmásológép, amelynek segítségével több és gyorsabb tájékoztatást tudunk az olvasóknak nyújtani a beérkező szakirodalomról. Változtattunk eddigi kiadványainkon, megszüntettük a "Könyvtári Tájékoztató"-t, mert az anyag gyűjtése és rendszerezése lényegesen meglassította a tájékoztatást. Helyette a gyorsmásoló segítségével hetenként gyorslistát adunk ki az egy hét alatt beérkezett könyvekről, reportokról és mikrofilmekről. A gyorslistát minden laboratórium megkapja, egy hétre a könyvtár hirdetőtáblájára is kifüggesztjük. A report-gyorslista mellett a szakosított reportjegyzékeket negyedévenként továbbra is kiadjuk.

Közkedvelt szolgáltatásunkká vált a folyóirat-tartalomjegyzékek sokszorosított példányainak szétküldése a laboratóriumok vagy kutatócsoportok részére. Az újdonságok folyamatos tájékoztató anyagán kívül a múlt hónapban kiadtuk retrospektív folyóiratjegyzékünket, amelyben szerepel az intézetünkkel egy területen található Izotóp Intézet folyóiratanyaga is.

A gyorsmásoló berendezés lényegesen meggyorsította reprográfiai szolgáltatásainkat. Kezdetben megvalósítottuk azt az ideális állapotot, hogy az olvasók a helyszínen azonnal megkapták a kért másolatot. Sajnos, a másológép másirányú igénybevétele az Intézetben belül ezt megint megnehezíti, de remény van egy tehermentesítő további gyorsmásoló berendezés beszerzésére.

1970-es munkatervünkben szerepel egyes kutatók vagy kutatási részlegek saját szakirodalmi gyűjteményének rendezésére alkalmas módszerek ajánlása és segítségnyújtás a rendszer felállításához. Néhány területen a fénylyukkártya alkalmazását már megkezdjük; a nyilvántartás módszere természetesen közvetlenül függ a rendezésre váró dokumentumok számától, a rendezés szempontjaitól és a ráfordítható munkaidőtől.

A hagyományos jellegű tájékoztató formákon túlmenően a kutatók érdeklődése ösztönzést adott a gépesített információ-visszakeresés kérdésével való

foglalkozásra. Bekapcsolódtunk a kémiai szakirodalmi kooperáción belül a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának ez irányú kezdeményezésébe; a KFKI-ban hamarosan elkészül annak a keresőprogramnak kidolgozása, amelynek segítségével a Chemical Abstracts Condensates mágneses adattárából a KFKI számítógépével irodalomkutatót tudunk készíteni. Hasonló mágnesszalagos adattár beszerzéséről a fizika területén most próbálunk gondoskodni.

A tájékoztatás írásbeli formáin kívül nagy jelentősége van a szóbeli tájékoztatás különböző formáinak is; ebben lényeges szerepet játszanak a könyvtárban dolgozó könyvtárosok.

A tájékoztatási képesség fejlesztésére igen jól bevált az a már 3 év óta alkalmazott módszer, hogy hetenként meghatározott időben ugynevezett könyvtári megbeszélést, vagy ha úgy tetszik, "továbbképzést" tartunk. Ezek az összejöveteleken megbeszéljük az intézeti és könyvtárügyi aktuális kérdéseket, beszámolunk azokról az értekezletekről, konferenciákról, amelyeken részt vettünk; minden alkalommal ismertetésre kerül a referencekönyvtár valamelyik anyaga és néhány szakfolyóirat, valamint egy-egy könyvtár- vagy tájékoztatástudományi szócikk, lehetőleg éppen aktuális kérdésekről. Az egyes reszortfeladatokat ellátók elmondják saját területük problémáit vagy érdekes eseteit. Ezeknek a megbeszéléseknek sok haszna van. A könyvtárosok megismerik egymás munkáját, nemcsak saját munkakörükben tudnak felvilágosítást adni, részoknak a szakirodalom olvasására, munkájukban önállóbbá, kezdeményezőbbé válnak. A könyvtáron belül is könnyebb volt így jó munkahelyi légkört kialakítani.

Cikkemben igyekeztem képet adni a könyvtári munkának azokról a kisebb-nagyobb módosításairól, amelyeket az utóbbi évben, éppen a tudománypolitikai irányelvekben foglaltak ösztönzésére, végrehajtottunk. Az elmondottak sok újat nem tartalmaznak, mégis a munkának a minden területén végbement sok apró változás együttesen máris érezteti hatását. Azok a feladatok, melyek a tudományos kutatómunka elősegítése céljából érdekében a könyvtárakra hárulnak, természetesen nem tűrnek megállást; a hagyományos könyvtári és tájékoztatási módszereken túl foglalkozni kell a könyvtár- és tájékoztatástudomány új módszereivel is, amelyekhez a technikai eszközöket a tudomány már megtermelte.

I R O D A L O M

- (1) ANTHONY, L.J.: Sources of information on atomic energy. Pergamon, 1966.
STRAUSS, Lucille J. - STRIEBY, Grene M. - BROWN, Alberta L.: Scientific and technical libraries. Interscience, 1964.
- (2) Science Abstracts. Sect. A. összeállítása a rendszeresen referált fizikai folyóiratokról.
BÖHM, E.: Investigations on nuclear "Core Journals": EURATOM
Fizikai Szakirodalmi Kooperációs Bizottság: Kurrens fizikai szakfolyóiratok jegyzéke.
Kémiai Szakirodalmi Kooperációs Bizottság: Külföldi folyóiratok retrospektív lelőhelyjegyzéke a kémiai és vele kapcsolatos szakterületeken.
- (3) FARKAS Istvánné: A report-irodalom beszerzése, feldolgozása és tárolása a Központi Fizikai Kutató Intézet Könyvtárában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1970. 2. sz. 121-130. 1.

Lenin és a Lenin Könyvtár

T. POSZTREMÓVA

Moszkva szívében, nem messze a Kremltől áll a Szovjetunió Állami Lenin Könyvtára. Egyike a világ legismertebb kulturális intézményeinek: ez a Szovjetunió legjelentősebb könyvtára, állami könyvarchivum, mely hazai kiadványokból a világon legteljesebb gyűjteménnyel, külföldi könyvekből pedig a Szovjetunióban a legnagyobb állománnyal rendelkezik. Együttal tudományos intézet is, a szovjet közművelődési és tudományos könyvtárak szerteágazó hálózatának módszertani központja.

Az 1862-ben alapított könyvtár hosszú ideig csupán a Rumjancev Múzeum része volt. Ez nevét N.P. Rumjancev orosz államférfiről kapta, akinek könyvekből, kéziratokból, néprajzi és régészeti anyagból álló gyűjteménye a könyvtár és a múzeum alapját képezte.

Alapításakor a könyvtár csupán egyetlen, 20 férőhelyes olvasóteremmel rendelkezett. Dolgozóinak létszáma is igen kicsi volt, az első évtizedekben minden munkát 4 állandó alkalmazott végzett.

Nemcsak személyzeti szempontból küzdött nagy nehézségekkel a könyvtár, hanem helyiség és gyarapítási keret szempontjából is. Mindössze 8 szobát foglalt el egy villában, amely a 18. században Bazsenov híres orosz építész tervei szerint épült. Fennállásának a forradalom előtti hosszú évtizedeiben egyáltalán nem kapott pénzt az orosz és külföldi kiadványok beszerzésére. Az állománygyarapítás fejlesztése csupán az egyetlen ingyenes köteles példány révén történt; ezt a jogot az alapítástól kezdve biztosították a könyvtár számára. Jelentős szerepet játszottak a magánosok könyvadományai is.

A gazdag állomány, amely az alapításkor 100 000 kötetet tett ki, magára vonta a haladó orosz értelmiség figyelmét.

A könyvtár kollektívája kegyelettel őrzi annak emlékét, hogyan lépett olvasóinak sorában az ifju Vlagyimir Uljanov. A nyilvántartási könyvbe, amelybe

az új olvasók sajátkezűleg irták be nevüket, 1893. augusztus 26-án a 236. sz. alatt Lenin, aki Szamarából Pétervárra utaztában megállt Moszkvában, ezt jegyezte be: "Vlagyimir Uljanov. Ügyvédgyakornok, Bolsaja Bronnaja, Ivanov-ház, 3. lakás."

236

Handwritten notes in cursive script, including the number 236 and some illegible text.

1897. február 19-21-én, amikor szibériai száműzetésébe utazva állapotodott meg Lenin Moszkvában, szintén dolgozott a Rumjancev Könyvtár olvasótermében. Erről tanuskodik földije és gyermekkori pajtása, A.I. Jakovlev szovjet történész, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának levelező tagja: "Vlagyimir Iljics február 19-én érkezett Moszkvába (a régi naptár szerint), és nyomban, épp csak megölelve anyját és nővérét, az akkori Rumjancev Múzeum olvasótermébe sietett. Itt töltötte moszkvai tartózkodásának mindhárom napját, 'A kapitalizmus fejlődése Oroszországban' c. gazdaságtörténeti munkáján dolgozva." (Isztoriczeszkij zszurnal, 1942. 1-2. no. 160-162.p.)

1919-1922 között Lenin nemegyszer kapott könyveket a Rumjancev Könyvtártól. Közismert az a feljegyzése, amelyet 1920. szeptember 1-én küldött ide (Művei 35. k. 437. l.; a feljegyzés hasonmását lásd Könyvtári Figyelő 1970. 1.sz. 101.1.).

A könyvtár forradalom előtti olvasói közül sokat említhetünk, akiknek neve ma is büszkesége az orosz kulturának és tudománynak: Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Csehovot, Mengyelejevet, Tyimirjazevet, Ciolkovszkijt, Korolenkót és más kiemelkedő személyiségeket.

*

Ma is itt láthatunk sok kiváló tudóst és író, a népgazdaság és kultúra különböző területeinek szakembereit és az új tudósgenerációt. Bár Moszkvában napjainkban mintegy 4000 nagy, közepes és kisebb könyvtár működik (nem számítva a szovjet polgárok magánkönyvgyűjteményeit), az olvasók százezerei folymodnak az ország első könyvtárának egyedülálló állományához, kivált azok, akik tudományos munkát végeznek.

Az olvasók szinte minden könyvet megkaphatnak a könyvtárban abból az 550 ezer műből, amely országunkban 1550 és 1917 között, s abból a kétmillióból, amely

a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta megjelent. A könyvnyomtatás öt-száz esztendejének számos külföldi terméke áll rendelkezésükre.

A kurrens periodikumok olvasótermében a friss szovjet ujdonságokat - tudva-levőleg mintegy hatezerféle jelenik meg - veheti kezébe az olvasó. Ugyanitt a világ számos országának ujságai megtalálhatók. 16 000 külföldi folyóirat és kb. 1000 külföldi ujság jár a könyvtárba.

Naponta 8-10 ezer olvasó dolgozik az olvasótermekben: moszkvaiak, más szovjet városok és falvak lakói, a világ minden kontinenséről érkező külföldiek. 110 országból több mint 4000 külföldi olvasója volt a könyvtárnak 1969-ben.

Sok alkotó terv, tudományos elgondolás született, érlelődött itt a könyvek között.

Menjünk végig a 22 olvasótermen, amelyek egyidejűleg 2500 olvasót tudnak befogadni.

Az olvasók kényelme érdekében az olvasótermekben differenciált kiszolgálás folyik. Az akadémikusoknak és a tudományok doktorainak külön olvasótermük van. A népgazdaság és kultúra különféle területein működő tudományos dolgozók és felsőfoku képesítésű szakemberek elhelyezésére a tudományágak szerint szakosított olvasótermeknek egész rendszere szolgál. Az általános olvasóteremben 550 férőhely áll a felsőfoku képesítéssel nem rendelkező olvasók, főként egyetemi hallgatók rendelkezésére.

Jó munkalehetőségeket biztosít a speciális kiadványfajtákkal foglalkozó olvasók számára a hírlapolvasó, a kurrens periodikumok terme, a mikrofilmolvasó, valamint a kéziratár, a ritka könyvek tára, a kottatár, térképtár stb. termei.

1969-ben a könyvtár látogatóinak száma 2 550 000 felett volt. Az olvasók 13 millió könyvet használtak.

Körülbelül félmillió kötetet küld a könyvtár ideiglenes használatra 5000 szovjet és külföldi könyvtárnak, a könyvtárközi kölcsönzés keretében. Több mint 1200 szovjet város és más helység kap könyvet a Lenin Könyvtárból.

A könyvtár változatos tevékenységének alapja sokmilliós, rohamosan növekvő állománya, amely jelenleg 25 millió leltári egységet foglal magában, a Szovjetunió 89 népének és más országok 100 népének a nyelvén.

Mintegy 1 millió könyv és folyóirat árad évente a Lenin Könyvtárba. Raktári elhelyezésükre évente 14 km polc szükséges. Könyvtári polcaink összes hossza meghaladja a 300 kilométert.

Tegyük egy kis sétát a könyvek között. Ritka könyvek gyűjteménye: itt találhatóak a nyugateurópai és hazai ősnymtatványok, a tudomány és irodalom klasszikusainak művei első és egykoru kiadásokban, a Lenin-művek különböző kiadásainak páratlan gyűjteménye, Marx és Engels műveinek első kiadásai, az Iszkra és a Pravda teljes sorozatai, az első szovjet röplapok, brosurák, időszaki kiadványok.

A kéziratárban az orosz kéziratok könyvek páratlanul gazdag gyűjteménye található a XI. sz-tól, köztük olyan gyöngyszemek, mint az Arhangelszki Evangélium, a Mariinszki Evangélium stb. Olyan nyugateurópai kéziratokat láthatunk itt, mint Giordano Bruno, Copernicus, Münzer, Voltaire, Rousseau, Napoleon, W. Scott, Dickens, Goethe, R. Rolland, Wagner, Liszt és mások autográfiáit. Az archivális állomány - benne például a forradalmárok (a dekabristák, Belinszkij, Herzen, Ogarev), az írók (Gogol, Turgenyev, Nyekraszov, Dosztojevszkij, Csehov, Korolenko) iratai - gazdag anyagot tartalmaz a szovjet társadalom, irodalom és tudomány történetére vonatkozólag.

A ritka könyvek és kéziratok tárában rendezett speciális állandó kiállítások lehetővé teszik, hogy olvasóink és látogatóink nagy számban megismerkedhessenek azokkal a kincsekkel, melyeket a népek évszázadok alatt alkottak.

A könyvtár gyűjteményeinek propagálására évente több mint 700 illusztratív könyvkiállítást rendezünk a tudomány és technika aktuális problémáiról, vala-

mint évfordulókkal, fontos politikai eseményekkel kapcsolatban. Minden egyes szakolvasóteremben kiállítjuk az oda tartozó új szerzeményeket, az új szerzemények központi kiállításán pedig a különböző tudományágak területéről a könyvtárba frissen beérkezett könyveket.

Sokféle formáját alkalmazzuk a tájékoztató és bibliográfiai tevékenységnek. Egy év alatt a könyvtár a helyszínen a katalógusoknál, valamint telefonon, postán, telexen kb. 140 000 legkülönbözőbb jellegű bibliográfiai felvilágosítást ad, számos tudományos tájékoztatói jellegű és ajánló bibliográfiát bocsát ki, könyvismertetések és bibliográfiai szemináriumokat tart az olvasók számára.

Igen élénk és hatásos tömegrendezvények a könyvankétok, az olvasók találkozási irókkal, folyóiratok szerkesztőségével. Szombatoként a zeneműtár hanglezestéket rendez a zenekedvelők számára.

A Lenin Könyvtár jelenleg az ország legnagyobb könyvtártudományi és bibliográfiai tudományos intézete. Nagy példányszámban megjelenő módszertani és bibliográfiai segédleteivel támogatja az ország könyvtárait munkájuk megszervezésében.

Rendszeresen napvilágot látnak a könyvtár tudományos közleményei ("Trudü"), a kéziratár közleményei (Zapiszki otdela rukopiszej), különböző gyűjteményes kötetek a szovjet és külföldi könyvtárak munkájáról.

Részt vesz a könyvtár a modern könyvtártudomány aktuális kérdéseinek kidolgozásában, mint pl. "A könyvtár és a tájékoztatás", "A nemzeti könyvtár helye az ország könyvtári rendszerében", szociológiai kutatásokat végez az olvasók érdeklődésére vonatkozóan stb.

Megszilárdultak nemzetközi kapcsolatai. Munkatársai aktívan részt vesznek az IFLA munkájában és az országok közötti kétoldalu könyvtárügyi szemináriumokon. Az, hogy otthon és külföldön gyakran találkoznak kollegáikkal, elősegíti munkakapcsolataiknak és - ami nem kevésbé fontos - baráti viszonyuknak kialakulását a különböző országok sok könyvtárosával.

A könyvtár kapui nyitva állnak a külföldi delegációk és látogatók előtt; évente kb. 3000 külföldi vendég ismerkedik meg tevékenységével.

A nemzetközi könyvcseré keretében közel 100 országból 3650 könyvtárral és más intézménnyel áll kapcsolatban.

*

Ma, amikor az egész világ Lenin születésének 100. évfordulójára készül, különösen megélnék hazánk és más országok népeinek érdeklődése a Szovjetunió nemzeti könyvtára iránt.

Lenin a könyvtárakat a kulturális forradalom egyik legfontosabb tényezőjének tekintette, a párt fontos és pótolhatatlan fegyverének a dolgozó tömegek felvilágosításában, nevelésében, fejlesztésében.

Könyvtárunk tevékenysége szorosan összekapcsolódik Lenin nevével. A zavaros, polgárháborús időkben Vlagyimir Iljics szakított magának időt arra, hogy személyesen foglalkozzék a könyvtárügy országos átszervezésének számos kérdésével, előmozdítsa, hogy a könyvtárak a széles tömegek tulajdonává legyenek.

Említsünk meg röviden néhány ténytet, amely a Rumjancev Könyvtárhoz való viszonyát jellemzi.

Személyesen gondoskodott arról, hogy a Rumjancev Könyvtárba irányítsák azokat a sajtótermékeket, amelyek értékes dokumentumai a hazai és egyetemes kulturának. Gondosan ügyelt rá, hogy a könyvtár állománya maximálisan hozzáférhetővé váljék az olvasók széles tömegei számára.

Mint Krupszkaja elmondja, Lenin az iránt is érdeklődött, hogyan folyik a könyvek feldolgozása, az új szerzemények beillesztése a meglévő állományba, s megkövetelte, hogy ez a munka a háborús idők nehézségei ellenére minél gyorsabban folyjék. Gondoskodott arról, hogy az olvasóterem folytathassa munkáját 1919 telén is, amikor a tüzelőhiány miatt napirendre került a "nem feltétlenül nélkülözhetetlen" intézmények bezárásának kérdése. A Népbiztosok Tanácsa az ő elnökletével határozatot hozott, hogy a Rumjancev Muzeumot el kell látni annyi tüzelővel, amennyivel az olvasóterem hőmérsékletét 8^oR felett lehet tartani.

1919 májusában Lenin írta alá a Népbiztosok Tanácsának rendeletét a Rumjancev Muzeum státuszainak bővítéséről, amely lehetővé tette, hogy hozzákezdjenek több halaszthatatlan feladat végrehajtásához: szakkatalógus felállításához, a feldolgozatlan anyag rendezéséhez, a tájékoztatási osztály és a könyvtárközi kölcsönzés megszervezéséhez.

Utmutatásainak megfelelően 1921 végén a Népbiztosok Tanácsa külön rendelettel a könyvtárra ruházta az állami könyvarchívum funkcióját. Ezzel kapcsolatban előírták egy második kötelezpéldány beküldését (közvetlenül a kiadóktól). A könyvtár jogot kapott arra, hogy magánszemélyektől könyveket és kéziratokat vásárolhasson. Anyagi helyzete megjavult, egyenlő szintre emelkedett az állam számára különösen fontos vállalatokéval.

1924. január 24-én a Művelődésügyi Népbiztosság kollégiuma Lenin emlékének megörökítésére elhatározta, hogy a Rumjancev Könyvtár nevét Lenin Könyvtárra változtatja. Így könyvtárunk lett az első kulturális intézmény, amely Lenin nevét viselte.

1945. március 29-én "a könyvek gyűjtésében és megőrzésében, valamint a lakosság széles tömegeinek könyvvél való ellátásában szerzett érdemeiért" a könyvtárat Lenin-renddel tüntették ki.

Az azóta eltelt 25 év alatt a könyvtár kollektívája valóban grandiózus munkát végzett. Sikeresen oldja meg az élet által felvetett új feladatokat, együtt halad népével, segítve a kommunizmus felépítését.

x külföldi hírek x külföldi hírek x külföldi hírek x

A SZERB NEMZETI KÖNYVTÁR (Belgrád), a legrégebb szerb művelődési intézmény, 1831-ben jött létre, s azóta mindig ideiglenes, szűk helyiségekben működött. Most végre saját otthonába költözik. Az épület már tető alatt van; az év végére befejezik berendezését és a könyvek beköltöztetését is. (Magyar Képes Ujság, Zágráb)

AZ INDEX TRANSLATIONUM XXI. kötete 1968-ból 36 809 fordítást vesz számba, 66 országból. A Szovjetunióban 3607, a két Németországban 3026, Spanyolországban 2538, az USA-ban 2182, Japánban 2145 fordítás jelent meg. Franciaország, Hollandia, Csehszlovákia, Olaszország, Svédország, Dánia és Jugoszlávia után Magyarországot következik a sorban, 1043 fordítással. Nagy-Britanniában csak 631 fordítás látott napvilágot. Izraelben az előző évi 533-ról 406-ra, az EAK-ban 455-ről 219-re esett vissza a fordítások száma. Lenin volt a legtöbbet fordított szerző, műveiből 225 fordítás jelent meg, közülük 131 a Szovjetunióban. 187 a bibliafordítások száma. Shakespeare 135, Simenon 134, Verne 133, Gorkij 123 fordítással szerepel a listán, azután az angol Enid Blyton következik, akinek gyermekkönyveiből 117 fordítás készült. (Unesco sajtószolgálat.)

ÁLLOMÁNYVÉDELMI KUTATÓINTÉZET (Preservation Research Office) létesül a Kongresszusi Könyvtárban; laboratóriumát a Council on Library Resources költségén szerelik fel. Az intézet elsősorban a papíryanag romlásának elhárítására keres eszközöket, de foglalkozik a ragasztóanyagok, a kötés, a mikrofilm, a mágnesszalag, a normálfilm tartósításának problémáival is. Megvizsgálja, véleményezi a különböző konzerváló anyagokat, berendezéseket, módszereket. Nemcsak a Kongresszusi Könyvtárnak, hanem az USA összes könyvtárának és levéltárának szükségleteit igyekszik kielégíteni. (CLR, Recent Developments, 286. sz.)

A LIBRARY LITERATURE - a kiadó Wilson-cég közlése szerint - 1970 márciusától kezdve külön jegyzéket mellékel minden számához a benne foglalt összes monográfiáról, kutatási jelentésről, szűk publicitású dokumentumról (tehát az önállóan megjelent dokumentumokról). Ez a szolgáltatás lényegesen megkönnyíti a tájékozódást a folyóiratokon kívül megjelent anyagról, így elsősorban a könyvtártudományi szakirodalmat is beszerző nagykönyvtárak előszerzeményezési munkájához nyújt hathatós segítséget.

Közművelődési könyvtárak építése az NSZK-ban

Gertrud SEYDELMANN*

A HELYZET 1945-BEN

A második világháboruban a német közművelődési könyvtárak különösen a nagyvárosokban igen nagy károkat szenvedtek. Az épületeket bombák tették tönkre, az állomány - gyakran a kikölcsonzött anyag is, az olvasók otthonában - a tűzmartaléka lett. Hamburgban pl. 1945 végén csupán 8 városrészi könyvtár működött, kereken 120 000 kötettel, az 1,2 millió lakos számára.

A SZÜKSÉGMEGOLDÁSOK IDŐSZAKA (1945-1950.)

1950-ig nem lehetett rendszeres ujjáépítést végezni. Többnyire valamilyen ideiglenes szükségmegoldást találtak arra, hogy a maradék állományt rendezzék és az olvasók számára hozzáférhetővé tegyék. Pincékben, barakokban, kis üzlethelyiségekben hoztak létre könyvtárakat, mégpedig - részben elvből, meggyőződésből, részben helyhiány miatt - általában zártpolcos rendszerben.

AZ UJJÁÉPÍTÉS ALAPJA A SZABADPOLCOS RENDSZER LESZ (1950-1955.)

A lassan meginduló ujjáépítés kezdetével egybeesett a közművelődési könyvtárak új szerepéről folytatott vita. Eddig a német közművelődési könyvtárak alap típusa a Walter Hofmann, valamint Erwin Ackernecht elveire épülő, erősen pedagógikus és népművelési jellegű, zártpolcos könyvtár volt. Ezzel szemben erősen háttérbe szorult az angolszász és skandináv szabadpolcos könyvtári forma. Az utóbbit egyedül Hamburgban fogadták el. A hamburgi Öffentliche Bücherhalle már régen szabadpolcra helyezte a szakirodalmat, míg a szépirodalmat és gyermekirodalmat indikátor utján kölcsönözték; 1936-ban létrehozták a város első teljesen szabadpolcos könyvtárát, 1943-ig pedig egy kivételével valamennyi

* Cikkünk annak az előadásnak a szövegét tartalmazza - normatáblázattal kiegészítve -, amelyet G. Seydelmann, a neves német könyvtárépítési szakértő, a hamburgi Városi Könyvtár munkatársa 1970. ápr. 7-én tartott Budapesten.

könyvtári egységet szabadpolcossá szervezték át. Ezért nem volt véletlen, hogy a Verein Deutscher Volksbibliothekare 1951. évi heidelbergi kongresszusán éles zártpolc-szabadpolc vita alakult ki a régi, Hofmann-féle nézete-
ket képviselő Rudolf Reuter (Köln) és a hamburgi könyvtárosok között. A vi-
ta, amely a szabadpolc győzelmével végződött, valamennyi könyvtáros előtt
megvilágította a téma alapvető fontosságát.

Az új feladatokat már számításba kellett venni az épületek ujjáépítésénél,
miután ez a forma másképpen szervezett és nagyobb méretű helyiségeket igé-
nyelt, mint a zártpolcos könyvtár; abban csak a katalógusokhoz juthatott kö-
zel az olvasó, a könyveket azonban zárt raktárban őrizték, amelyben nagyság
szerint gazdaságosan voltak tárolhatók. Miután azonban nem voltak megfelelő
tapasztalatok a szükséges épületnagysággal kapcsolatban, a skandináv és USA-
normák pedig utópiának tűntek, igyekeztek építészek segítségével, a Neufert-
féle épületnorma-kézikönyv (1) segítségével - amely egyébként csak a tudomá-
nyos könyvtárakra és olvasótermeikre vonatkozólag nyújt egyet-mást - új nor-
maelgondolásokat kialakítani. A tapasztalatlanság és pénzhiány miatt azonban
csaknem valamennyi épület célszerűtlen és főleg túl kicsi méretű lett. Végül is
minisztériumi támogatással bizottság látogatta végig az NSZK valamennyi tar-
tományát, és könyvtárépítési munkabizottság alakult a Deutscher Büchereiver-
band keretében. Megkezdődött a külföldi normák szervezett tanulmányozása és
hazai viszonyokra történő alkalmazása.

TERVSZERŰ UJJÁÉPÍTÉS 1955 ÓTA

A fáradozások eredményeként megjelentek 1959-ben Schleswig-Holstein tartomány
könyvtárépítési normái, 1960-ban pedig a hamburgi irányelvek közművelődési
könyvtárak építésére. Mindkettőnek az a lényege, hogy 1000 kötet állomány 30
m² nettó hasznos alapterületet igényel. Csak a könyvtárban ténylegesen bent
lévő állományt vették figyelembe, melyhez általában 25 %-ot kell számítani
kikölcsönzött állomány címén. A nettó hasznos alapterület az olvasói és a
szolgálati tér egészét magában foglalja, kivéve a belső közlekedési utakat
és a falak vastagságát.

Az első összefoglalás, amely a meglévő helyzet elemzését és a jövő szempont-
jából szükséges normák számítását egyaránt tartalmazta, Mevissen (a brémai
Városi Könyvtár igazgatója) "Könyvtárépítészeti" c. műve volt. (2) Részletei-
ben a fejlődés már túlhaladta, de lényegében alapvető dokumentuma a német
könyvtárépítészeti. Előkészületben lévő új kiadása valószínűleg ismét az
érdeklődés homlokterébe fogja állítani.

A NORMÁK MINT A KÖNYVTÁRÉPÍTÉS NÉLKÜLÖZHETETLEN MENNYISÉGI
ELŐFELTÉTELEI

Ennek a fejlődési időszaknak legjelentősebb eredménye az a felismerés, hogy a területnagyságra vonatkozó kötelező elvek nélkül nem lehet a könyvtáraknál minőségileg jó megoldáshoz jutni. A norma az alapvető mennyiségi előfeltétel, ennek szakszerű és esztétikus alkalmazásával kell a funkcióknak megfelelő könyvtári épületet létrehozni. A normákban jelzett nettó hasznos alapterület nem foglalja magában a falak vastagságát, a belső közlekedési területeket, folyosókat, személyzeti lépcsőházat, felvonókat, magában foglalja viszont az olvasói tér közlekedő területeit, pl. a fogadó részt, az állványok közötti és a katalógusok előtti területet. Ez azért is fontos, mert az építészek ezeket a területeket rendszerint nem számítják ki külön, hanem csak százalékarányban hozzáadják a többihez, az ilyen számításba pedig sok bizonytalan tényező is belezácsolódik így pontatlanságokat idéz elő.

Az 1960. évi hamburgi irányelvek és a közművelődési könyvtárak területszükségletére vonatkozó 1968. évi számítások jelzik azt, hogy mennyire összefüggnek a normák az időközben végbement fejlődéssel.

IRÁNYELVEK KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK
ÉPÍTÉSÉRE, 1960. HAMBURG

A dolgozat (3) egy alapvető számítási részből, továbbá 4 könyvtártípusra vonatkozó táblázatokból áll. Az alapvető rész az alábbi tagolásban közli a területi egységekre vonatkozó számítások alapjait:

1. Bejárat és szélfogó, önkiszolgáló ruhatár, kezelőövezet, közlekedési és elosztó terek.
2. Nyilvántartó övezet, olvasók beiratkozása, könyvek kiadása és visszavétele, pénztár.
3. Felnőttkönyvtár, kiválasztó övezet, munkahelyek az olvasók számára, katalógusok és közlekedési terület.
4. Gyermekekönyvtár (a felnőttkönyvtárnak megfelelő tagoltságban).
5. Irodahelyiségek (vezető, könyvtárosok, technikai személyzet).
6. Egyéb helyiségek: raktár, javítóműhely, teakonyha, ü. helyiségek.

A második rész tagolása:

E l ő v á r o s i k ö n y v t á r : 6000 kötetnyi férőhely,
azaz 8000 kötetes összállomány, 173 m² nettó hasznos terület.

K i s v á r o s r é s z i k ö n y v t á r : 12 000 kötetnyi férőhely, 16 000 kötet összállomány, 347 m² nettó hasznos alapterület.

V á r o s r é s z i k ö n y v t á r : 20 000 kötetnyi férőhely, 28 000 kötet összállomány, 597 m² nettó hasznos alapterület.

N a g y v á r o s r é s z i k ö n y v t á r : 30 000 kötetnyi férőhely, 40 000 kötet összállomány, 886 m² nettó hasznos alapterület.

1962 óta Hamburg könyvtárai ezen irányelvek szerint épülnek. Az állomány nagyságát a lakosság lélekszámához szabjuk. 1 lakosra 1 kötetes ellátást tervezzük (nem számítva a tudományos és üzemi könyvtárak állományát).

"Elővárosi" típusu könyvtárak a jövőben már nem épülnek, mert az erősen differenciált nagyvárosi olvasóközönség igényeit 8000 kötetes összállománnyal - főleg ami a szakkönyveket illeti - nem lehet kielégíteni. Az újabb mérőszámok a következők:

10-20 000 lakos - kis városrészi könyvtár	16 000 kötetel
20-30 000 lakos - városrészi könyvtár	28 000 kötetel
30-40 000 lakos - nagy városrészi könyvtár	40 000 kötetel

A 10 000-nél kevesebb lakosu területeket mozgókönyvtárak útján látjuk el. A távlati tervek szerint a város 7 kerületében egyenként 100 000 kötetes könyvtárak is létesülnek a könyvtárközi ellátás céljaira. A központi könyvtár, melynek megnyitása 1971-re várható, 350 000 kötetes állománnyal fog rendelkezni, ebből 150 000 kötetet szabadpolcon helyeznek el.

Az irányelvek hatályba lépése óta 25 egység létesült ujonnan, került új helyiségbe vagy nyert bővítést. Az irányelvek vitathatatlan előnye, hogy kötelezőek valamennyi hatóság és szerv számára, így biztosítják a helyes arányt a lakosság száma, a könyvállomány és a hasznos alapterület között.

AZ IRÁNYELVEK HÁTRÁNYAI

Az irányelvek idestova 12 év előtti fejlettségi állapotot tükröznek; a hivatali bürokráciának nehéz megmagyarázni, hogy az évek folyamán a közművelődési könyvtárak feladatköre is változott és bővült, így az építmények iránt támasztott követelmények is megnövekedtek. Legnagyobb hátrányuk azonban a 25%-os kikölsönzött állomány sommás leszámítása. Ugyanis minél nagyobb az állomány, annál nagyobb a szakirodalom aránya, s kevesebb a szépirodalom és a gyermekkönyv. A kölcsönzésben viszont éppen fordítottak az arányok: a gyermekirodalmat kölcsönzik legjobban, azután a szépirodalmat, míg a szakirodalomból való

kölcsönzés aránya annál alacsonyabb, mennél tudományosabb jellegű az állomány. A tájékoztató segédkönyvek, a folyóiratok helyigénye különösen magas, tekintettel a használatukhoz szükséges kutatóhelyekre - s ezzel a speciális szükséglettel a normák egyáltalán nem számolnak. Ha tehát pontosan az irányelvek szerint járunk el, akkor a gyermekkönyvtár üresnek hat, míg a tájékoztató segédkönyvtár elhelyezése nehézségekbe ütközik.

A bejárati övezet és a nyilvántartó övezet mérőszámai is túl merevek, nincsenek tekintettel a csucsidő nagy forgalmára. Változással kell számolni különösen az utóbbi esetében, az új technikai kölcsönzési eljárások miatt (foto-, thermo- és computeres kölcsönzés), amelyek egyszerűsítik a folyamatokat és személyzetet is takarítanak meg. A bejárati övezetben a ruhatári személyzet hiánya teszi szükségessé az átszervezést, viszont a zárható ruhatári szekrények egészen más helyigényt támasztanak, mint a felügyelettel működő ruhatár. A felsőbb szervek nem ragaszkodnak mereven az egyes területi egységek egymás közötti arányához, így ezeknek az arányoknak a módosításával, azonos összterületen belül, kielégítő megoldásokat lehet produkálni. Teljesen hiányzik azonban az a terület, amelyet az audiovizuális eszközök (hangszalagok, diák és diavetítők, filmvetítők stb.) igényelnek, pedig ezekre különösen az iskolákkal való együttműködés során nagy szükség van, s jelentőségük egyre nő.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK TERÜLETSZÜKSÉGLETE, 1968.

Ezek a számítások (4) 1967/68 telén a Deutscher Bücherverband megbízásából az IFLA frankfurti ülésére készültek. Ezzel járult hozzá az NSzK az UNESCO által kitűzött feladat megoldásához, nemzetközi könyvtárépítési mérőszámok kidolgozásához. Ezek a számítások felhasználják az eddigi tapasztalatokat is. Kiindulópontjuk "A kommunális közművelődési könyvtár" c. tervezet (5), amely 1 lakosra 1 kötetet irányoz elő. A számítások 15 000 kötetes összállománytól 100 000 kötetig terjednek. E nagyságrenden felül már más számítási törvények érvényesek, melyek az intézmények viszonylag csekély száma miatt nem általánosíthatók sematikusan. E nagyságrend alatt nem végeztek számításokat, mert a bizottság tagjai azon a véleményen voltak, hogy teljesítőképes nyilvános könyvtár nem működhet 15 000 kötetesnél kisebb állománnyal az elővárosokban sem.

A kiadvány első 3 része a közművelődési könyvtárral foglalkozik, 4. része a zenei könyvtárral és a mozgókönyvtári központtal. Az 5. rész a minden állományfajtára kiterjedő részletes állványszükséglet-számítás, amit ismét alapul kell venni a közművelődési könyvtár hasznos alapterületének kiszámításához.

Ezek a közművelődési könyvtári normák lényegesen különböznek a hamburgi irányelvektől. Tükrözik az elmúlt tíz év tapasztalatait és a feladatoknak a közeljövőben esedékes bővülését. Ez mindenekelőtt a számítások differenciálásában és dinamizálásában fejeződik ki.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK TERÜLETSZÜKSÉGLETE, AZ ÁLLOMÁNY NAGYSÁGA SZERINT
(NSZK, 1968)

ÁLTALÁNOS ADATOK

	15 000	20 000	30 000	50 000	100 000
a teljes állomány (kötet)					
ebből tájékoztató kézikönyvtár	300	500	700	2 000	5 000
szakirodalom	6 700	8 800	13 300	24 600	56 600
szépirodalom	3 000	4 000	6 000	11 400	24 400
gyermekirodalom	5 000	6 700	10 000	12 000	12 000
kurrens folyóirat	50	50	75	150	500
kurrens hírlap	10	10	10	30	30
évi kölcsönzés (forgási seb. 3,5)	52 500	70 000	105 000	175 000	350 000
heti nyitvatartás (óra)	30	40	50	60	60
évi nyitvatartás (óra)	1 500	2 000	2 500	3 000	3 000
kölcsönzési csúcsporgalom/óra	140	140	168	233	467
személyzet (könyvtáros+segéderő)	2+3	2+5	3,5+7	6+11	11+24

KÖNYVTÁRHASZNÁLAT

bejárati övezet, szélfogó (m ²)	15	20	30	50	100
ruhatár (ruhatárossal)	-	-	25,2	35	70
önkiszolgáló ruhatár	21	21	(25,2)	(35)	(70)
klubövezet, tárlók	6	10	14	25	60
kölcsönzési nyilvántartás	28	28	33,5	46,6	83,4
könyvtárközi kölcsönzés	-	-	-	(12)	20
részösszeg, () nélkül	70	79	102,7	156,6	333,4

könyvkiválasztás, felnőttek

szakirodalom	132,7	174,2	263,3	487,1	1 120,7
szépirodalom	47,7	63,6	95,4	181,3	388,0
könyvtáros munkahelye	4,0	4,0	4,0	8,0	12,0
kiállítási állványok	4,0	4,0	6,0	18,0	30,0
részösszeg	188,4	245,8	368,7	694,4	1 550,7

tájékoztató részleg

kézikönyvtár	20,1	33,5	46,8	133,8	334,5
könyvtáros munkahelye	-	-	-	(8)	12,0
kivágatgyűjtemények	-	-	(6)	10,0	20,0
részösszeg, () nélkül	20,1	33,5	46,8	143,8	366,5

olvasási övezetek, kutatóhelyek

kutatófülkék (à 4 m ²)	-	-	(8)	12,0	60,0
kutatói övezet	-	-	(40)	(60)	100,0
folyóiratolvasó övezet	-	-	(20)	40,0	80,0
hírlapolvasó övezet	-	-	-	20,0	40,0
részösszeg, () nélkül	-	-	-	72,0	280,0

(állomány:) 15 000 20 000 30 000 50 000 100 000

audiovizuális anyag, készülékek,
hallgatóhelyek összesen - - - (50) 50

könyvkiválasztás, gyermekek

gyermekirodalom	157,0	175,2	246,0	295,2	295,2
meseszoba, rendezvények	-	-	-	40,0	60,0
kiállítási állványok	4,0	4,0	6,0	10,0	10,0
részösszeg	161,0	179,2	252,0	345,2	365,2

helyiségek rendezvényekre

előadótermek	-	-	-	150	200
kieg. h. (vetítő, művészszoza stb.)	(12)	(12)	(12)	25	30
kiállítási tér	-	-	-	-	25
dohányzó	-	-	-	(12)	(20)
részösszeg, () nélkül	-	-	-	175	255

RAKTÁR 20 20 30 80 150

ADMINISZTRÁCIÓ

a könyvtárosok szobái	24	24	30	60	120
a vezető szobája	-	-	20	20	24
a segédek szobái	24	40	56	88	192
könyvapolás	7	10	14	25	50
könyvkötészet	-	-	-	30	60
gyarapítás (külön)	-	-	-	30	50
expedició	-	-	-	20	40
tanácskozó szoba	-	-	-	20	50
részösszeg	55	74	120	293	586

EGYÉB TEREK (A PINCÉVEL EGYÜTT)

teakonyha és uzsonnázó	12	12	12	20	30
egészségügyi szoba	-	-	-	8	12
büfé (teakonyha stb. helyett)	-	-	-	(30)	(60)
személyzeti WC-k (à 4 m ²)	8	8	12	16	24
olvasói WC-k (à 4 m ²)	8	8	16	24	32
anyagraktár	6	6	10	10	25
kötészeti raktár	6	6	10	10	25
székraktár	6	6	6	6	12
papirraktár	6	6	10	10	25
részösszeg, () nélkül	52	52	76	104	185

összesen m² 566,5 683,5 996,2 2064,0 4121,8

1000 kötetre jut m² 37 35 33 42 42

Differenciálás: az állomány finomabb felosztása. A felnőttkönyvtárban tájékoztatói anyag, szakirodalom, szépirodalom, folyóiratok, ujságok; ehhez jön a gyermekkönyvtár. Ezeknek a részlegeknek mind különböző állvány-, katalógus- és olvasóhelyigényeik vannak. A szakirodalom, szépirodalom és gyermekirodalom százalékarányát az egész állomány nagysága határozza meg. A kölcsönzött állományt már nem százalékos átalányban számítják, hanem abból kiindulva, hogy egy-egy részleg anyaga folyóméterenként átlag hány kötetet tesz ki (pl. tájékoztató 20 kötet, szakirodalom 30 kötet, szépirodalom 33 kötet, gyermekirodalom 35 kötet).

Dinamizálás: a bejárati és a fogadóövezet méreteit összefüggésbe hozzák az állomány nagyságával és az évi kölcsönzési forgalommal, amelyből kiszámítják az óránkénti forgalmat, átlagos és csucsidőben (a csucsidő forgalmát az átlag négyszeresének véve). Az óránként érkező olvasók számától függ a bejárati és a fogadóövezet, a ruhatári létesítmények nagysága, a technikai munkahelyek száma a könyvkiadási részlegben s végül az adminisztrációs és mellék-helyiségek nagysága is.

A 3. rész, az alapszámításokból kiindulva, táblázat formájában jelöli meg, mekkora helyet igényelnek a 15-100 000 kötetes könyvtárak különböző funkciói. (Lásd a 146-147. oldalon közölt táblázatot, amelyben technikai okokból mellőznünk kellett az eredetinek a 25, a 40, a 60 és a 80 ezer kötetes könyvtárra vonatkozó adatait - a szerk.) Azok a kiegészítő szolgáltatások is szerepelnek benne, amelyeket a könyvtárnak - helye és nagysága szerint - nyújtania kell, pl. kutatóhelyiségek, lehetőségek szerint az audiovizuális segédeszközök tárolása és használata stb. Ez a felsorolás ösztönzésül szolgál arra, hogy új létesítmény építkezése előtt az igazgató, a könyvtáros és az építész a közművelődési könyvtárnak ezeket a feladatait mérlegelve tudatosan dönthesse el, mennyiben veszi őket figyelembe a tervezésnél. Tehát: jövőbe mutató optimális megoldást keres-e, vagy csak a jelenlegi igényeket kívánja kielégíteni, olyan helyiségekkel, amelyek tíz év múlva már kicsik lesznek. Lehet kompromisszumot is keresni: vagy mindent megépíteni, amire a távlati tervek szerint szükség lesz, s az épület egy részét egyelőre "albérletbe" adni - vagy statikailag úgy tervezni az épületet, hogy külön átépítési költségek nélkül bővithető legyen.

Az optimális 1968. évi normák alapján eddig még nem épült könyvtár az NSzK-ban.

A két normarendszer között elég nagy a különbség (6):

összállomány	hamburgi irányelvek	1968.évi normák
15 000 köt.	347 m ²	566,5 m ²
30 000 köt.	597 m ²	996,2 m ²
40 000 köt.	886 m ²	1664,4 m ²

Ne feledjük azonban, hogy az 1968. évi normák már minden mellékes szolgáltatást figyelembe vesznek, amit a könyvtár egyáltalán teljesíteni kíván, a nettó hasznos területből tehát esetenként le kell számítani a mellőzhetőnek tartott szolgáltatások helyiségigényeit.

1960-tól 1968-ig tehát nagy fejlődés ment végbe. Ennek ellenére a bizottságnak az a meggyőződése, hogy az 1968-as normaszámítás sem végérvényes, hanem minden évben, legkésőbb azonban 4 évenként felül kell vizsgálni és a fejlődés legujabb eredményeit is figyelembe véve átdolgozni.

A DÁN KÖNYVTÁRÉPÍTÉSI NORMÁK

Ezek a revízióhoz bizonyára jelentős segítséget nyújt a németül most megjelent, a dán könyvtárépítési normákat és tipusterveket ismertető munka, amelyet Plovgaard, a dán központi könyvtárszolgálat könyvtárépítési szakértője szerkesztett (7). Mivel a dán könyvtárügy jóval magasabb fejlettségi fokon áll a németnél, normáik is magasabbak. Különösen érvényes ez a könyvállománynak és a lakosság számának az arányára; ott nem 1, hanem 2-3 könyvet irányoznak elő egy lakosra. Ehhez járul, hogy - különösen kisvárosokban - a könyvtár, a kulturcentrum együttműködik a népfőiskolával és más felnőttképző intézményekkel, a nagy gyermekkönyvtárak és az ifjúsági könyvtárak különböző formái pedig a legszorosabb együttműködést fejlesztették ki az iskolával. Gondosan tanulmányoznunk kell tehát a dániai normákat, értékesítenünk kell tanulságait, gondolva a közművelődési könyvtárak távolabbi fejlődésére is.

AZ ÉPÜLET KIALAKÍTÁSA

A könyvtárépítésben a norma mennyiségi mérték, az épület minőségét szakmai, építészeti, ill. esztétikai kiképzése dönti el. Minden telken lehet optimális és katasztrofális megoldásokat létrehozni. Sohasem légüres térbe építünk, hanem kötnek a városépítészeti irányelvek, a telekadottságok, pl. a telek helye, nagysága, a beépítési koefficiens. A norma tehát csupán eszköz, melynek mechanizmusát a könyvtárosnak ismernie kell, hogy az építésznek szakszerű tanácsokat tudjon adni. Nincs arra dogma, hogy a négyzet, a téglalap vagy a kör alakú épület a legjobb; mindegyik alaprajzban vannak jó és rossz megoldások. Mindig érvényesülniük kell az alábbi szempontoknak:

1. a helyiségek funkcionális kapcsolódása
2. valamennyi terem flexibilitása, hogy a könyvtár a legcsekélyebb átépítéssel alkalmazkodni tudjon az új követelményekhez;
3. minél kevesebb belső, kiegészítő közlekedési tér,
4. az épület funkciójának propagálása kifelé is (reklámhatás);
5. nyugodt tér a koncentrált munka számára belül;

6. optimális állványzat a könyvek részére a falakon (a 3. és 5. tételből adódik, hogy a könyvtár sohasem lehet üvegszekrény, területének legalább 2/3 része zárt legyen);
7. jó nappali világítás, ami felső világítással, világítótetőkkel és oldalvilágítással oldható meg;
8. mesterséges megvilágítás 400 Lux fényvel;
9. kifogástalan szellőzés.

A KÖNYVTÁR HELYE

Ha nem is függ össze szorosan az épülettel, mégis döntő a megfelelő hely kiválasztása. A legjobb épület is csak féleredménnyel működik, ha nem a város vagy városrész középpontjában, nem a közélet, a kereskedelem, a közlekedés, a művelődés centrumában helyezkedik el. Az építészek hajlanak arra, hogy a könyvtárat csupán a kultúra, a szépség letéteményesének, a szabad esték eltöltése eszközének tekintsék - holott az ma már minden állampolgár információszereplője az élet minden területén, amelyre saját képzéséhez, véleményének kialakításához, érdeklődésének kielégítéséhez, hobbjá gyakorlásához, szórakozásához szüksége van. A könyvtárnak központi elhelyezés iránti igényét gyakran az igazgatási szervek is elutasítják, hogy csökkentsek a lakbért vagy az építési költségeket. Pedig ha az egyszeri beruházást oktanul megnyirbálják, nem kamatozik a befektetett tőke. Minél nagyobb a kezdeti ráfordítás, annál nagyobb azután a könyvtár hatékonysága. A hosszú időre tervezett könyvtár a legolcsóbb könyvtár.

J E G Y Z E T E K

(a címleírások jobb alsó sarkában álló jelzet a könyv száma a Könyvtártudomány Szakkönyvtárban)

(1) NEUFERT, Ernst: Bauentwurflehre. Grundlagen, Normen und Vorschriften... (20. Aufl.) Berlin, Ullstein, 1959. 444 p. 022/44

(2) MEVISSSEN, Werner: Büchereibau. - Public library buildings. Essen, Heyer, 1958. 256 p. 4-733, 4-845

(3) Richtlinien für die Bestimmung des Raumbedarfs von öffentlichen Bücherhallen. Hamburg 1960. Öffentliche Bücherhallen. (soksz.)

(4) Flächenbedarf öffentlicher Büchereien. Bedarfsrechnungen. Hrsg. Deutscher Büchereiverband, Arbeitsstelle für das Büchereiwesen

Berlin, 1968. (1969), 29 p. /Bibliotheksdienst, 37. Beiheft/ 2-3430

(5) Kommunale öffentliche Bücherei. Hrsg. Kommunale Gemeinschaftsstelle für Verwaltungsvereinfachung. Köln, 1964. 142 p. 4-2140 F 3456

(6) Mivel az NSzK-ban 1 lakosra 1 könyvet számítanak, a fenti területnormák egyúttal a kötetszámmal azonos számú lakosra is vonatkoznak. Így az 1968. évek igen közel állnak a magyar területnormákhoz: mi 15 000 lakosra 540, 30 000 lakosra 1080, 40 000 lakosra 1440 m² alapterületet irányoztunk elő. A magyar normák azonban 1 lakosra nem egy kötetet szá-

mitanak, hanem 15 000 lakos esetén 1,9 kötetet, 30 000 lakos esetén 1,5 kötetet. Nálunk tehát a némettel nagyjából azonos alapterületű könyvtárban 50-80 %-kal nagyobb állományt kell elhelyezni. (A szerk.)

(7) PLOVGAARD, Sven: Systemplanung von Büchereibauten. Dänische Normen und Typenpläne für Büchereiräume. Wiesbaden, Harrasowitz, 1970. 144 p. (Dán eredetijének részletes ismertetését lásd: Könyvtári Figyelő 1969. 1. sz. 84-89. l.)

K I E G É S Z I T Ő I R O D A L O M

Der Bibliothekar. 1966. 7. no.; 1969. 6. no. (tematikus számok)

BRAWNE, Michael: Bibliotheken. Architektur und Einrichtungen. Hatze, 1970.

EYSSEN, Jürgen: Neue schwedische Büchereien. = Dokumentation, Fachbibliothek, Werkbücherei, 17.v. 5.no. 1969. 138-169.p. P 355

Freihandbibliotheken. Räume, Ausstattung. [Hrsg.] Zentralinstitut für Bibliothekswesen, Berlin, 1964. 28 p. 2-1901

LEHMANN, Gerhard: Bauliche Grundlagen der allgemeinen öffentlichen Bibliothek. Diss. (DDR) 1964.

LIEBERS, G.: Bibliotheksneubauten in der Bundesrepublik. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderheft 9. (1968). P 402

MEVISSSEN, Werner: Büchereibau. = Zwischen Bücherei und Bibliothek. Bremen, 1969. 71. skk. p.

MEVISSSEN, Werner: Tendenzen im Bibliotheksbau. Öffentliche Bibliotheken. = Mitteilungsblatt. Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen. 1969. 1.no. 43-80.p. P 932

SEYDELMANN, Gertrud: Inneneinrichtung öffentlicher Büchereien. [Hrsg.] Deutscher Büchereiverband... Berlin, 1967. 34 p. /Bibliotheksdienst, 27. Beiheft./ 2-2842

x kulfoldi hirek x kulfoldi hirek x kulfoldi hirek x

214 UJ PUBLIC LIBRARY épült az USA-ban az 1968/69. költségvetési évben. Illusztrációként közöljük - a Library Journal 1969. évi 21. száma alapján - az Ohio állambeli új épületek (a harmadik közülük körzeti könyvtár, a hatodik fiókkönyvtár, a többi önálló) fő adatait:

ellátott lakosság	alap- ² ter. m ²	olvasók ülőhelye	tervezett kötetszám
456 000	13 807	409	800 000
35 000	1 676	96	100 000
60 000	2 966	120	180 000
10 000	455	50	25 000
12 000	519	54	32 000
25 000	459	60	35 000

Nagy közművelődési könyvtárak tájékoztató munkája

Egy országos felmérés eredményei

SZILÁGYI Tibor

Szilágyi Tibornak "Tájékoztató munka a közművelődési könyvtárakban" c. írása (Könyvtári Figyelő 1969. 2/3.sz. 60-65. p.) élénk vitát váltott ki (uo. 1970. 1.sz. 92-97. p.). A szerzővel egyetértésben úgy gondoltuk, hogy konkrét adatok ismertetésével szolgálhatjuk legjobban nemcsak a ténybeli, hanem a megfogalmazási problémák tisztázását is.

A szerkesztőség

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ évek óta foglalkozik a közművelődési könyvtárak, elsősorban a nagykönyvtárak tájékoztató munkájával. 1969 májusában indult átfogó felmérése, amely a megyei könyvtárakra és a nekik megfelelő nagyságrendű szegedi Somogyi Könyvtárra terjedt ki. A felmérés részletes kérdőív útján történt; eredményeit a kérdőív pontjainak rendjében ismertetjük. (A Baranya és a Győr-Sopron megyei könyvtár nem küldte vissza a kérdőívet, így a rájuk vonatkozó adatok hiányoznak.)

I. A TÁJÉKOZTATÁS SZERVEZETI FELTÉTELEI

- a) Önálló tájékoztatási szervezeti egység (osztály, csoport) egyetlen könyvtárban sincs (a megyei könyvtárak szervezeti szabályzata nem ad rá lehetőséget).
- b) Négy könyvtárban (Hajdu-Bihar, Somogy, Szolnok, Szeged) az olvasószolgálati csoport keretében, de lényegében önálló funkcionális egységként működik. Három könyvtárban (Békés, Csongrád, Fejér) 1-1 könyvtáros zömmel tájékoztató munkával foglalkozik, de vannak egyéb feladatai is. Végeredményben a tájékoztatás összesen 9 könyvtárban elsősorban az olvasószolgálati csoport, Tolna megyében pedig a feldolgozó csoport keretében folyik.
- c) A többi könyvtár a tájékoztatás szervezeti megoldásaként mind a vertikális szervezetet jelölte meg. Valódi vertikális munkaszervezetet azonban csak egyetlen helyen, a Komárom megyei könyvtárban találtunk, másutt ez egyszerűen szétszórta; decentralizált részfeladatot jelent.

A bibliográfiai és a helyismereti munkának a tájékoztatással általában nincs szervezetszerű kapcsolata, konkrét megoldása többé-kevésbé esetleges. A Borsod megyei könyvtárban öttagú Tájékoztatási és Bibliográfiai Munkaközösség működik, ennek egyik tagja a helyismeret referense (a munkaközösség 3 tagja az olvasószolgálatban, 1-1 a feldolgozó és a módszertani csoportban dolgozik). Tolna megyében mind a tájékoztatás, mind a bibliográfiai és helyismereti munka a feldolgozó, Szolnok megyében az olvasószolgálati csoport keretében folyik. A helyismereti munka több helyütt egy munkatárs (szakreferens) feladata (Bács-Kiskun, Borsod, Csongrád, Fejér, Szabolcs-Szatmár), a szegedi Somogyi Könyvtárban függetlenített helyismereti-bibliográfiai csoport működik.

Összefoglalóan megállapítható, hogy míg a feldolgozó, olvasószolgálati és módszertani tevékenység szervezetileg megszilárdult, országosan egységes keretek között folyik, a tartalmilag szorosan összefüggő tájékoztatási, bibliográfiai és helyismereti tevékenység egyikének sincs szokásszerűen kialakult szervezeti kerete. A szervezeti megoldások tarkasága éppúgy ezt mutatja, mint a tájékoztatással foglalkozó személyek számának nagyarányú ingadozása (lásd a II. részt).

II. A TÁJÉKOZTATÁS SZEMÉLYI FELTÉTELEI

a) A tájékoztatással foglalkozó dolgozók száma szélsőséges eltéréseket mutat. Ez részben a szervezeti megoldás függvénye: ahol a tájékoztató munka legalább funkcionálisan nem önálló szervezetben folyik, ott rendszerint az egész olvasószolgálat részt vesz benne. A 17 könyvtárban összesen 87 fő foglalkozik tájékoztatással: Békés megyében 1 fő, Veszprémben 9, átlagosan nagyjából 4 fő. Szinte kivétel nélkül végeznek azonban különféle más munkákat is, s a kérdőívekre adott válaszokból kitűnik, hogy a könyvtárak nem tudják, melyik munkafolyamatra mennyi munkát fordítanak.

b) A tájékoztató munkára fordított heti összes óraszám nagyarányú ingadozása ezt világosan mutatja. A két szélsőség: újra Békés megye (heti 1 óra!) és Vas megye (heti 144 óra!). Öt könyvtár nem is vállalkozott a tájékoztatásra fordított heti óraszámok felbecslésére (Fejér, Hajdu-Bihar, Heves, Komárom és Szabolcs-Szatmár), a többiek (a már említett két véglet mellett) nagyjából két csoportra oszthatók. Egyik részük (Csongrád, Nógrád, Tolna, Veszprém) heti 30-40 órát, másik részük (Bács-Kiskun, Borsod, Somogy, Szolnok, Zala, Szeged) heti 60-70 órát fordít saját becslése szerint tájékoztató munkára. Szélsőséges ingadozást mutat az egy tájékoztatási munkatársra eső heti óraszám is: 1-2 óra és 24 óra között.

c) A tájékoztató könyvtárosok képzettsége egészében kielégítőnek mondható: 87 főből 55-nek valamilyen felsőfokú végzettsége van, soknak más irányú egyetemi végzettsége mellett (tanár, mg. mérnök stb.) könyvtárosi szakképesítése

1a. 30 fő középfoku képesítéssel rendelkeznek, 2 főnek nincs képesítése. Nagy többségüknek hosszú, 5-10-15 éves szakmai gyakorlat áll a háta mögött.

d) A nyelvismeret terén viszont a helyzet távolról sem kielégítő: a 87 tájékoztató könyvtáros közül 53 (62 %) nem ismer egyetlen idegen nyelvet sem, 4 megyében (Hajdu, Heves, Somogy, Veszprém) pedig egyetlen tájékoztató könyvtáros sem. 5 nyelvet ismer 1, 3 nyelvet 3, 2 nyelvet 8, 1 idegen nyelvet 22 könyvtáros.

A tájékoztató személyzet létszámának és a tájékoztatásra fordított becsült óraszámának a szélsőséges ingadozása arra mutat, hogy egyrészt a könyvtárak nagyon különböző mértékben tartják fontosnak a tájékoztatási funkciójukat, másrészt a jelenlegi, szervezetenként szétszórta megoldás nem lehet sem gazdaságos, sem racionális.

III. A TÁJÉKOZTATÁS ELHELYEZÉSI FELTÉTELEI

A tájékoztatás térbeli elhelyezése egyrészt a könyvtár általános elhelyezési adottságainak, másrészt a tájékoztatás szervezetének függvénye. E két tényező nyilvánvalóan egymástól is függ.

a) Külön tájékoztató helyiség 2 könyvtárban van (Szeged, Szolnok).

b) Az olvasói szabadpolcos térben helyezkedik el a tájékoztató szolgálat 7 könyvtárban (Bács, Hajdu, Heves, Komárom, Somogy, Vas, Zala), közülük ötben külön tájékoztató pult is van.

c) 3 könyvtárban az olvasóteremben foglal helyet a tájékoztatás (Békés, Fejér, Szabolcs), közülük kettőben külön tájékoztató pult is van.

d) Szétszórva, különféle helyeken működik a tájékoztatás további 3 könyvtárban (Borsod, Csongrád, Nógrád); Tolna megyében az olvasóteremben tájékoztatási ügyelet van, a tájékoztató munkatársak a feldolgozó csoportban dolgoznak.

A tájékoztatási lehetőségekre (Bács és Somogy megye kivételével) táblákkal, feliratokkal mindenütt felhívják a figyelmet, mégis figyelemreméltó, hogy 7 könyvtárban a tájékoztatáshoz ilyen vagy olyan okból nincs pult.

Nagy közművelődési könyvtáraink elhelyezése Komárom, Somogy és Zala kivételével általában megoldatlan. Mégis, a tájékoztatás szempontjából különösen kritikusnak látszik a helyzet Bács, Fejér és Szabolcs megyében. Feltehetőleg gyors javulás várható az átépítés alatt álló Heves megyei könyvtárban, Borsod, Szabolcs és Vas megye számára pedig az új könyvtár tervezett, illetve folyamatban lévő építése hozza meg a javulást.

1. KATALÓGUSOK

A könyvtárak saját katalógusai a legfontosabb tájékoztatási eszközök közé tartoznak. A katalógushálózat differenciáltsága és a tájékoztató szolgálat számára való elérhetősége a szolgálat minőségének egyik fontos mutatója.

a) Általános katalógus minden könyvtárban a teljes állományról a betürendes és a szakkatalógus. Néhol ezek a katalógusok valamilyen szempont szerint osztottak (Borsod megyében a kölcsönzési és a prézens állományról külön katalógus tájékoztat, Hajdu megyében az olvasói katalógusokban csak a kölcsönzési állomány szerepel). Négy könyvtárban (Bács, Csongrád, Fejér, Hajdu) párhuzamos olvasói és szolgálati katalógus van, Heves megyében külön szolgálati betürendes katalógust vezetnek. Tárgyszó-katalógus Szolnok és Veszprém megyében, valamint Szegeden, újdonságkatalógus egyedül Fejér megyében található. Sorozatkatalógust 9 könyvtár vezet, 6 könyvtár külön katalógusban tárja fel idegen nyelvű állományát.

b) A külön olvasótermi, kézikönyvtári katalógus viszonylag ritka (jó néhány könyvtárnak nincs is külön olvasóterme): Békés, Heves és Tolna megyében, valamint Szegeden van. A folyóiratkatalógus már elég általános, csak Békés, Hajdu, Szabolcs és Zala megyében nincs.

Az egyéb segédkatalógusok közül általános a FSZEK recenziókatalógusa. Mindenütt van továbbá helyismereti katalógus. Cikk-katalógus csak Borsodban van, külön bibliográfiai katalógust Csongrád, Hajdu, Nógrád, Szolnok, Vas megyében, valamint Szegeden tartanak fenn, egyebütt a szakkatalógusba van beépítve.

A megkérdezett könyvtárak katalógushelyzetének tájékoztatási szempontból való értékelése azonban - számos más szempont érvényesülése miatt - nem könnyű. A könyvtárak nagy többsége jelenleg olyan kis alapterületű épületben működik, hogy a katalógusok legtöbbször nehézség nélkül elérhetők. Egyedül Fejér megye említette meg, hogy a katalógusok nagyon messze esnek a tájékoztatási ügyelet helyétől. Új épületekben valószínűleg több könyvtár kénytelen lesz legalább szolgálati betürendes katalógust felállítani.

2. KÉZI- ÉS SEGÉDKÖNYVTÁR

A kérdőívnek a lexikonokra és bibliográfiákra vonatkozó pontjai a kézikönyvtár jellegének és értékének felderítését szolgálták, részleteikben nem összehasonlíthatók. A lexikon-ellátottság az utóbbi években sokat javult, szinte minden könyvtárban megvan a Bol'saja Szovetszkaja Enciklopedija, sok helyen emellett

a nagy nyugati általános lexikonokból (Encyclopaedia Britannica, Grand Larousse, Brockhaus stb.) is megvan 2-3 féle (Békés, Borsod, Fejér, Hajdu, Komárom, Somogy, Szabolcs, Szolnok, Vas, Veszprém, Zala). Ahol ezeket nem szerezték be, ott vagy katasztrofális pénzhiány, vagy értetlenség működött közre (Bács, Csongrád, Heves, Nógrád, Tolna, Szeged), hiszen a Könyvtárellátótól deviza nélkül megvásárolhatták volna.

Sokkal súlyosabbak a hiányosságok a nagy, nemzetközi másodfoku bibliográfiák és a nemzeti bibliográfiák terén. A standard külföldi referenz-kézikönyvek-ből (Malclès, Totok-Weitzel, Fleischhack, Winchell) mindössze 2 könyvtárnak van példánya (Borsod és Szolnok)! Ugyancsak mindössze 2 könyvtárba járnak külföldi nemzeti bibliográfiák: Borsod megyének átfogó gyűjteménye van belőlük (angol, német, svájci, olasz, cseh, jugoszláv, szovjet), Vas megyébe a német és a jugoszláv nemzeti bibliográfia jár. S e h o l m á s u t t n i n c s e n .

Súlyos hiányok vannak a régi magyar segédkönyvanyagban, amelyet nehéz beszerezni vagy pótolni. Számos könyvtárnak még a Szinnyi- és Gulyás-féle életrajzgyűjteménye sincs meg, illetve nem teljes. Sok helyen 1958-ig meglehetősen elhanyagolták az újonnan megjelent magyar segédkönyvek beszerzését, ezek szintén nehezen pótolhatók.

A kézikönyvtárak felszereltsége általában gyenge: 16 könyvtár közül (Somogy megye nem közölt számszerű adatokat) 10-ben az idegen nyelvű művek aránya nem haladja meg a 10 %-ot. Összefoglalóan értékelve jó, illetve elfogadható kézi- és segédkönyvtár összesen 5 helyen: Borsodban, Somogyban, Szolnokon, Vasban és Veszprémben van. A könyvtárak ennek ellenére általában elégedettek, úgy érzik, anyaguk az igényeket kielégíti. Hiányait, nehézségeit Szabolcs, Szolnok, Vas és Zala megye említi. (Számos könyvtár nem kísérelte meg szövegesen értékelni tájékoztatási gyűjteményét.)

A könyvtárak folyóirat- és referálólapp-gyűjteményének, valamint kézi- és segédkönyvtári anyagának adatait az 1. táblázat foglalja össze.

A táblázat adatait értékelve kitűnik, hogy a jó kézikönyvtárral rendelkező könyvtárak, amelyek tehát súlyt helyeznek a tájékoztatási apparátus kiépítésére (Borsod, Szolnok, Vas, Veszprém), általában minden mutató tekintetében kiemelkednek (a kézikönyvtár nagysága, idegen nyelvű segédkönyvek számaránya, folyóiratok és referáló lapok száma). Természetesen bizonyos mértékig itt is érvényesülnek befolyásoló tényezők (hely, pénzellátottság), s nyilvánvalóan nem értékelték egységesen a könyvtárak a kérdőív szak szerinti felosztását sem (ezt mutatja az általános művek számának 30 %-on felüli aránya Bács, Csongrád és Szabolcs megyében, a lexikonkötetek be nem számítása Békésben). Ez a belső arányokat több helyütt eltorzítja, így az összehasonlítás nem lehet egészen pontos. Így is kitűnik azonban a társadalomtudományi és humán vonatkozású

A
KÉZIKÖNYVTÁRAK
ÖSSZETÉTELE

Könyvtár	Kurrens folyóirat-állomány		Referáló lap és kurrens bibliográfia	összes kötet-szám	ebből idegen-nyelvű, %	szakok szerinti megoszlása, %								
	ma-nyan	kül-földi				összes	Helyt. (1)	Helyt. (2)	Helyt. (3)	Helyt. (4)	Alkalm. (5)	Könyv- (6)	Alkalm. (7)	Alkalm. (8)
Bács	nem válaszolt		6	2565	18,5	17,7	5,2	37,9	2,8	3,2	33,2			
Békés	187	181	16	1753	7	32,6	9	49	5,4	2,5	1,5			
Borsod	323	120	28	1730	41,9	22,1	12,2	25	15,1	2,4	25,2			
Csongrád	180	150	3	1243	13,9	17,7	9,1	24,7	5,8	2,1	40,6			
Fejér	306	43	9	904	5	22,0	8,0	35,2	13,3	21,3	20,2			
Hajdu	156	37	7	4042 ^X	2,4	24,0	10,0	42,0	4,4	1,2	18,4			
Heves	143	46	17	3850	Ø	27,9	3,0	29,0	3,2	2,2	20,2			
Komárom	222	39	13	4192	8	23,7	17,7	20,3	12,7	7,0	18,6			
Nógrád	230	44	8	4312	2	31,4	9,4	39,8	5,4	2,2	11,8			
Somogy	egy része olv.t. remben, többi rakt. nem válaszolt		21	nincs nyilván-tartva		-	-	-	-	-	-			
Szabolcs	230	40	-	3000	Ø	25,6	6,7	25,3	5,1	3,3	34,0			
Szolnok	397	20	20	3179 ^X	15,3	24,0	13,0	42,2	6,0	3,1	11,6			
Tolna	194	28	13	3205	3,3	29,5	11,0	37,3	3,8	4,8	18,9			
Vas	591	145	35	3914	21,4	27,2	11,7	30,4	7,8	4,3	18,6			
Veszprém	316	86	30	2621	16,8	19,8	13,2	30,8	14,9	5,9	15,4			
Zala	207	59	6	1693	10	31	12	28	7	7	15			
Szeged	215	65	14	2851 ^X	4									

anyag tulsulya: a természettudományok, alkalmazott tudományok és a mezőgazdaság kézikönyvanyaga csak 7 helyen haladja meg a 20 %-ot (Borsod, Fejér, Komárom, Szolnok, Vas, Veszprém, Zala), ezen belül a technika és a mezőgazdaság együttes anyaga csak 3 helyen emelkedik 15 % fölé (Borsod, Komárom, Veszprém), 10 könyvtárban pedig a 10 %-ot sem éri el.

3. TECHNIKAI FELSZERELÉS

A könyvtárak technikai felszereltsége meglehetősen egységes, alacsony színvonalat mutat. (Bács megye nem adott erre a pontra választ.) Valamennyi könyvtárban van valamilyen sokszorosító berendezés, 11 könyvtárban (Békés, Borsod, Fejér, Hajdu, Somogy, Szabolcs, Szolnok, Vas, Veszprém, Zala, Szeged) rotaprint. 10 könyvtár (Békés, Borsod, Csongrád, Fejér, Somogy, Szabolcs, Vas, Veszprém, Zala, Szeged) rendelkezik mikrofilm-leolvasóval. Fotolaboratóriuma 2 könyvtárnak (Szeged, Vas, utóbbit hely hiányában nem tudják üzembe helyezni), Dokufó-másolója 3 könyvtárnak (Borsod, Somogy, Vas), xerox-másolója csak Borsodnak van.

V. TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLTATÁSOK

1. A SZOLGÁLTATÁSOK

a) Valamennyi passzív szolgáltatást (adatszolgáltatás, irodalomkutatás, bibliográfiakészítés, olvasási tanácsadás, segédkönyvek és katalógusok használatának oktatása, könyvtárközi kölcsönzés) nyújtja 10 könyvtár (Bács, Békés, Borsod, Fejér, Hajdu, Komárom, Somogy, Szolnok, Vas, Zala). Adatszolgáltatást csak Csongrád nem említi, az olvasási tanácsadást nem említtette 5 könyvtár (Csongrád, Heves, Nógrád, Tolna, Szeged), a segédeszközök használatának oktatását 4 könyvtár (Csongrád, Tolna, Veszprém, Szeged). Szervezett csoportos oktatást 2 könyvtár nyújt (Fejér, Tolna).

A könyvtárközi kölcsönzés számszerű adatait a könyvtárak nem egységesen jelentették. A teljes könyvtárközi kölcsönzési forgalmat tekintve messze kiemelkedik Szolnok (1538), Vas (1282) és Fejér megye (1043). A középcsoportban 4 könyvtár van: Somogy (863), Borsod (824), Szabolcs (749) és Hajdu (595), a többi 8 könyvtárban a teljes évi könyvtárközi kölcsönzési forgalom 400 kötet körül vagy alatt marad (legkevesebb Csongrád, Tolna és Zala megyében, 250 alatt). Változatos képet mutat a kérések és küldések megoszlása (erre 13 könyvtárból van adat): kiegyensúlyozott Bács, Komárom, Szolnok és Veszprém megyében, valamint Szegeden; lényegesen többet küld, mint amennyit kér Borsod (81:743), Hajdu (24:571) és Somogy (228:635), lényegesen többet kér, mint amennyit küld Nógrád, Szabolcs, Tolna, Vas, Zala megye.

b) Az aktív szolgáltatások terén a kép sokkal tarkább. Állományáról időnként kötetkatalógusokat ad ki Heves és Veszprém megye, évi teljes gyarapodásáról jegyzéket Nógrád és Vas megye. Vas és Veszprém megye könyvtára megyei folyóirat KC-t is publikál. Kiemelt szakterületek (leggyakrabban a mezőgazdaság, a vezetői ismeretek, a pedagógia) anyagát általában negyedévenként publikálja 4 könyvtár (Bács, Csongrád, Komárom, Zala). Figyelőszolgálatra 5 könyvtár vállalkozik, kiemelt szakterületeken és kiemelt személyeknek vagy intézményeknek (Bács, Békés, Csongrád, Szolnok, Veszprém). Borsod, Hajdu és Szolnok megyében referálást is végeznek, a megyei vezetők számára. Több-kevesebb bibliográfia mindenütt készül; a nagyobb terjedelműek tulnyomórészt helyismereti vonatkozásúak, a kisebbek röplap jellegűek. Kurrens bibliográfiai szolgáltatást 6 könyvtár nyújt: Csongrád (negyedéves műszaki, mezőgazdasági és pedagógiai cikkbibliográfiák), Hajdu (vezetőknek havonta), Heves, Nógrád és Zala (negyedéves népművelési), Vas (negyedéves helyismereti).

2. A SZOLGÁLTATÁSOK IGÉNYBEVÉTELE

Minden könyvtár úgy nyilatkozott, hogy a szolgáltatásokat bárki igénybe veheti. A gyakorlatban azonban többféle korlátozás érvényesül: 3 könyvtár az olvasó személye és a kérdés természete szerint mérlegel (Békés, Heves, Somogy), Bács csak kutatók és tanulók számára bonyolít könyvtárközi kölcsönzést(!), Borsod középiskolások számára nem vállal irodalomkutatót. Hangsúlyozottan minden érdeklődővel foglalkozik Szolnok és Vas, még a rejtvényfejtőkkel is.

A tájékoztató szolgáltatásokat a könyvtárak tulnyomórészt csak az általános könyvtárpropaganda keretében népszerűsítik (beiratkozási tájékoztatás, könyvtárismertető broszúra); olykor a helyi sajtóban, műsorkalauzban és rádióban is (Szabolcs, Szolnok, Tolna, Zala). Körlevelekkel propagálja tájékoztató szolgáltatását Borsod, csoportos könyvtárlátogatásokat szervez Somogy.

A tájékoztató munkával kapcsolatban 1964 óta 8 könyvtár végzett valamiféle felmérést (Csongrád, Hajdu, Komárom, Somogy, Szabolcs, Vas, Veszprém, Zala). Ebből háromnak (Csongrád, Komárom, Zala) nem volt értékelhető eredménye. Hajdu és Somogy megyében a közelebről meg nem határozott módszerű felmérésekből az derül ki, hogy a tájékoztató szolgálatot tulnyomórészt tanulók, továbbtanulók, értelmiségiek, valamint intézmények és szervezetek veszik igénybe. A Hajdu megyei felmérés szerint az igények jelentős része helyismereti vonatkozású, illetve történelmi évfordulókkal kapcsolatos témákra vonatkozik. A Szabolcs megyei felmérés tanulsága: a katalógust használó olvasók többsége igényli a könyvtáros segítségét.

A két érdemi felmérés közül a Vas megyei 100 olvasótól begyűjtött kérdőívekre épült. Végeredménye: az olvasók 2/3-a igényli a tájékoztatást, ezen belül az értelmiség tájékoztatási igénye (75 %) valamivel intenzívebb, mint a többi kategóriáé.

A Veszprém megyei, 1000 olvasóra kiterjedő kérdőíves vizsgálat eredményeit a Könyvtári Figyelő 1969. 4. száma (85-102. p.) ismerteti. Fő tanulságuk: ma már nagyobb volumenű igény mutatkozik az egyéb könyvtári szolgáltatások, mint az egyszerű kölcsönzés iránt. Az összforgalomban a prézens használat aránya 60 %, a kölcsönzésé csak 40 %.

3. A TÁJÉKOZTATÓ MUNKA MÉRÉSE

Teljes tájékoztatási statisztikát egyetlen könyvtár sem vezet: a nyilvántartás - amennyiben van - szubjektív fontossági kritériumokon alapul. Semmiféle nyilvántartás nem áll rendelkezésre az 1967-1968 közötti időszakról 6 könyvtárban (Csongrád, Somogy, Szabolcs, Tolna, Vas, Zala). 10 könyvtár vezet referensznaplót (Bács, Békés, Borsod, Fejér, Hajdu, Heves, Nógrád, Szolnok, Veszprém, Szeged), 2 könyvtár un. tudakozólapokon tartja nyilván a tájékoztatásokat (Komárom, Vas).

A tájékoztató munka volumenéről, továbbá összesíthető, adatszerű megoszlásáról a 2. táblázat számol be:

2. táblázat

A TÁJÉKOZTATÓ MUNKA ADATAI

1967. és 1968. összesen

Megye	Nagyobb tájékoztatás	Apróbb tájékoztatás	Formai bontásban			Tartalmi jellemzés
			adat	irod. kut.	bibliogr.	
Bács	140	1882	-	-	32	---
Békés	928	-	50 %	25 %	25 %	nagy többség humán és társ.tud.
Borsod	135	-	-	50 %	-	szakonként egyenletes megoszlás
Fejér	306	-	-	84	228	2/3 humán és társ.tud.
Hajdu	256	-	-	-	-	3/4 humán és társ.tud.
Heves	32	-	-	-	-	---
Komárom	61	-	25 %	50 %	25 %	
Somogy	76	kb.7000	-	-	-	
Szolnok	336	-	88	198	50	többség műszaki és mezőgazd.
Szeged	kb.240	-	-	85	-	szinte egészében humán és társadalomtudományi

Az igények országosan elsősorban a humaniorák (irodalom, művészetek) és a társadalomtudományok területén jelentkeznek. Részletes felsorolást, illetve szakok szerinti tagozódást csak egy Komárom megyei jelentés, valamint a Veszprém megyei felmérés ad.

4. A TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLAT IGÉNYBEVÉTELE

A statisztikai nyilvántartás bizonytalansága miatt erre a kérdésre konkrét számokkal egyetlen könyvtár sem válaszolt, becslésre is csak 8 vállalkozott. A becsült adat végeredményben meglehetősen szerény: évi 4-5000 Bács, 2500-3000 Somogy megyében. Fejér megyei becslés szerint az olvasók 1/3-a veszi igénybe a tájékoztató szolgálatot. A becsült igénybevételek napi 8-20 között változnak, több könyvtár azonban szezonális ingadozást jelent: télen, illetve az iskolaév alatt közel kétszer annyi az igény, mint nyáron.

A legfontosabb igénylők mindenütt a diákok és a levelező hallgatók, valamint az értelmiség. Az intézmények és szervezetek érdeklődését jelentősebb tényezőként csak Bács, Békés és Hajdu megye, valamint Szeged jelzi. Az értelmiség szakma szerint erősen megoszlik, volumenében legjelentősebbnek több helyütt (Békés, Borsod, Vas) a pedagógusokat jelölik meg.

VI. A TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLAT FEJLESZTÉSE

17 közül 9 könyvtár (Borsod, Fejér, Hajdu, Heves, Somogy, Szabolcs, Szolnok, Vas, Veszprém) a tájékoztatás fejlesztését a könyvtárfejlesztés kulcskérdésének tartja. Sajátos módon ezek túlnyomórészt azok a könyvtárak, amelyekben a tájékoztatás és az egész könyvtár színvonala viszonylag máris a legmagasabb! Lényegében elégedett a helyzettel, illetve a fejlesztést nem tartja sulypon-ti feladatnak 6 könyvtár (Békés, Csongrád, Komárom, Nógrád, Tolna, Zala). Békés, Csongrád és Somogy az igények hiányára panaszkodik, Borsod, Szabolcs és Zala viszont az igények rohamos növekedéséről számol be. A fejlesztés előfeltételeként a materiális körülmények megjavítását jelöli meg Bács, Borsod, Fejér, Hajdu, Nógrád, Vas, Szeged; túlnyomórészt a helyiség- és pénzproblémákat említik. Személyzeti problémákat Hajdu, Nógrád, Vas és Zala vet fel, a technikai felszereltség javítását Hajdu és Vas megye.

A nagy közművelődési könyvtárak tájékoztatási funkciójának alakulása mind-össze 2 könyvtár (Békés és Komárom) számára problematikus, ők felső szintű elvi döntést várnak, az országos információs rendszerben elfoglalandó helyük meghatározását. A tájékoztatás fejlesztésének biztosítására központi pénzügyi intézkedéseket kíván Vas megye.

A konkrét fejlesztési elképzelések között nagy szerepe van a megfelelő munkaszervezet kialakításának. Ezt a könyvtárak többsége a specializálódás, a szakreferensi rendszer, illetve a vertikális munkaszervezet irányában szeretné megvalósítani (Csongrád, Hajdu, Heves, Somogy, Szabolcs, Szolnok, Tolna, Vas, Veszprém). Szervezeti koncentrációt csak Zala kíván.

Több könyvtár szeretne bibliográfiai szolgáltatásokat indítani: egyesek az igények felmérése után (Bács, Békés, Somogy), mások egyes kiemelt szakterületeken (pedagógia: Komárom, Szolnok, Veszprém, vezetőképzés: Szolnok; népművelés: Veszprém).

Országos vonatkozásban mindössze két könyvtárnak volt konstruktív javaslata, illetve problémafelvetése. Somogy felvetette, hogy a központi tájékoztatási szolgáltatások továbbítása, közvetítése nincs megoldva, sem az országos szervezetek és a megyei könyvtárak, sem a megyei könyvtárak és hálózatuk vonatkozásában. Hajdu országos bibliográfiai központ felállítását javasolja a még mindig meglévő párhuzamosságok kiküszöbölésére, koordinációra, a kiadványok gyorsan, megfelelő példányszámban való megjelentetésére.

A tájékoztatási eszközök kiadására vonatkozólag nagyon sok javaslat érkezett. Általánosan hiányolják a könyvtárak a modern magyar történelmi, pedagógiai, technikai, színházi és sportlexikont, többen kérik a magyar történelmi bibliográfia 1967 utáni folytatását. Általános igény valamiféle társadalomtudományi kurrens bibliográfia megjelentetése, esetleg a FSZEK recenziókatalógusának bővítése révén. Általános az igény egyes régi források újra-kiadására (Szinyeyi, Gulyás, Magyar Könyvészet ciklusai, Szentmihályi-Vértessy), a Magyar Nemzeti Bibliográfia hiányzó ciklusainak kiadására. Szóvá tették az új kiadású lexikonok bibliográfiai apparátusának kezdetlegességét és a MNB, valamint a MFR nagy késését.

KÖVETKEZTETÉSEK

A felmérés - az adatszolgáltatási hiányosságok ellenére - tényyszerűleg alá-támasztotta a már korábban kialakult összképet. Nagy közművelődési könyvtáraink tájékoztató munkája általában alacsony színvonalú, legfeljebb 5 könyvtárban tekinthető kielégítőnek (Borsod, Somogy, Szolnok, Vas, Veszprém). Az elmaradottság történeti-könyvtárpolitikai okaira a felmérés nem tért ki, ezek hatása a válaszokban még több helyütt érzékelhető. Ugyanakkor a könyvtárak többsége szükségesnek, fele központi kérdésnek tartja a tájékoztatás fejlesztését. A fejlesztésnek nagyrészt materiális akadályai vannak: teljesen alkalmatlan könyvtárpépület, pénzhiány, szakképzett személyzet hiánya - mindezek elhárításához hatékony központi támogatásra van szükség.

Gyorsan avuló kiadványfajták lyukszalagkártyás feldolgozása az OMKDK-ban*

DÁCZER Éva

ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP

Az OMKDK állománya - mint általában a nagykönyvtári állományok - a legutóbbi ideig a két nagy hagyományos kiadványtípusra, a könyvre és folyóíratra támaszkodott. A nem hagyományos kiadványtípusok előretörése a szakirodalomban azonban differenciálta, fellazította mind a könyv-, mind a folyóiratállományt. Tartalmuk, megjelenési formájuk révén kialakultak az állományban a különféle gyűjtemények és a jellegüknek megfelelő feldolgozási módok (report-, oktatási irodalom).

A szakirodalomban szép számmal találhatók olyan kiadványfajták, melyek nem minősülnek sem tartalmilag, sem formailag szakkönyvnek, folyóiratnak, nem ütik meg ezek értékét, színvonalát, de a szakirodalom szerves részét alkotják. Ezek a gyakran füzetes, sokszorosított kiadványok az ipar számára fontos információkat nyújtanak: iparcikkek, anyagok, termékek árát; technológiai leírásokat, segédleteket; munkavédelmi előírásokat; egy-egy intézet, vállalat éves beszámolóját, statisztikai adatait. Mindezeket azonban a kurrens évre, a hatálybalépés idejére nézve. Ezért évenként újra megjelennek, és ezzel elavulttá teszik az előző kiadásokat. Közreadásukat - egy-két kivétellel - nem kiadványvállalatok, hanem intézmények gondozzák. Általában a szakirodalom nem hagyományos típusai közé tartoznak. Beszerzésük nehézkes, hagyományos könyvtári feldolgozásuk és megőrzésük nem ésszerű.

A műszaki-gazdasági információ előtérbe kerülése felhívta a figyelmet a nem hagyományos kiadványok e típusainak a jelentőségére. Beszerzésük ezideig esetleges, elhelyezésük - jobb híján - az állomány könyv- vagy folyóiratrészeiben erőszakolt volt. Az árjegyzékek, normatívák, gépkönyvek, beszámoló jelentések, statisztikai felmérések stb. információs tartalmáról most kiderült, hogy a szakkönyvtárakban folyó kutatás alapjául szolgáló irodalomba, tágabb értelmezésben pedig a szakirodalmi tájékoztatás, a műszaki-gazdasági információ érdekkörébe tartoznak.

*A Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani Munkabizottságának 1969. évi tapasztalatcsere-akcióján jutalmazott pályamunka.

1. melléklet. - A KIADVÁNYFAJTÁK KÓDRENDI JEGYZÉKE (A)
ÉS RÉSZLET BETÜRENDES JEGYZÉKÜKBŐL (B)

A	100	ALKATRÉSZKATALÓGUS
	120	ÁRJEGYZÉK
	140	BALESETELHÁRITÁSI UTMUTATÓ
	160	MŰSZAKI FELTÉTELEK
	180	GÉPKÖNYV
	200	KEZELÉSI UTASÍTÁS
	220	MŰSZAKI ELŐIRÁS
	240	ÉPÍTŐIPARI KIVITELEZÉSI SZABÁLYZAT
	260	NORMA
	280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	320	TERVKATALÓGUS
	340	TIPUSTERV
	360	MUNKAVÉDELMI UTMUTATÓ
	380	BIZTONSÁGI SZABÁLYZAT
	400	TŰZRENDESZETI ELŐIRÁS
	420	MOTI
	440	KATALÓGUS
	460	JELENTÉS, MŰKÖDÉSI
	480	UJITÁS
	500	FEJLESZTÉSI IRÁNYELVEK
	520	MTESZ TAGEGYESÜLETEK GYÁRTMÁNYISMERTETŐ TANULMÁNYUTJAI
	540	MTESZ TAGEGYESÜLETEK RENDEZÉSÉBEN KÜLFÖLDI CÉGEK ELŐADÁSSOROZATA
	560	BERUHÁZÁSI PROGRAM
	580	MŰSZAKI DOKUMENTÁCIÓ
	600	MOT ENGEDÉLYEZÉSI TERVEK
	620	STATISZTIKAI ADATOK

B	TANULMÁNYTERV	ld. 500	FEJLESZTÉSI IRÁNYELVEK
	TANULMÁNYUT	ld. 520	MTESZ TAGEGYESÜLETEK GYÁRT- MÁNYISMERTETŐ TANULMÁNYUTJAI
	TAPASZTALATCSERE	ld. 480	UJITÁS
	TECHNOLÓGIAI ELŐIRÁS	ld. 280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	TECHNOLÓGIAI LEIRÁS	ld. 280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	TECHNOLÓGIAI TERV	ld. 280	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS
	TECHNOLÓGIAI UTASÍTÁS	280	
	TERVEZÉSI IRÁNYELV	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	TERVEZÉSI SEGÉDKÖNYV	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	TERVEZÉSI SEGÉDLET	300	
	TERVEZÉSI SZABÁLYZAT	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET
	TERVEZÉSI TÁJÉKOZTATÓ	ld. 300	TERVEZÉSI SEGÉDLET

A szakirodalom e gyorsan avuló kiadványfajtáinak helyét a könyvtári állományban tartalmukon kívül nemcsak megjelenési formájuk (kis példányban közreadott és "nem kiadott", sokszor hivatali használatra szánt, füzetes jellegű dokumentumok), hanem a terjesztés körülményei is megszabják. Beszerzésük szinte kizárólagos forrása a kötelezpéldány-szolgáltatás. Csak a többkötetes kiadványok hiányzó füzeteinek pótlásánál vagy a nagyon keresettek többször példányainak a beszerzésénél folyamodik a könyvtár a vásárláshoz, ill. bekéréshez.

Az OMKDK ilyen természetű gyűjteménye 1965-ben keletkezett, néhány kiadványfajttal. Az évek során az "elnevezési divat" újabb típusokat termelt, melyek szinte automatikusan bővítik a különgyűjtemény körét. Az ide tartozó hazai kiadványok száma különösen az utóbbi évben jelentősen megnőtt; 1965-ben még 5-600, 1969-ben már kb. 1500 füzet, kötet állománybavételéről és feldolgozásáról kellett gondoskodni.

A különgyűjtemény meghatározására és elhatárolására könyvtárunk e kiadványtípusok közös jellegzetességét, a gyors avulást vette alapul, "időleges értékű" kiadványoknak nevezte el a gyűjteményt. Egyelőre csak a magyar nyelvű kiadványok kerülnek ide, az eljövendő évek feladata a gyűjteményt kiterjeszteni egyes típusokból a külföldi kiadványokra is. Az ide tartozó kiadványfajtákat az 1. melléklet részletezi kódszámaik sorrendjében, továbbá megnevezésük betűrendjében. A gyűjtemény érdekessége még, hogy egyaránt tartalmaz monografikus és periodikus kiadványokat. Így pl. a gépleírások, gépkönyvek közé kerültek a periodikus kiadványok ide sorolható füzetei is.

A FELDOLGOZÁS

Az időleges értékű magyar kiadványok különgyűjteményének fogalmi körébe vonható típusok valamennyi füzete homogén kategóriát alkot, ezért alkalmas lyukszalagkártyás feldolgozásra. Az ide sorolható dokumentumfajták, évente megújuló kiadásaikkal, jelentős mértékben terhelték ezidáig a feldolgozási kapacitást, raktári férőhelyeket, katalógusokat, és folyamatos selejtezés híján évről évre újabb ballasztokat alkottak. Szabvány szerinti egyszerűsített feldolgozásuk sem hozott volna érdemleges munkaerőmegtakarítást.

Az állománybavétellel egybekapcsolt feldolgozást megelőzi a füzetek rendezése a kiadványtípusoknak megfelelő csoportosításban. Új típus, megnevezés esetében újabb kódot kell szerkeszteni a következő háromjegyű páros számból. A feldolgozási mód és a különgyűjtemény speciális jellege miatt célszerűnek látszott külön helyszám bevezetése, mely egyben a kiadványok leltári száma is. A feldolgozás számára előre nyomtatott formanyomtatványra kerülnek a bibliográfiai adatok. Az űrlap első példányát - amely csak az alábbi ábrán kettős

vonallal jelölt határig terjed, tehát nem foglalja magában a két utolsó rovatot – a gépi adatfeldolgozás kapja meg lyukkártyára, lyukszalagra való átvitel számára.

						áthozat:	
jelleg	cimleírás	helyszám	leltári szám	vezérszó	példány	érték	dátum

Az időleges értékű magyar kiadványok könyvtári feldolgozásánál a cimleírás nem-szabványos, egyszerűsített formában tartalmazza a könyvtári állománybavétel, nyilvántartás számára legfontosabb adatokat, különös tekintettel a lyukszalagkártyás feldolgozás technikai igényeire. A terjedelmi kötöttség miatt például nagyobb mértékben kell rövidítéseket alkalmaznunk. A kiadványok jellegéből adódóan a szerzői név mint vezérszó nem szerepel, mert egyik fő jellemzőjük, hogy általában szerző nélkül, ill. szerzői munkaközösségek gondozásában jelennek meg, ezért az adatközlésben a cím (szükség esetén az alcím) játssza a legfontosabb szerepet. A cimleírás feltünteti még a kötetjelzést, a közreadás évét, érvényességet (esetleg a rendelet megjelenésének idejét); a közreadót, kidolgozót, a gondozó intézmény, vállalat, intézet nevét; a terjedelmet.

Az adatfelvétel ezenkívül tartalmazza még a kiadványok betürendi sorolásához a cím maximálisan három első érdelemleges szavának kezdőbetűjét és a kérdéses füzet kódjelét. Pl. 100 ÁSS: Általános és szakipari szerszám. (A kiadvány az árjegyzéktípushoz tartozik.) A lyukszalagkártya-feldolgozás folyamán a gép a kiadványfajtát jelző háromjegyű számból és a kiadvány címét kifejező háromjegyű betűszókból álló jelzet alapján biztosítja egy-egy kategória kumulálásánál a kiadványok megközelítő betürendjét.

A dokumentumok tartalmi feltárása tárgyszavas osztályozással történik. Az egyes tárgyszavak terjedelme 40 betűnél nem lehet nagyobb, egy-egy műnek maximálisan 8 tárgyszó adható. Bizonyos kiadványfajták, amelyeknek az elnevezése egyértelműen kifejezi a tartalmat, kiesnek a tárgyszavazásból. Pl.: munkavédelmi, biztonságtechnikai, bérszabályozási stb. leírások.

A gyorsan avuló kiadványfajták állománybavétele és lyukszalagkártyás feldolgozásra való előkészítése vertikális munkaszervezéssel történik. Egyetlen munkamenetet alkot a tárgyszavas szakozás, a feldolgozás céljára szolgáló, speciálisan egyszerűsített cimleírás elkészítése, valamint a végtermék, a kötetkatalógus gondozása.

A KATALÓGUS

A gyorsan avuló kiadványok könyvtári nyilvántartásának és információs feltárásának eszköze a kötetkatalógus, amely a gépi adatfeldolgozás kumulálásának az eredménye. Két részből áll. Az I. rész az időleges értékű kiadványok bibliográfiai adatait tartalmazza a fajtnak megfelelő kódszámok sorrendjében és azon belül a címek betűrendjében. Valamely kiadvány visszakereséséhez tehát meg kell keresni azt a típust, amelyikbe a kiadvány tartozik, ill. tarthat, és a hivatkozott kódszámot, majd a katalógus oldalszegélyén elhelyezett kódszámok utmutatása alapján, a jelzett kategórián belül, a címek betűrendjében lehet a kérdéses kiadványt megtalálni. A II. rész a betűrendes tárgymutató, a katalógusban az információvisszakeresés tulajdonképpeni segéd-eszköze. A tárgyszavak minden esetben utalnak a típusra, a betűrendi sorrendre a kódszám és betűjel feltüntetésével, továbbá a kiadvány helyszámára. Pl.: Autódaru 100 A B 17924.

Az időleges értékű kiadványok különgyűjteményéről jelenleg két kötetkatalógus és egy pótkötet áll rendelkezésre: az 1965-1968., az 1969. és az 1970. év beszerzéseiről. Egyébként egy-egy kötet negyedévenként, az egész anyag pedig évente egyszer kumulált formában kerül közreadásra. Nagyobb időköz anyagáról összevont kötetkatalógus készül. Így 1971 végére az eddig feldolgozott állományról összesített kötetkatalógust készít a könyvtár.

A kötetkatalógusban a tájékoztatást mutatók segítik elő: a kódszámok jegyzéke a vonatkozó típusokkal; a kiadványok megnevezésének felsorolása betűrendben, utalással a vonatkozó kódokra; a kötetben előforduló rövidítések felsorolása, hivatkozással a feloldásokra.

SELEJTEZÉSSEL EGYBEKÖTÖTT GYARAPÍTÁS

Az időleges értékű kiadványokra elsősorban az jellemző, hogy mindig a legfrissebb kiadás az érvényes, az aktuális, tehát helyes a munkát a régebbi kiadások selejtezésével egybekapcsolni. Minden egyes füzet feldolgozását megelőzi a behasonlítás a kötetkatalógusban; ha újabb kiadás jelent meg valamelyik füzetből, az új kiadás feldolgozásával egyidőben a régit törölni kell a kötetből és az állományból. A gépi adatfeldolgozásnak jelezni kell a kumulálás előtt azoknak a kategóriáknak a kódszámát, ill. azoknak a kiadványoknak az alfanumerikus jelzetét és helyszámát, melyek selejtezésre kerültek, így ezeket a következő kötetkatalógus már nem tartalmazza.

A gyorsan avuló kiadványfajta különgyűjteményének lyukszalagkártyás feldolgozással párosult megszervezése időben egybeesett azokkal a magyar gazdaságpolitikai elgondolásokkal, melyeknek egyik legfőbb irányvonala az új árpolitika kialakítása volt, s amelyeknek megfelelően például az árjegyzékek 1969-

2. melléklet. - RÉSZLET A KÖTETKATALÓGUSBÓL

280 CF	Csövezetékfejőberendezés. Tip "Impulsa". 1968. VEB Elfa. Szerelési ut. 60 p.	B 21275
280 GU	Gyártástechnológiai utasítások 1969. évre. 2. köt. Főzelék- savanyúság termékek. 1969. Debreceni Konzervgyár. 93 p.	B 22151
280 GU	Gyártástechnológiai utasítások. 1969. évre. 1. köt. Gyümölcs termékek. 1969. Debreceni Konzervgyár. 132 p.	B 22150
280 JU	Jó utat. Utikönyv 1969. 1969. ÁFOR. 128 p.	V 7555
280 KKS	Kórházi központi sterilizáló részlegek technológiai követelményei. 1968. Eü. Min. Tervgazd. és Dok. Irodája. 51 p.	V 8511
280 KLT	Kórházi laboratóriumok technológiai követelményei. 1. r. 1968. Eü. Min. Tervgazd. és Dok. Irodája. 80 p.	V 8510
280 KMT	Kórházi mosodák technológiai követelményei. 1968. Eü. Min. Tervgazd. és Dok. Irodája. 48 p.	V 8509
280 LKC	Lengyel kémigráfiai cinklemezek és megmunkálásuk technológiája. 1968. Papír- és Nyomdaip. Tud. Egyesület. 45 p.	B 21208
280 PAE	Pneumatikus automatika elemek. 18/1969. 1969. Gépipari Tud. Egyesület. 24 p.	B 21664
280 PKI	Párhuzamos kondenzátortelep. Iparági tipusterv. 1968. ERÜTERV, 51 p.	B 21273

nél régebbi kiadásai teljes mértékben elavultak, selejtezzetűvé váltak. A különgyűjtemény és a kötetkatalógus birtokában mód nyílt a régebbi állomány nagyobb mérvű selejtezésére. Így 1969 folyamán az árjegyzékeken kívül törlésre kerültek az 1965 előtti balesetelhárítási, biztonsági előírások, normatívák. Selejtezésük természetesen a katalóguscédulák kiemelésével stb. történt, a munkát csupán a szemlélet érvényesítésében segítette a különgyűjtemény léte.

A selejtezés munkáját egyébként a lyukszalagkártyás feldolgozás, ill. a kötetkatalógus jelentős mértékben elősegíti, mert a kötetkatalógus birtokában teljes mértékben mentesül a könyvtár a katalóguscédulák kiszedésének rendkívül munkaigényes mozzanatától. (Természetesen a leltári törlés változatlanul a hagyományos módon történik.)

X

A fent vázolt feldolgozási mód vertikális munkaszervezés útján biztosítja a különgyűjtemény selejtezéssel egybekötött gyarapítását, állománybavételét, könyvtári feldolgozását, egybekapcsolva a lyukszalagos feldolgozás előkészítésével, valamint ez utóbbi eredményeként a gyűjtemény feltárását kötetkatalógus útján. Tehermentesíti a hagyományos könyvtári feldolgozási menetet, a cédulakatalógusokat, és nagy mértékben elősegíti az állomány egy jellegzetesen gyorsan avuló részének selejtezését. Ezenkívül a kötetkatalógus vagy egyes részei kéziratként szolgálhatnak az állományt propagáló kiadvány sokszorosításához.

DIENES Gedeonné, KISS Judit és SULÁSZ Kosztász "Számítógépes kísérlet a statisztikai kiadványok tartalmi feltárására" című cikke (amely a KSH könyvtára "Munkabér, kereset, jövedelem - KWIC Index 1960-1968." c. kiadványának munkatapasztalatairól számol be) e számunkból anyagtorlódás miatt kimaradt. Addig is, amíg a 3. számban napvilágot lát, kézírata szerkesztőségünkben az érdeklődők rendelkezésére áll.

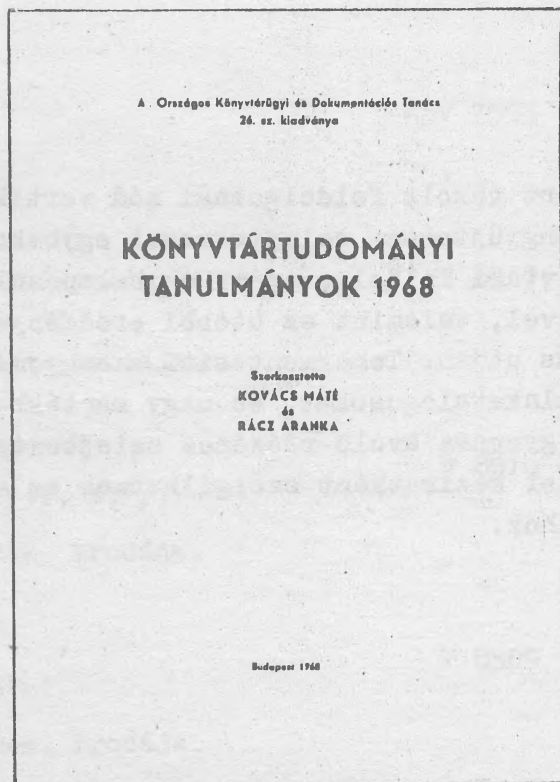
Könyvtártudományi tanulmányok 1968. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1968. 612 p. /Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 26. sz. kiadványa./ - (Szám a Könyvtártudományi Szak-könyvtárban P 1666.)

A "Könyvtártudományi tanulmányok" kiadásával, amelyek I. kötete - az impresszum adataival ellentétben - csak 1970 elején kerülhetett az olvasók kezébe, az OKDT azoknak a tanulmányoknak kíván publikációs lehetőséget biztosítani, amelyek átfogó, részletes, elemző feldolgozást igénylő témákkal foglalkoznak, s - elsősorban terjedelmük miatt - folyóiratban nem jelenhetnek meg. A tanulmánygyűjteményt (és a jövőben egy-két évenként megjelenő további köteteket) kétségkívül örömmel üdvözlök nemcsak a műveket közölni kívánó, hanem a könyvtárügyünk problémáiról tájékozódni óhajtó szakemberek is.

Az általános örömben némi aggodalom is vegyülhet; az ilyesfajta tanulmánykötetek szerkesztése ugyanis nem tartozik a könnyű és hálás feladatok közé. Nagyon nehéz eldönteni, milyen értekezések kerüljenek együvé, nem befolyásolja-e károsan a kiadvány hatását, ha tulságosan heterogén az anyaga. A jelen kötetben kiadott irások tematikája eléggé változatos: egy dolgozat elméleti kérdéssel foglalkozik, kettő a tudományos könyvtárak, négy a különböző szintű közművelődési könyvtárak területéről meríti anyagát, egy pedig történeti forrásközlésnek tekinthető. Az egyes értekezések vizsgálata után adhatunk csak választ arra a kérdésre, hogy ez a heterogeneitás hasznára vagy kárára vált-e a kötetnek.

x

KOVÁCS Máté A könyvtár-
szociológia alap-
problémái című értekezé-

sének az a fő érdeme, hogy a könyvtári studiumoknak nálunk még meglehetősen ismeretlen, új ágára hívja fel a figyelmet. Közismert tény, hangoztatása már-már közhelyszámba megy, hogy a társadalom fejlődése hatással van a könyvtárra is, s hogy ez a hatás kölcsönös. Az általános megfogalmazáson túlmenően, az összefüggések és hatások konkrét elemzését tartalmazó vizsgálódásokkal azonban még adós maradt a tudomány.

A tanulmány csupán kísérlet a helyzet és a tennivalók áttekintésére, az alapvető tudományelméleti problémák tisztázására. Nem törekszik

könyvtár és társadalom viszonyának szociológiai elemzésére, a kutatás tárgyának meghatározását tekinti elsődleges feladatának. Fő kutatási területként a társadalmi szükséglet, az egyéni igények és a könyvtári munka társadalmi hatásának vizsgálatát jelöli meg.

Az összefüggések alakítóiként felsorolja a demográfiai tényezőket, az osztály- és rétegviszonyokat, a gazdasági helyzetet, a települési és lakásviszonyokat, a családi körülményeket, a kulturális környezetet, az olvasás, iskolázás, népművelés helyzetét és perspektíváit, a szellemi alkotó munka szerepét, az írásbeli közlés rendszerét. Mindezeket az irodalom-, az olvasás- és a művelődésszociológia már vizsgálat tárgyává tette, de specifikus könyvtári vonatkozásaik feltárása a szerző szerint a könyvtárszociológia feladata. Bár az értekezés nem tesz róla említést, nyilván nem kívánja kirekeszteni a könyvtárosok társadalmi helyzetének, funkciójának, valamint ezek változásainak és a szakmai ideológia alakulásának vizsgálatát sem.

A konkrét szociológiai elemzések bizonyára lehetővé teszik majd, hogy a korábbinál realisabb képet nyerjünk a könyvtári tevékenység társadalmi hatásáról, és arról, milyen jelentős feladatok várnak még megoldásra ezen a téren.

x

Elegendet tesznek-e a szakkönyvtárak a velük szemben támasztott magasfokú követelményeknek? Ezt a kérdést teszi fel PATAKY Ernő A szakkönyvtárak és szerepük a tájékoztatásban c. tanulmányában, és megállapítja, hogy a tájékoztatás terén kifejtett tevékenységük nem tekinthető kielégítőnek.

A nehézségek okaként megemlíti a szakkönyvtár és anyaintézménye közötti viszont, a könyvtári tevékenység lebecsülését, a fejlesztés elhanyagolását, de nem feledkezik meg a könyvtár felelősségéről sem. Rámutat, hogy a szakirodalmi tájékoztatás nálunk nem annyira a konkrét igények kielégítését szolgálja, mint inkább feltételezett, de gyakran nem létező szükségleteknek kíván elébe menni. A jelenleg legelterjedtebb, ún. "szétugárzó" szolgáltatásokat (pl. a re-

ferálólapok kiadását) mutató, de máris kissé elavult, sőt nem ritkán felesleges tevékenységnek tekinti.

Feleletet keres arra a kérdésre, miképpen lehetne megoldani az alkalmazott tudományok területén a dokumentációs tevékenység és a szakkönyvtári munka hatékonyabb összehangolását. A megoldást a szakkönyvtárak korszerű kiépítésében látja, de nem hallgatja el a nehézségeket sem: a könyvtári tájékoztató szakemberek létszámának, felkészültségének és képzésének ki nem elégítő voltát, a nem könyvtári szakemberek (mérnökök, orvosok stb.) könyvtári foglalkoztatásának akadályait, a technikai berendezések hiányát, illetve elmárodottságát.

Nagy jelentőséget tulajdonít az együttműködésnek, amelynek egyik akadályát a jelenlegi hálózati rendszer hibáiban látja. Nemcsak abban, hogy a hálózati központok nem rendelkeznek hatékony eszközökkel a hálózatukhoz tartozó tagkönyvtárak tényleges irányítására, hanem abban is, hogy hiányzik az a felelős állami szerv, amely a szakkönyvtárak és dokumentációs intézmények ügyeit irányítaná, problémáik megoldásában hatékonyan támogatná őket, tevékenységüket összehangolná. A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya e feladatok ellátására nem képes, mivel nincs megfelelő jogköre, nincs lehetősége operatív beavatkozásra, nem dönthet sem anyagi, sem státuskérdésekben, csak szakfelügyeletet gyakorol.

x

HÉBERGER Károly Az egyetemi könyvtárak tevékenységének és szolgálatátásainak elemzése c. cikke az egyetemi könyvtárak 1966. évi állapotáról, szolgáltatásaik színvonaláról ad képet, kérdőíves felmérés adatai alapján készített előterjesztés formájában.

Az állományfejlesztéssel, a devizaigényes anyag beszerzésével kapcsolatos észrevételei azóta részben már idejüket multák. (Ilyen hosszú átfutási idejű kiadványban, sajnos, elkerülhetetlen az ilyesmi.) Változatlanul érvényes viszont az, amit a vidéki egyetemi könyvtárak hátrányos helyzetéről mond a fővárosiakhoz képest.

Fontos szerepet tulajdonít az állományapasztásnak. Ez a kérdés nálunk - külföldi minták alapján - néhány éve került előtérbe. Időszerűsége azonban még ma is problematikus. Nem építhetünk hipermodern országos tároló könyvtárat (esetleg többet is!), amíg az olvasók és a könyvtárosok továbbra is a régi elavult, korszerűtlen épületekben zsufolódnak össze. Tegyük hozzá, hogy az országos tároló könyvtár felépítése választást elé állítaná a könyvtárosokat: az állományapasztás megkívánta munkákkal foglalkozzanak, vagy az új szerzemények feldolgozásával? A mostani személyzeti létszám - amint erre a szerző is rámutat - a kettőt egyszerre nem teszi lehetővé.

A feldolgozó munka és a katalógushálózat értékelése erősen hiányos. Az előterjesztés nem ad képet a feltárás színvonaláról, intenzitásáról, nem derül ki, hogy milyen tárgyi katalógusok készülnek és milyen szakrendszerek alapján. A statisztikai adatszolgáltatás megbízhatatlanságára és az egységes statisztikai nyilvántartás szabályainak kidolgozására vonatkozó észrevételek viszont nagyon is megszívlelendők volnának.

A rendszeres bibliográfiai munkával foglalkozó könyvtárak száma viszonylag csekély, állapítja meg a tanulmány. Még szomorubb képet rajzolhatna, ha a bibliográfiai munka tartalmi kérdéseit is vizsgálná. Nem annyira a munka minőségére gondolunk, hanem a jellegére: egyes tudományterületek bibliográfiai feltárásától, kurrens szakbibliográfiák kiadásától idegenkednek az egyetemi könyvtárak. Még rosszabb a helyzet a dokumentációs tevékenység területén; igaz, hogy ehhez a megfelelő előfeltételek sincsenek biztosítva.

"Könyvtárpolitikai kérdések" c. fejezetében ez a tanulmány is foglalkozik a Könyvtárosztály szakmai irányító és ellenőrző tevékenységével. Rámutat, milyen hátrányokkal jár, hogy az egyetemi könyvtárak más minisztériumi főosztályhoz tartoznak főfelügyeletileg, és ismét más szakfelügyeleti szempontból. Az egyetemi főosztályok ui. nem tekintik elsődleges feladatuknak a könyvtári munka feltételeinek biztosítását, a Könyvtárosztály pedig nincs abban a helyzetben, hogy pénzügyi vagy személyzeti támogatást nyújtson a könyvtáraknak. Ezért a könyvtárak fejlesztése elmarad az egyetemek fejlesztése mögött.

A javaslatok között számos figyelemreméltó akad, előrelépés azonban az azóta eltelt esztendőök alatt nem sok történt. Ami változásra mégis sor került az előterjesztés keletkezése óta, arról jegyzet formájában sem olvashattunk, s ismét fájlalnunk kell, hogy így elhuzódott a kötet megjelenése.

x

URBÁNNÉ HORVÁTH Julia és URBÁN László
A k ö z m ű v e l ő d é s i k ö n y v t á r a k m ű k ö d é s é n e k g a z d a s á g i e l e m z é s e címmel készítették érdekes tanulmányt. A szakembergárda megválasztásának, a műszaki berendezések, munkaszervezési módszerek hatékonyságának mérése a különböző munkafolyamatok költségeinek összehasonlításával - különösen ha azonos típusu könyvtárakról van szó - kétségkívül érdekes eredményekre vezethet.

Más kérdés az, hogy szükséges-e ehhez "a könyvtári munka kalkulációjának elméletét" is kidolgozni, amint azt a szerzők teszik. A megfelelő számítási módszerek könyvtári alkalmazása nagy körültekintést igényel, de ha a módszereket minden áron "elmélettől" akarjuk nemesíteni, ha általános érvényű szabályok felállítására törekszünk, akkor az a veszély fenyeget, hogy az összehasonlítás alapjául szolgáló adatok torz képet szolgáltatnak.

Ugy véljük, ezt a veszélyt a szerzők nem tudták teljesen elkerülni. A kalkulációs módszerek kidolgozása közben mintha megfeledeztek volna arról, mi is a számítások tulajdonképpeni célja: kimutatni, mibe kerül egy dokumentum beszerzése, állományba vétele, feldolgozása, kikölcsönzése, raktározása vagy kisselejtezése (utóbbi kettővel a tanulmány nem foglalkozik). Aligha használhatók fel összehasonlítás céljára azok az adatok, amelyeket oly módon nyerünk, hogy az épület fenntartásának, karbantartásának, fűtésének, világításának, takarításának költségeit, továbbá az ingatlan évi értékcsökkenési leírását (illetve ennek becslését) "arányosan ráosztjuk" az egyes könyvtári funkciókra, "közös költség"-ként hozzáadjuk az egyes munkanemekre fordított kiadások összegéhez. Ebből ugyanis az derül ki, hogy minél rosszabbak a munka- és elhelyezési körülmények, minél elhanyagoltabb az épület, annál olcsóbban "termel" az illető könyvtár.

Nem értünk egyet azzal sem, hogy nem gazdaságos az olyan könyvek kölcsönzése, amelyeknek forgalmi értéke és könyvtári közvetítési költsége közel azonos. Éppen a közölt számítások bizonyítják, hogy a 2-5 forintos kölcsönzési ráfordítás 50-70 %-a "a könyvtárnak mint építménynek a létéből fakad", ezt az összeget tehát akkor is ki kell adni, ha a könyvtár kapuját bezárják és egyetlen művet sem kölcsönöznek ki. Azt sem tudjuk, hogy az ilyen olcsóbb kiadványok miképpen juthatnának el "gazdaságosabban" az olvasókhoz, ha a közművelődési könyvtárak nem forgalmaznák őket.

A vitára készítő módszertani elgondolások és a precíz számítási eljárások ismertetése mellett jelentős értéke a tanulmánynak, hogy a szerzők az adatok elemzése során felhívják a figyelmet bizonyos lényeges - további vizsgálatokat igénylő - összefüggésekre. Ilyen egyebek között az épületek méretei és az üzemeltetési költségek közötti, a könyvbeszerzési keretek és az egyes művek átlagára közötti, a kölcsönzési forgalom és az ujrakötési szükséglet közötti összefüggés. A művelődési autók költségelemzése a legszemléletesebb: egyértelműen kiderül belőle, hogy a felére volna csökkenthető a kiadások összege, ha a gépkocsit kiadná használatra az illetékes könyvtárosoknak. A későbbiek során még bizonyára sok hasznos következtetés levonására adnak lehetőséget a most kidolgozott elemzési módszerek.

x

KERTÉSZ Gyula tanulmánya, A járás i könyvtá r a k fejlesz t é s e é s p r o b l é m á i , a járás i könyvtá r a k k e t t ő s - k ö n y v t á r i é s h á l ó z a t t i - f u n k c i ó j á n a k e l v á l a s z t h a t a t l a n s á g á t h a n g o z t a t j a . A k ö n y v t á r t i - p u s k i a l a k u l á s á n a k t ö r t é n e t i á t t e k i n t é s e u t á n a j e l e n l e g i h e l y z e t e t , v é g ü l p e d i g a t á v l a t i f e j l e s z t é s p e r s p e k t í v á i t i s m e r t e t i . M e g á l l a p í t j a , h o g y h e l y i v o n a t k o z á s b a n i s d i f f e r e n c i á l t a b b s z o l g á l t a t á s o k r a v o l n a s z ü k s é g , é s m e g n ö v e k e d t e k a h á l ó z a t i - m ó d s z e r t a n i f e l a d a t o k i s . A j á r á s i k ö n y v t á r - a n n a k e l l e n é r e , h o g y s z e r e p é t , f o n t o s s á g á t e l v i l e g s o k a n e l i s m e r i k - , a t e r ü l e t i k ö z m ű v e l ő d é s i h á l ó z a t l e g e l h a n y a g o l t a b b l e g r o s s z a b b u l e l l á t o t t i n t é z m é n y e .

A szerző véleménye szerint nem egyszerűen az anyagi és személyi előfeltételek hiányáról van szó, hanem súlyos elvi nehézségek is akadályozzák a járás i könyvtárak megerősödését. A regionális tervezés és a településfejlesztési tervek felhasználásával kísérletet tesz a perspektivikus fejlesztés szempontjainak meghatározására. A tanulmánynak ez a része - úgy érezzük - a kelleténél hosszabban idézi és ismerteti a településtervezési tanulmányterveket, de kétségtelenül figyelmet érdemlő, lényeges feladatokra hívja fel a figyelmet, és bizonyára gyümölcsöző vitát fog kiváltani.

x

VARGA Béla A z A j k a k ö r - n y é k i b e j á r ó ü z e m i m u n k á s o k m ű v e l ő d é - s i h e l y z e t e c . d o l g o z a t a t i z t e l e p ű l é s m ű v e l ő d é s i v i s z o n y a i t e l e m z i . A t e l e p ű l é s e k l a k ó i s a j á t o s h e l y z e t e t f o g l a l n a k e l : v á r o s b a n , ü z e m k e b e n d o l g o z n a k , d e f a l u n l a k n a k . A k é r d ő i v e k r é v é n n y e r t s t a t i s z t i k a i a d a t o k i s m e r t e t é s e u t á n a t a n u l m á n y a r r a a k é r d é s r e k e r e s i a v á l a s z t : m i m ó d o n l e h e t l e g h a t é k o n y a b b a n m e g j a v í t a n i a b e j á r ó m u n k á s o k k u l t u r á l i s e l l á t á s á t , m u n k a h e l y ű k v a g y l a k ó h e l y ű k a l k a l m á s a b b e r r e ?

A népművelő tevékenység különféle fajtáinak vizsgálata során több kritikai észrevételt tesz, ezek nagy részével egyet kell értenünk. Megállapítja egyebek között, hogy az alkalomszerű népművelés háttérbe szorította a rendszeres, folyamatos munkát; hogy a csak keveseket, vagy éppenséggel senkit sem érdeklő témákról szóló ismeretterjesztő előadások számszerű növekedése, a munka eredményének a megjelenők számával történő mechanikus értékelése öncélú, egészségtelen tendencia; hogy hiába van klubhelyiség, nem folyhat rendszeres klubélet ott, ahol a nyitvatartás ideje a hét egyes napjaira korlátozódik, és ahol nincsenek ujságok, folyóiratok, könyvek.

A könyvvásárlás adatai azt bizonyítják, hogy a közművelődési könyvtárak falun az iskolán kívüli népművelésben döntő szerepet játszanak. Ennek ellenére a felmért területen a könyvtárak többsége nagyon rossz körülmények között működik.

A tanulmány írója a nyert adatokból azt a következtetést vonja le, hogy a

bejáró (ingázó) munkások könyvtári ellátása szempontjából elsősorban lakóhelyük könyvtára jöhet számításba, emellett azonban ésszerű munkamegosztásra is szükség van a lakóhely és a munkahely között. Szükség van továbbá a művelődési otthonok korszerűsítésére, rendszeres működésük biztosítására, az ismeretterjesztő előadások alapos és mélyreható szervezeti és tartalmi átalakítására, a könyvtárak működési körülményeinek megjavítására (megfelelő elhelyezésük és berendezésük biztosításával), a nyitvatartási idő meghosszabbítására, a közszégi könyvtárosok tiszteletdíjának emelésére.

x

Hasonló témával foglalkozik KATSÁNYI Sándor, *Kisközségek könyvtári ellátása* c. tanulmányában. Nagy ellentmondást lát abban, hogy bár a kisközségek könyvtárait várna a legnagyobb feladat a lakosság könyvellátásában, mégis itt vannak a legkevésbé biztosítva az igények kielégítésének feltételei. A városok és falvak lakói egyenlő jogokkal rendelkeznek, művelődési lehetőségeik azonban távolról sem egyformák.

Szóvá teszi a szerző, hogy a népművelési feladatok a közművelődési könyvtárakban koncentrálódnak, a megoldásukhoz szükséges erők viszont továbbra is szétforgácsolódnak. Nem volna szabad megengedni, hogy párhuzamosan működő intézmények között oszoljan meg az amugy is csekély erők, mert ennek következtében egyik könyvtártípus sem tudja feladatát kellő színvonalon ellátni.

A nehézségek között felsorolja a könyvtárosok szakképzettségének hiányos voltát (többségüknek alapfoku képesítése sincs), valamint azt, hogy a tiszteletdíjasok anyagi megbecsülése nem áll arányban a tőlük elvárt teljesítménnyel. A könyvtárak elhelyezése is megoldatlan, nincs önálló helyiségük, szekrénybe zárt állománnyal dolgoznak, krónikus helyhiánnyal küzdötte. Állományuk ugyan a tanácsi kezelésbe adás óta megháromszorozódott, a választék azonban szegényes, a vásárlási lehetőségek rendkívül korlátozottak, a rendelkezésre álló keret még a törzsananyag beszerzésére sem elegendő.

A megoldást a tanulmány szerzője a letéti rendszer felújításában látja. Az állomány "forgása" lehetővé tenné, hogy könyvtári vonatkozásban is érvényesüljön az egyetlen lehetséges ellátási elv: a körzetesítés. A községek ellátó központja nem a járás, hanem egy központi helyzetben lévő község lenne. Mint körzeti központ ennek könyvtára szerezné be, venné állományba és dolgozná fel a kiadványokat; főhivatású és nem tiszteletdíjas könyvtárosok végeznék a munkát.

x

SEBESTYÉN Géza A z 1947. é v i k ö n y v t á r i t ö r v é n y - t e r v e z e t címmel közzétette a tervezet szövegét, tömör és igen elgondolkozgatató észrevételek kíséretében.

A törvényt készítői hosszú lejáratu programnak szánták. Szakitani kívántak az izolált falusi kiskönyvtárak rendszerével, amely ezt megelőzően már kétizben is csődbe jutott, mert fejlődését nem lehetett biztosítani, könyvanyaga gyorsan elavult és csak olvasatlanul porosodott. Körzetesítésre gondoltak, közös körzeti könyvállományra, amely állandóan vándorol a körzet területén.

A tudományos könyvtárak vonatkozásában a gyűjtőköri megosztást a beszerzések racionalizálása érdekében megfelelő együttműködéssel gondolták párosítani. Ennek - és sok másnak is - elengedhetetlen előfeltétele a könyvtárügy egységes rendezése, az egész hazai könyvtárügy egységes szervezete, a hálózati elv megvalósítása, egységes elvi irányítás megteremtése.

Eljött az ideje a könyvtári törvény felülvizsgálatának és módosításának, új jogszabály megalkotásának. Ehhez az 1947. évi tervezet szövegének közlése, a korábbi tapasztalatok közkinccsé tétele hasznos adalékkal szolgál.

x

A "Könyvtártudományi tanulmányok" anyagának áttekintése után már könnyebben adhatunk választ arra a kérdésre: mi lett volna helyesebb, azonos témakörből válogatni össze az írásokat, vagy különféle könyvtártípusok problémáit

tárgyaló dolgozatok segítségével mintegy keresztmetszetét nyújtani égető problémáinknak? Nem tudjuk, a szerkesztők érdeme-e, vagy egyszerű véletlen, de annak ellenére, hogy kifejezetten "vegyes" anyag került egy kötetbe, szembeszökő a problémák azonossága. Az azonos problémákkal különböző könyvtártípusok tárgyalása kapcsán újra és újra találkozunk, s a válaszra váró kérdések ettől fokozottabb hangsúlyt, nyomatékot kapnak.

A tanulmányok szerzői kivétel nélkül szóvá teszik a hely- és létszámhiányt, a szakképzettség fogyatékosait, az anyagi eszközök, műszaki berendezések szűkösségét, az együttműködés fontosságát, az egységes irányítás szükség-

ességét, a főfelügyelet - szakfelügyelet megosztottságából fakadó nehézségeket, a fejlesztésben mutatkozó ellentmondásokat, a könyvtárszervezési gyakorlat tökéletlenségét, a könyvtárpolitikai szemlélet gyengeségeit.

A fejlődést hangsúlyozó tények és szemléltető adatok felsorolásával, az elért eredmények sommázásával szemben ezuttal túlsúlyban van a hibák, a bajok, a megoldásra váró problémák emlegetése. Talán kissé egyoldalú is az így kibontakozó kép, ez azonban természetes: valamennyi szerző az általa vizsgált terület további fejlődését igyekezett munkájával előmozdítani.

PÁLVÖLGYI Endre

x kulföldi hírek x kulföldi hírek x kulföldi hírek x

ÖNÁLLÓ DOKUMENTÁCIÓS SZAKOT szervezett a nyugat-berlini Freie Universität 1969-ben, miután a könyvtártudományi tanszék keretei között már 12 éve folyt dokumentációs oktatás. A bevezető előadásokon és gyakorlatokon kívül az alábbi témakörökből folynak szemináriumok és gyakorlatok: A dokumentáció és a könyvtár együttműködése; Elektronikus adatfeldolgozás a könyvtárban; A dokumentumok feltárása; Osztályozási rendszerek; Referáló szolgálatok elemzése. A dokumentációs tanulmányok mellékszakként szaktudományi dokumentációs munkára, főszakként pedig informatikai kutatómunkára képesítenek. A szak nevét a tervek szerint "információ- és dokumentációtudományi" szakra változtatják. Szó van kommunikációs szakcsoport kialakításáról, amelybe e szak és a könyv-

tártudomány mellett a szociológia, a pszichológia és a publicisztika is beletartozna. (Nachrichten für Dokumentation, 1970. 1.sz.)

DOKUMENTÁCIÓS ASSZISZTENSEKET képeznek kétéves tanfolyamokon az NSzK-ban. A tanfolyam tartalma: 3400 órás decentralizált gyakorlati képzés (néhány erre jogosított "gyakorló" dokumentációs intézményben), 200 órás decentralizált elméleti képzés; 40 órás központi reprográfiai gyakorlat; 40 óra tanulmányi látogatás; 2 hetes központi tanfolyam, részvizsgával; 2 hetes központi tanfolyam, záróvizsgával. A jól képzett és munkahelyükön igényesebb feladatokat ellátó asszisztensek újabb vizsgával dokumentálói diplomát is szerezhetnek. (Nachrichten für Dok. 1970. 1. sz.)

KAMARÁS István: A munkások és az olvasás. (Matematikai szakértő Sárdy Péter.) Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1969. 201 p. /A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 33./ - (Száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 3-4202.)

Az utóbbi években egyre nő az érdeklődés a kulturális forradalom elért eredményeinek elemzése iránt. Különösen az iskolázás és az olvasás kérdései foglalkoztatják a művelődés szakembereit. A különböző társadalmi rétegek gyermekei számára az egyenlőbb iskoláztatási esélyek biztosítása nyilvánvalóan a leghathatósabb segítség az ún. "magas kultúra" szélesebb körű elsajátításához. Az olvasás viszont - és ezen belül a szépirodalommal való kapcsolat - az egyik legjobb, legérzékenyebb mutatója annak, hogyan is alakult a műveltség és társadalom viszonya.

Kamarás István könyve az olvasást igen tág értelemben tárgyalja, és ezzel túllép az eddigi olvasásszociológiai kutatásokon. Vizsgálódási körébe vonja az ujság- és folyóiratolvasási szokásokat éppenugy, mint az olvasóknak az ismeretterjesztő irodalomhoz, a szakirodalomhoz és természetesen a szépirodalomhoz való viszonyát. De szélesíti vizsgálódásai horizontját azzal is, hogy nem elégszik meg az olvasás rétegenként eltérő gyakoriságának vagy a betűterjesztő intézmények szerepének elemzésével, hanem megpróbál mélyebbre ásni. Keresi az érdeklődés és a hatás alakulásának szociológiai összetevőit, az érdeklődés nagyobb összefüggéseit, és megvizsgálja, hogy vajon az ujság kedvelt rovatai és a szépirodalom iránti érdeklődés motivumai mutatnak-e valami koherenciát egy-egy tipikus olvasói-társadalmi csoporton belül. Külön figyelmet szentel annak is, hogy az olvasás, illetve általában a műveltség, a művelődés milyen helyet foglal el a különböző végzettségű, képzettségű munkásolvasók értékrendszerében.

A könyv alapjául szolgáló vizsgálat, amelyet a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a Szakszervezetek Országos Tanácsa közösen szervezett, 2600 munkásra terjedt ki, az ország különböző részeiből, tehát - az 1961-es népszámlálási adatok alapján - a magyarországi munkásság mintegy két ezrelékére. A kiválasztás módszere biztosította, hogy az adatok, ha nem is bizonyos torzulásoktól mentesen, de lényegében reprezentálják a magyar munkásosztály olvasási szokásait.

A vizsgálat eredményei azt mutatják, - amit nagyjából az eddigi kutatások is bizonyítanak -, hogy a napilapok olvasása ebben a rétegben szinte teljesen általános; a segédmunkásoknak is mintegy 90 %-a, a közép- vagy főiskolát végzetteknek pedig 98 %-a olvas napilapot. Ennél izgalmasabb és beszédesebb adatok az ujság különböző rovatainak kedveltségi arányai. A megkérdezettekkel öt intenzitási fokba soroltatták be a különböző rovatokat, így pontrendszer képzésével viszonylag érzékeny skálát kaptak az egyes rovatok népszerűségének tükrözésére. Az eredmények szerint a lista élén 317 ponttal a rendőrségi, bűnügyi hírek állnak. A sport valamivel mögöttük marad. A politika 228 ponttal a még mindig előkelő hatodik helyet foglalja el, az elbeszélések, folytatásos regények a hetediket. A film- és szinikritikák 199 ponttal a 11. helyre szorultak, de ennél is lejjebb, a 18. helyen találjuk 153 ponttal a könyvismertetések és utolsó előtti helyen a kulturális vitákat. Ezek az adatok önmagukban is gondolkozásra késztetnek - elsősorban arról, hogy vajon a művészetek területén a napilapok mennyire töltik be feladataikat. Kikhez is szólnak tulajdonképpen, ha a vizsgált munkásolvasók között a színházra, filmre, könyvekre vonatkozó ismertetések, kritikák, viták ilyen kevés visszhangra lelnek? Az adatok természetesen munkásrétegenként igen eltérőek. Például a politikai hírek rendszeres olvasói között a férfiak éppen kétszerte nagyobb aránnyal szerepelnek, mint a nők. A mások iránti érdeklődés a nőknél inkább a személyesebb vonatkozású, a saját problémáikkal közvetlenebbül érintkező cikkfajták kapcsán mutatkozik meg. Ez a tény azért érdemel különös figyelmet, mert - amint látni fogjuk - összezseng a nők szépirodalmi érdeklődésének jellegzetességével.

A könyvolvasók aránya, a könyvolvasás gyakorlatára vonatkozó adatokat a szerző összevetette az eddigi olvasásvizsgálatok adataival. Arra az eredményre jutott, hogy a KKTK négy évvel ezelőtti vizsgálatához képest jelentősen nőtt az olvasók száma is. Ezt elsősorban azzal magyarázza, hogy a 8 általános iskolát sem végzettek száma az utóbbi évben mintegy 10 %-kal csökkent. A vizsgált munkásrétegekben 47,9 % a rendszeres olvasók, 27,3 % a könyvvel csak alkalmoszerű kapcsolatban állók és 24 % a nem olvasók aránya. Mint minden eddigi ilyen irányú vizsgálat, ez is világosan bizonyítja, hogy az iskolázottságnak milyen nagy szerepe van az olvasás rendszerességének alakulásában. Ujszerű viszont a szerzőnek az a megállapítása, hogy azonos iskolai végzettségű munkások között ma a szakképzettség megléte vagy hiánya is lényegesen befolyásolja az olvasási igényt.

Jelentős helyet szentel a vizsgálat annak is, hogy az olvasott könyvekhez milyen forrásokból jutnak az olvasók; mi a szerepe az egyes munkásrétegekben a könyvtárnak, a könyvvásárlásnak és a baráti könyvkölcsönzésnek. Az adatok azt mutatják, hogy az iskolázottság emelkedésével növekszik a könyvvásárló - tehát a könyvért anyagi áldozatot is hozó - munkások aránya. Ugyanebben a csoportban viszont valamelyest csökken a könyvtár szerepe. Az utoljára olvasott könyveknek átlag 24,4 %-át kölcsönözték a könyvtárból, ez az arány azonban csak 21,2 % az érettségizetteknél és a legmagasabb a 8 osztályt végzett munkásoknál.

A tanulmány ebből érdekes - de véleményem szerint további bizonyítást igénylő - következtetést von le. A munkások többsége eljutott már arra a fokra, hogy könyvet vásároljon, családi könyvtárat gyűjtsön, ugyanakkor ez a szint kényelmes megoldásra is csábítja; nincsenek - írja a szerző - referenz-szintű igényei, érdeklődési köre nem specializálódik, de nem is szélesedik, így rászokik a könyvtár nélküli olvasásra, abban a tévhitben, hogy saját könyvtára és a könyvesbolt kielégítheti minden szükségletét. Vitatható, hogyan értékeljük azt az igen magas szintet, amikor az olvasó - bár elhagyja a könyvtárat - saját könyvtár gyűjtéséhez kezd és ezért anyagi áldozatot is hajlandó hozni.

Hallatlanul érdekes része a vizsgálatnak az az igény- és hatáskutatás, amit Kamarás István végzett az elolvasott könyvekkel kapcsolatban. Az olvasott könyvek műfajonkénti és szerzőnkénti preferenciavizsgálatával együtt ez teszi ki a tanulmány nagyobbik részét. Érdekesek és tanulságosak tipológiai az- zal kapcsolatban, hogy belső vagy külső indítékok, illetve véletlenek határozzák meg a könyv kiválasztását. Részletesen elemzi az olvasók igényeit és sok újszerű megállapítást tesz az igénytípusok közötti kapcsolatokról.

Mindennek ismertetésére természetesen nincs mód egy rövid recenzióban. De azt talán sikerült érzékeltetni, hogy Kamarás István könyve, a KMK és a SZOT vizsgálata hézagpótló munka. Hézagpótló, mert először vállalkozik speciálisan a munkásosztály olvasási szokásainak vizsgálatára. Mégpedig sokoldalú összefüggésében, az eddigi magyar és nemzetközi tapasztalatokat hasznosítva, a szakirodalom alapos ismeretében teszi ezt. Így lehetőséget nyújt a téma iránt általában érdeklődőknek, de különösen a szakembereknek arra, hogy az eddigieknél sokoldalubb és alaposabb tényanyag alapján értsenek egyet vagy vitázzanak megállapításaival, és főleg hogy ez ismeretek birtokában tervezzék munkájukat.

H. SAS Judit

Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak fenntartásában és fejlesztésében. Összeállította SZENTE Ferenc. Bp. KMK. 1969. 40, [2] 1. - (Szám a Könyvtár-tudományi Szakkönyvtárban 4-3526.)

Amikor ezelőtt 3 évvel a Művelődésügyi Minisztérium "Alapelvek a művelődési otthonok és közművelődési könyvtárak telepítéséhez és építéséhez" címmel közzétette a hazai és nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével kidolgozott telepítési normákat és berendezési mutatókat, sok gyakorló könyvtáros aggódott, hogy vajon az ajánlás jellegű, nem kötelező normákat mennyire fogják a fenntartók elfogadni. Ma már elmondhatjuk, hogy az illetékes tanácsok többsége megértéssel fogadta az irányszámokat, anyagi lehetőségein belül igyekezett nekik érvényt szerezni.

Az "Alapelvek..." fogadtatása és használhatósága azt is megmutatta, hogy a könyvtárügy további fejlesztése érdekében szükség van az építési és berendezési normákon kívül a könyvtári munka valamennyi területét, az egész könyvtári ellátási rendszert felölelő, körültekintően kidolgozott irányszámokra.

E tapasztalatok mellett elsősorban a társadalmi-gazdasági rendszerünkben, szellemi életünkben, a vidék települési strukturájában végbemenő - napjainkban egyre erősebb ütemű - változások tették szükségessé az egységes, összefüggő követelményrendszer kidolgozását. Már a III. ötéves terv irányelveiben hangsúlyt kapott az, hogy a társadalom fejlődő és változó igényeivel kell összevetni a könyvtárak szolgáltatásainak kialakult szintjét, és az összevetés konzekvenciáit érvényesíteni kell a könyvtárügy sorra kerülő beruházásaiban, az állomány fejlesztésében, a személyzeti politikában stb. Ezek a feladatok azóta határozottabban körvonalozódtak, különböző eszmecserék, viták során.

Mindezeknek az eredményeire támaszkodik a tanulmány, amikor bevezetesként kijelöli a közművelődési könyvtári ellátási rendszer fejlesztésének irányát. Külön fejezetben tárgyalja az ellátás fejlesztésének új területeit, részletesen elemezve azokat a tényezőket, amelyek az urbanizáció gyorsuló ütemének és a településfejlesztési politika gyakorlati végrehajtásának következményeként jelentkeznek a vidéki hálózatok kiépítésében. Különösen megiszivlelendő elvszerű megállapításokat tesz a körzeti könyvtárak létrehozásának feltételeiről, sorrendjéről és módszereiről.

A következő részben kísérletet tesz a közművelődési könyvtári ellátási rendszer modelljének meghatározására. Kimondja, hogy "a lakosság általános könyvtári ellátását a közművelődési könyvtári intézményekből és az ezekhez csatlakozó szolgálati pontokból álló ellátási rendszerek biztosítják. Az ellátási rendszeren belül a betöltött funkciók szerint 4 alaptípust különböztet meg, részletesen felsorolva azokat a működési követelményeket és feltételeket, amelyekkel a szükséges besoroláshoz, illetve minősítéshez az egyes intézményeknek rendelkezniük kell. A négy típus a következő:

- "A" típus (felsőfoku általános könyvtári ellátás): megyei könyvtárak és a később kifejlesztendő, több kerületre kiterjedő funkciójú fővárosi kerületi könyvtárak;
- "B" típus (középfoku általános könyvtári ellátás): járási, városi szerepkörű könyvtárak, valamint az 50 000-200 000 lakosu, önálló városi kerületek központi könyvtárai;
- "C" típus (alacsonyfoku általános könyvtári ellátás): önálló községi könyvtárak, körzeti könyvtárak, a 2000 dolgozóval nagyobb üzemek könyvtárai. - Ezt a három szintet egészítik ki a könyvtári ellátási rendszer legkisebb szolgálati pontjai, a
- "D" típusba tartozó falusi, városi, üzemi könyvkölcsönzők, a klubkönyvtárak könyvtári részlegei, kis kötetszámu fiókkönyvtárak.

A típusonkénti követelmények meghatározása alapos, reális és megnyerően igényes. Csak kiragadott példaként említjük meg, hogy az alapfoku könyvtár ("C" típus) gyűjti a nemzeti könyvtermésből a teljes törzsanyagot és az "ifjúsági" jelzésű irodalmat (ez éves átlagban kb. 400 cím!); legalább 50-60 féle magyar nyelvű folyóíratra fizet elő; időben elkülönített gyermekszolgálat esetén legalább heti 36 órán át tart nyitva; magyar nyelvű kézikönyvek és általános segédkönyvek válogatott gyűjteményével rendelkezik; gyűjteményi keretei között tájékoztató szolgálatot biztosít és állományát legalább egy szerzői és egy tárgyi katalógusban feltárja.

A fenti megállapítás értékét az sem csökkenti, hogy megítélésünk szerint egyes követelmények (pl. a folyóiratféleségek száma az "A" és "B" típusban, a telexkapcsolat szükségessége az "A" típusú könyvtáraknál, a gyermekkönyvtári szolgálat és az iskolai könyvtárak kapcsolata stb.) további ellenőrző vizsgálatra szorulnak.

Hangsúlyozottan szeretnénk ugyanezt javasolni a közölt létszámnormákra nézve is. Nem fordulhat elő, hogy a néha kilátástalan fejlesztési lehetőségek miatt engedményeket tegyünk főleg a létszámellátottság területén, ahol egyébként is a legszembetűnőbb a magyar könyvtárügy elmaradottsága a szocialista országokhoz - elsősorban a Szovjetunióhoz - képest. A létszámszükségletet is valamennyi típusnál olyan igényesen kell megadnunk, ahogyan a nyújtandó szolgáltatások körét, tehát az elvégzendő munkák terjedelmét és mértékét meghatároztuk. A létszámnormából pl. nem derül ki, hogy a felső- és középfoku ellátás szintjén a megadott keretekben bent vannak-e a részleg-, ill. csoportvezetők; feltűnően kevésnek látszik a felsőfoku szakképzettségű könyvtárosok száma a 3000-nél több olvasót ellátó könyvtárak esetében; nem egyértelmű az évi 6000 kötetnél magasabb gyarapítást produkáló könyvtárak állománygyarapítási és feldolgozó létszámszükséglete; nem kielégítően differenciált a létszámszükségletek megállapítása a hálózati ellátás, a módszertani munka, a gazdálkodási feladatok területén; egyáltalán nincs létszámnorma a könyvkötészeti munkákra; stb. (A létszámnormák alapos kidolgozásának fontossága épp a könyvkötészet esetében mutatkozik meg világosan, hisz köztudomású, hogy egyik helyen 3 fő, másik helyen 6 fő dolgozik az üzemben, és ezeket a létszámokat nem a hálózat állományának nagysága, nem is a forgalom intenzitása, hanem a könyvtárak szerencséje vagy ügyeskedése határozta meg.)

A tanulmány az utolsó részben közli az MM által korábban közreadott telepítési és építési normákat, majd példákat ad egy 3000, egy 5000 és egy 15 000 lakosú település alapterületi, költségvetési, állományfejlesztési és személyzeti szükségleteinek összeállítására. Végül három térképmellékleten a 3000-nél nagyobb, ill. az 1000-nél kisebb lélekszámú települések országos megoszlását, valamint a kis települések megyék szerinti elhelyezkedését mutatja be.

Tudomásunk szerint a Művelődésügyi Minisztérium illetékesei e tanulmány alapján vitatják meg a távlati tervezéshez kiadásra kerülő alapelveket és követelményeket. Erre a célra az összeállítás kiválóan alkalmas. Reménykedve várjuk, hogy a szükséges egyeztetések után, hivatalos rangra emelve, rövid időn belül megjelenik, hogy a fenntartó szervek, valamint az egyes hálózatok a IV. ötéves terv fejlesztési előirányzatainak kidolgozásánál már figyelembe vehesék.

TAKÁCS Miklós

SCHIFF Ervin: A lyukszalag-technika alkalmazása a tájékoztatási és könyvtári munkában. Bp. 1969. 120 p. /OMKDK, Módszertani Kiadványok 33./ - (Száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 3-4816.)

Vásárhelyi Pál könyve után újabb eredeti magyar munka jelent meg a lyukszalag-technika tájékoztatási-könyvtári felhasználásáról. Míg azonban Vásárhelyi Pál inkább elvileg ismertette a felhasználási lehetőségeket és igen kevés konkrét tapasztalati alapra építhetett, addig Schiff Ervin épp saját eddigi tapasztalatainak összefoglalására vállalkozott. Meg kell mondanunk, hogy emiatt kissé egyoldalú a könyve, inkább "esettanulmányok" gyűjteménye, semmint a lyukszalagtechnika rendszeres ismertetése.

Kérdés azonban, hogy lehet-e jelen pillanatban többre vállalkozni, ha valaki Schiff Ervin igényével - az operatív megoldások mélységében - kívánja ezt a témát kifejteni. Erzésem szerint aligha lehet. Ez a technika igen fiatal még a könyvtárakban, a legtöbb munka az OMKDK-ban folyt lyukszalagokkal. A bíráló észrevétel tehát nem elmarasztalni akarja a szerzőt, hanem ellenkezőleg: biztatni arra, hogy valamivel később kerítsen sort a módszeres és rendszeres összefoglalásra is. A kereteket ekkor érdemes úgy kitágítani, hogy ne csak egyetlen géptípus néhány programfajtája szerepeljen a könyvben.

Ha a könyv érdemeit akarnám keresni, mindenekelőtt alaposságra, pontosságára kellene rámutatnom; a részletfinomságokra is kiterjeszkedve tárgyalja ezt a technikát, amelyben valóban mindig a részleteken van a hangsúly. Fő értéke azonban az, hogy segítséget jelent a könyvtáraknak, amelyekben egymás után állítják be a lyukszalagíró automatákat. Ez a segítség tulmegy a szakirodalom biztosításán, hiszen a szerző kész programokat ír le, olyan részletesen, hogy kis módosítással másutt is fel lehet őket használni.

Rá kell mutatni ugyanakkor egy veszélyre a lyukszalagtechnikával kapcsolatban. Sokan önálló technikát látnak benne, holott a könyvtári-dokumentációs alkalmazások esetében erről sohasem lehet szó. Ebben a tévedésben élt egy-két évvel ezelőtt a Műszaki Könyvtár maga is, ezért vállalkozott néhányszor gépi produktumok létrehozására kizárólag lyukszalagos írógépekkel. Valójában a lyukszalag mindig közbülső információhordozó közeg, amely átalakul a feldolgozás során, pl. adatait mágnesszalagra futtatják tovább feldolgozási célokra. A szerző kevéssé - vagy egyáltalán nem - tér ki ezekre a kérdésekre, mintha az OMKDK régi felfogását osztaná. Holott a mű kiadója azóta a lyukszalagokat jórészt bemeneti közegnek tekinti csupán.

Ezen a ponton érintkezne közelebbről a lyukszalagtechnika a számítógépes rendszerszervezéssel, a könyvtári és dokumentációs munkával. Az alapkérdés ugyanis mégiscsak az, hogy a könyvtári-dokumentációs adatoknak milyen lehetséges strukturái, ezek az adatok és strukturák milyen formában jelennek meg a lyukszalagon (tehát a "lyukszalag-file" szervezésének melyek a problémái); mert az adatok beolvasásra kerülnek a számítógépbe, s ott a file-okat mágnesszalagon vagy lemezen kell szervezni.

Megint csak nem a szerzőn kérem számon ezeket a problémákat, csupán a téma összefüggéseire utalok, amelyek részleges kifejtése nem a lyukszalagokról szóló könyv feladata. Maga ez a könyv feltétlenül értékes munka, nemcsak gyarapítja, hanem gazdagítja is szakirodalmunkat; sőt bizonyos értelemben hézagpótló is.

HORVÁTH Tibor